

BIBLIOTEKA
Instytutu
Pawłowskiego
w Łodzi

Wydział Skandynawski

50265 III

SKRIFTER

UDGIVNE AF

VIDENSKABS-SELSKABET

I CHRISTIANIA

1908

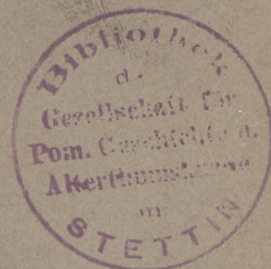
II. HISTORISK-FILOSOFISK KLASSE

CHRISTIANIA

I KOMMISSION HOS JACOB DYBWAD

A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI

1909

Oh 489

1909.1623.

SKRIFTER

UDGIVNE AF

VIDENSKABS - SELSKABET

I CHRISTIANIA

1908

II. HISTORISK-FILOSOFISK KLASSE

CHRISTIANIA

I KOMMISSION HOS JACOB DYBWAD

A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI

1909

NORGES ØKONOMISKE SYSTEM OG VERDIFORHOLD I MIDDELALDEREN

AF

FR. MACODY LUND

(VIDENSKABS-SELSKABETS SKRIFTER. II. HISTORISK-FILOSOFISK KLASSE. 1908. No. 1)

UDGIVET FOR H. A. BENNECHES FOND

CHRISTIANIA

I KOMMISSION HOS JACOB DYBWAD

1909

(Fremlagt i Fællesmødet den 7de December 1906 af E. Hertzberg).

Indholdsliste.

	Side
I. Rekapitulation af den gjældende Lære om Verdierne i Norge	I
II. Den gamle norrøne Vegttheori og de gamle norrøne Vegter	11
III. Leiðangrparagrafens foreløbige Opløsning efter Vistartaka	21
IV. Leiðangrparagrafen lest sammen med den ældre Gulafingsrets Leiðangrparagraf	31
V. Priser og Verdier. a. Þrøndske og Gulafingske	34
VI. — " — b. Upplendske og Vikverske	46
Tabel over Prisforholdet imellem 1 Mark med Smør og 1 Mark med Mel i 1875, 1900 og i Tiden før 1349 (hertil grafisk Fremstilling som Bilag).	57
VII. Betydningen af Ændringen af 2 Månadarmatir smørs fra 3 Månadarmatir smørs til Mands i 3 Måneder	61
VIII. Undersøgelse af det ved Magnus Lagabøters Gerðarændring indicerede norrøne økonomiske System	64
IX. Det norrøne økonomiske System	71
X. Månadarmatens Størrelse	79
XI. Gerdens Forhold til Landskylden samt Udskrivningsmæden og dens historiske Udvikling som Følge af Tvangskurs	86
XII. Betydningen af Udtrykket „til hömlu“	122
Tabellarisk Opstilling af Skipreiðnatalet efter ældre Gulafingsret og Magnus Lagabøters Testament	124
Udregning af den norrøne Hers Størrelse	131

Bilag.

1. Grafisk Fremstilling af Verdiforholdet imellem 1 Mk. Smør og 1 Mk. Mel i 1900, 1875 og før den sorte Død.
2. Tabel I (til S. 71 o. fl.) visende Verdiernes Relativitet og det norrøne økonomiske System.
3. Tabel II (til S. 80) visende Leiðangrsskattens rette Udskrivning efter Landets økonomiske System og Følgerne af Tvangskursen på Mynten.

Rettelser.

Følgende Misprentinger bedes rettede før Lesningen:

- S. 4, Anm 3, 2den L., står Talord, læs: Tal.
" 29, 1ode L. fra oven — 2. 88 Merkr, læs: 2,88.
" 42, 14de " " neden — 6,54 — " : 6. 54.
" 49, 3die " " oven — 1 : 1,5 — " : 1 : 15.
" 61, 7de " " neden — sé kunne vi, " : så kunne vi.
" 62, 1ode " " oven — 6,24 Ertogar, " : 6. 24.
" 93, 9de " " neden — 10, " : 10 Nef.
" 106, 7de " " neden — de veies, " : Penningerne veies.
" 122, 9de " " oven — iden den, " : idet den.
" 128, 16de " " neden — 23, " : 33.

ÖLLUM NORRÆNUM ÞJÓÐERNISMÖNNUM Í NOREGI, Á ÍSLANDI
OK Í FÆREYJUM ER ÞESSI BÓK EIGNUÐ.

I.

Rekapitulation af den gjældende Lære om Verdierne i Norge.

Af alle Paragrafer i de gamle norrøne Love er der få, om overhoved nogen, som så meget som Landslovenes iij. 9, isammen med de eldre Gulapingsloves Paragraf 300, — ere egnede til at kaste Lys over Middelalderens økonomiske Historie i Norge.

Den er, som bekjendt, i Sambånd med iij, 1 vår ældste Skattelov, og da Enhederne for Skattens Udregning ere Landskyldsenheder, er den ikke bare Nøgelen til Forståelse af det norrøne Folks Livsvilkår og hele Økonomi, dets Jordverdier og Agerbrugets Tilstand, — men også af den norrøne Kronens Indtægter som Nødvendighed for Kronens Virksomhed og det norrøne Folks militærpolitiske Udfoldelse.

Hvad man imidlertid har vidst om denne Ledingsparagraf, har indskrænket sig til, hvad der med rene og simple Ord udtales i den om Ledingstidens Længde og den udskrivende Hersveins Våben, samt som et oplysende Appendix, hvad der fortælles om Ledingsherens Størrelse i det overmåde interessante og nyttige Notat fra før Midten af det 14de Århundrede i den Lovcodex, som Redaktionen af de gamle norrøne Loves Udgivelse har kaldet G¹: »Svá mörg skip ganga út af Noregi .vj. tvítugsessur ok .xxx. ok .iij. hundrað tíróð, en á hvarju skipi er hundrað manna, þá er þat alt saman .vj. c. ok .iiij. þúshundrað ok .xxx. manna, ok er útalt Jamtaland ok öll Upplönd ok skattlönd.«¹ Notatets Forfatter får da ud 40 630² Mand og har altså regnet et stort Hundred eller 120 Mand på hvert Skib, hvilket dog giver 40 320 og en Mismon af 310 Mand. Denne kan nu skrive sig fra, at Skipperen er regnet med, eller at enkelte Skib have haft flere Mænd, eller fra en Læsefeil, idet *vj* og *ijj* let kan skrives

¹ Norges gamle Love ij, S. 44, Anm. 35.

² Det bemærkes, at der er faldet ud et „tigr“ foran þúshundrað.

så ligt, at de kunne misleses, ligesom let xxx kan misskrives for xx. Men den kan også komme deraf, at dette Tal — som også af Professor Brandt forudsat, er opsat som et Normaltal¹. Mandskabet blev udskrevet, som Notatet viser, kun fra Sjøbygderne, idet Oplandene med Jamtaland og Herjardal og Skatlandene vare »útöld«.

Da nu Kongen ifølge Landslovens iij, 1 i Fredstid havde Ret til at udskrive halv Almenning eller Halvparten af den for fuld útfararleiðangr udbringende Omkostning til sit Bordhold, den såkaldte borðleiðangr — til sit Hofhold og Administration og måske allerhelst til sin Hirdher, have vi altså efter den nævnte gamle Notis om Ledingsmandskabet et Gjennemsnitstal af 40630, som sønderskiftet i 2 eller ikke, vil give os en Ramme, som en rigtig Løsning af Leiðangrparagrafen vil kunne fylde, og derved give os et godt og pålideligt Billede af Folketallet i og Indtægten af Sjøbygderne og dermed tillige af Rigets økonomiske Forhold.

Men dette Billede fremkommer først efter Løsningen af Landskyldenhedernes Indhold og deres Gruppering, — således som Landets økonomiske System er tilsagt efter dets Skap og Veirlig.

Som bekjendt vare Skyldnævningerne forskjellige, idet man i *Gulaþingslagen* — altså fra en halvanden Mil østenfor Risør indtil Grensen af det nuværende Raumsdals Fogderi, samt på Valdres og i Haddingjadal — havde den såkaldte *Mánaðarmatr* med Underafdelinger af et vist Antal *Spönn*, medens man i alt Landet udenom havde *Mörken* med dens 8 Underenheder af *Aurar*.

Under disse eller rettere ved Siden af disse rådede dog flere andre Skyldenheder, således på Vestfold og i þelamörk *Laupen* eller *Laupsbólet* ved Siden af Nævningen *Merkrbólet*, og på Raumarike, Haðaland, Sóleyjar, Heiðmörk og Þótn — *Hæfsældan* og *Spannet*. Tillige finder man lokalt karakteriserende Nævninger som *Eyrisból hadskt* (ɔ: hadelandskt) og *Merkrból dølskt* — det sidste serlig i Gudbrandsdalen. Endelig rådede i alt Niðaróss biskupsdømi *Spannet* som en kollektiv Underenhed af *Mörken*, og mere almindelig brugt end denne, samt *Eyrisból* som Underenhed af *Spannet*, samtidig som man også her finder lokaliserede Nævninger såsom *Spann háleygskt*, *Eyrisból raumsdølskt* foruden *Helgdarland* eller *Helgdarland* og *Mælingsland*.

Disse mange Nævninger have selvsagt sine gode Orsager, men at få Tag på dem er meget vanskeligt. Når man har sammenstillet endel

¹ Den Norske Krigsforfatning i Middelalderen. Brandt læser 33 600 Md. N. Militært Tidsskr. xxxiv, 1874, S. 4.

Diplomer, som kunde synes at løse Gáderne, finder man i andre Brev Oplysninger, som lade det hele smyge ud af den Gard, man trodde at have sat om dem, — sásom Ál.

Søger man Tilflugt til Arnt Berntsens *Danmarckis og Noriges fructbar Herlighed*, sá flerfoldes bare Gáderne; thi indenfor en og samme Skyldnævning finder man et forskjelligt Indhold.

Om Mánadarmatarbólet heder det sáledes:

1 Mamatebol er et Bol eller en Platz, hvoraf aarligen skyldis — 18 Mærker Smør, some Stæder gifvois der af 1 Pund Smør eller 2 Mæler Korn og pá nogle Orter 1 $\frac{1}{2}$ Pund eller en half Løb Smør, — altså en Forskjel af 18—36 Merker Smør!

Videre heder det om Merkrbólet:

1 Marckebol (som nogle kalde 1 Mælisbol) er 8 Ørisbol, det er en Gaard, som skylder árligen 2 Huder eller 1 Skippund Tunge eller en Løb Smør. — 1 Marckebol regnis aff nogle for $\frac{1}{2}$ Pund (3: Korn) og 16 Ørisbol for — 20 Lispund Tunge¹.

Et Ørisbol bliver da — som han selv udtrykkelig siger — $\frac{1}{16}$ og $\frac{1}{8}$ Merkrbóls, foruden Ørisbolet nordenfjelds pá 24 Merkr, som da er $\frac{1}{3}$ Laups. Holde vi dette sidste udenfor, fá vi for Ørisbolet den samme Forskjel som for Mamatebolet — nemlig som imellem 1:2.

Dette ser jo noksá hábløst ud.

Arnt Berntsen var imidlertid — som bekjendt — Cancellist i det norske Rentekammer i Kjøbenhavn, og i sit for sin Tid fortrinlige Verk har han optegnet sine Iagttagelser fra ældre Jordebøger og Dokumenter, hvoraf flere synes ikke mere at være til. — Norge var da blevet tilstrækkelig »danskskotit« og havde mistet Forståelsen af sig selv, hvorfor heller ikke Arnt Berntsen synes at have forstået disse besynderlige Modsigelser. Norge er heller ikke nu blevet synderlig mere norskt, og man har derfor heller ikke givet Agt pá hans Optegnelser.

Den eneste Forsker, som har forstået at burde láne Øre til Arnt Berntsen, er Fritzner, hvilket ikke er sá underligt, da han som en gammel Prestemand i de forskjellige Landsdele har fáet personlig Befatning med disse Spørgsmål i sine Tiende- og Landskyldsoppebørsler. Han behandler derfor i sit Lexicon alle disse Spørgsmål, som vedrører Landskyld og Vegt med den største Varsomhed og tør sjelden indlade sig pá nogen bestemt Afgjørelse og viser sig altid at have søgt Veiledning hos Arnt Berntsen. Overmåde betegnende for Fritzners kloge Tvivl er det, at han

¹ Arnt Berntsen, D. og N. Fructb. Herl. ij. Bogs 1. Part, S. 31. — Kbh. 1656.

ikke engang indlader sig på at fastslå Størrelsen af Laupen, som han mener forskjellig i de forskjellige Landsdele¹.

Munch synes at fæste sig ved Laupen til 72 Merkr og dermed også Månaðarmatarbólet, som han sætter til samme Indhold. Sit Grundlag for denne Opfatning har Munch — og med ham samtlige senere Forskere — fundet i »Björgynjar Kálfskinn«², hvor Munch i sine Annotationer, efter at have fremholdt, at Laupen holder 72 Merkr, siger: »unus »laupr« in quatuor »spann« divisus esse videtur; certe in apographis antiquarum schedularum, codicibus legum annexis, unum »spann« efficere 18 marcas dicitur.« Dette skrev han i 1849; men hvor utryg han var, viser han sex År senere, når han siger: »Ved Månaðarmatr tænkte man sig nok oftest Smør og et så stort Kvantum, som rummes i en Løb. Trediedelen af en Løb var et Pund, 3: Bismerpund. Sjettedelen af en Løb eller en Månedmat var et Spann, altså $\frac{1}{6}$ Løbsbol«³. For dette Resultat have vi desværre ingensteds hos Munch fundet nogen Begrundelse.

Denne Tvivl, som ved disse forskjellige Udtalelser giver sig tilkjende, må Munch selvfølgelig have fået ved de historiske Dokumenter, og det endog fra selve »Björgynjar Kálfskinn«; thi endog at vistnok Flerheden af de desværre få Summeringer i dette, ligesom flere Diplomer⁴ vise, at Laupr og Månaðarmatr i Sunnhörðaland i Tiden 1300—1350 var enstydig, så viser på den anden Side Summeringen af *Dals Kirkjujarðir i Sunnfjörðum*⁵, at $7\frac{1}{2}$ Månaðarmatarból og 4 Þveitnaleigur blive lige med 4 Laupar, og et Brev fra Stavanger af 1346 fortæller, at 4 Månaðarmatir på Jæderen vare lige med 3 Laupar smørs⁶, samtidig som på Rogaland Tilstedeværelsen af den såkaldede *stinne Laupr* eller *stinnt Månaðarmatarból* fortæller, at Laupen ikke altid er ens, ligesom det jo tillige altid må være påfaldende, at både den ældre Gulabingsret⁷ og Magnus Lagabøters Landsret⁸, efter at have opgivet Mængden af de to præsterende Varesorter i Månaðarmatir, dog finder det påkrævet at tilføie: »en þriggja punda laupr

¹ Art. Laupr, Ordbg. over d. gl. norske Sprog. 2. Udg.

² S. 90.

³ Munch, Hist.-geogr. Beskr. over Kgr. Norge i Middelalderen, 1849, S. xx. — Distinktionen er given både i Ord og Talord, hvorfor der ikke kan være Tale om hverken Misskrivning eller Mistrykning.

⁴ DN. iiij. 1191. 317, i Vikeyjar sókn.

DN. ij. 169. 1329, Safnangr.

DN. x. 34. 1339, i Vikeyjar sókn.

DN. j. 299 og 304, Voss 1347.

⁵ Björg. Kálfsk. S. 61,2.

⁶ DN. iiij. 308.

⁷ G. 3. N. g. L. j. S. 5.

⁸ N. g. L. ij. Cap. iij. § 9. S. 41.

skal i þessa gerð gera», hvilket derfor burde være unødigt, hvis der ikke var en Forskjel tilstede til Indholdet af den Enhed, som skal gøres.

Men også overfor Merkrbólets Indhold viser Munch Uklarhed i sine ovenfor nævnte Annotationer, hvor han, efter, i Forbindelse med dette Spørgsmaal, at have nævnt det ovenfor citerede Indhold af Laupen, siger: »Quum pretium trium cophinorum plerumque, temporibus saltem antiquioribus, esset una marca argenti puri, sequitur 'markarból' (prædium unius marcæ reditus) idem esse ac 3 laupaból s. 3 mánaðamataból«¹, hvorimod han senere hen, 1859, siger: »da 9 Lauper ansættes lige med 1 Mk. brendt, blive følgende 9 Mánaðamataból = 1 Mkebool«².

Man má her med Rette spørge, hvilket er da hvilket; thi når una marca argenti puri er = 3, hvorledes kan da det samme blive = 9?

Sagen er, at Gåden leger Blindebuk. Denne Modsigelse er et Udslag af Mangfoldigheden i det norske Land og netop et Udslag af den harmoniserende Enhed i *Verdierne*.

Usikkerheden hos Munch gjør sig da også på det grelleste gjældende i hans Angivelser af Jordens Verdi, — som han slutter sig til meget letvindt, nemlig ved principmæssig at sige, at når den almindelige Pris på et vestlandskt Mánaðarmatarból er $1\frac{1}{2}$ Mörk brend, da má Gjennemsnitsprisen på et østlandskt Merkrból blive 9 Gange $1\frac{1}{2}$ Mörk eller $13\frac{1}{2}$ Mörk brend. Da han nu har fundet Prisen varierende fra 10—16 Merkr, får han $10 + 16 = 26 : 2 = 13$ Merkr brendar, som da blive Middelpriisen på et Merkrból, hvis Leie af 1 Mörk da atter bliver $\frac{1}{13}$ af Prisen eller noget over 7 Procent.

Som vi have seet, gjør Munch ved dette Ræsonnement uden videre det østlandske Eyrisból til det samme som det vestlandske Mánaðarmatarból³. Den anden østlandske Nævning, *Hafsældubólets* Forhold til Merkrbólet, som vilde have kunnet give ham en god Veiledning, indlader han sig ikke på — muligens af den Grund, at det kun har været ham om at gjøre at få et *generelt* Billede af Jordbrugsforholdene i Norge, uden at han dog først har spurgt sig selv, om dette overhoved lader sig gjøre.

Professor Taranger, som er den eneste Historiker, som efter Munch har behandlet de heromhandlede økonomiske Spørgsmål, er varr nok til ikke at gå videre ind på en Sammenligning eller rettere Sammenblanding af Vestland og Østland, forsåvidt Mánaðarmatarbólet og Eyrisbóllet vedkommer, idet han for det første indskrænker sig til at opgive den almindelige Pris på et Mánaðarmatarból i Tiden 1282—1321 til $1\frac{1}{2}$ Mörk brend

¹ Björg, Kálfsk. S. 90.

² Det norske Folks Historie iv. 2, S. 667. Anm. 2.

³ Munch, D. n. F. H. iv. 2, S. 667.

eller 13½ Laup eller 5,2 Kyr, idet han holder udenfor Øiesyn Prisen på de to i Diplomerne nævnte stinne Mánaðarmatarból i Suldal i Rygjafylki — til 10 Kyr pr. Bol. Skylden sætter Taranger med Munch til 72 Merkr med Smør¹.

Og for Eyrisbóllets Vedkommende, så holder Taranger dette at være noget mindre end Mánaðarmatarbóllet, i Modsætning til Munch, som satte dem lige. Denne Slutning synes han at gjøre fra Prisen, som han holder for gennemsnitlig at være 1,2 Merkr brezn silfrs eller 10.8 Laupar, — idet han ligesom Munch går ud ifra, at en Mörk med brendt Sölv holder 9 Laupar med Smør. Men Middelprisen på et østlandskt Merkrból angiver han samstundes til 8 Merkr brendar eller 72 Laupar med Smør. Efter så at have nævnt forskellige Jorde-Priser og deres Ydergrænser, mellem hvilke han finder Udtryk for et høist forskjelligt Standpunkt hos Jordbruget, slutter Taranger dog ligesom Munch sine økonomiske Betragtninger med som almindeligt billedgivende Resultat at fremholde, at »Jordrenten (Landskylden) er ca. 8 Procent både på Vestlandet og på Østlandet«. Professor Taranger forbeholder sig rigtignok i senere Arbejder at begrunde sine Resultater.

Dette, tro vi, vil vanskelig kunne lykkes ham.

Vi skulle ikke opholde os ved, at han uden videre identificerer Landskylden med Jordrenten, hvilket jo må skyldes en Uagtsomhedsfeil, da Professor Taranger selvfølgelig aldrig kan have ment, at ikke Landskyld og Jordrente ere vidt forskjellige Ting, hvoraf den sidste, som bekjendt er høist forskjellig på samme Gård, ja endog på samme Jordstykke, og er Jordens Nettooverskud, efter at Landskyld og Omkostninger ere fra-dragne, — medens Landskylden i Forhold til Jordeprisen må kaldes Jorddrottens Kapitalrente og i Forhold til Jorden er et Udtryk for Jordens jevnlige Bruttoafkastningsevne, af hvilken den udgjorde en vis Procent. — Hvor naturligt det nu ved første Øiekast kunde synes, at Kapitalrenten skulde være ens over det hele Land, så må for det første hertil bemerkes, at dette Resultat er fremkommet ved en Gjennemsnitsudregning af Salgssummerne og af Landskyldssummerne. En sådan Sammenligning bliver misvisende i våre Dage, end mere i Middelalderen, da Verdiernes Relativitet, som Følge af færre og dåligere Samkvæmsmidler, — var så meget større, at Metoder fra våre Dage ikke kunne bruges på så vidt forskjellige Forhold. Fremdeles skulde det ikke synes at stemme med det økonomiske Livs Natur og alt Livs Logik, at Kapitalrenten skulde være så ensartet, som Munchs og Tarangers Resultater tilkjendegive; thi det skulde

¹ Taranger, Udsigt over den norske Retshistorie, ij. S. 87.

dog være naturligt, at den Jord, som ligger godt til og har vist jevnt Udbytte, ikke allene fik høiere Skyld, men at også denne betaltes med mere *pr. Enhed* end den Jord, som ligger uvejsomt til og desuden eiede mindre Fjærmagn til jevn Afdræt. Dette gjælder i våre Dage og har gjældet alle Dage som hørende til Livets egne og eviggjældende Love.

Men selv om vi sætte alle disse generelle Indvendinger ud af Øinemål, så vil det dog — som allerede sagt, falde Professor Taranger vanskeligt at forlige sit Resultat med sine egne Præmisses.

Vi skulle, hvad disse angå, ikke opholde os ved, at efter den af ham opgivne Middelpris på *Eyrisbølet* af 1,2 Merkr br. eller 10,8 Laupar få vi en Middelpris på Merkrbølet af 8 Gange 1,2 eller 9,6 Merkr brend silfrs eller 86,4 Laupar, imod den opgivne Middelpris *pr. Merkrbøl* af 8 Merkr eller 72 Laupar; for Enkelheds Skyld skulle vi kun opholde os ved, hvorledes en Jord af 1 Merkr Skyld med en Salgspris af 24 Merkr forngildar (= 8 Merkr brendar eller 72 Laupar¹) kan give 1 af 13½ eller 8 Procent i Udbytte til Jorddrotten. Thi hvis Taranger mener et Merkrbøl brend silfrs Bol, — skulde jo dette give 1 Mörk brend i Skyld eller 9 Laupar, og i så Fald bliver Udbyttet 1/8. Menes der da et Merkrbøl forngilt, så skulde der efter Tarangers Æquation: 1 ½ brend = 9 Laupar, 1 ½ forng. = 3 Laupar — gå 3 Laupar med Smør af slikt Bol, og da bliver jo en Salgssum af 8 Merkr brendar eller 72 Laupar 24 Gange Skyldens Beløb.

Munch fik formelt uimodsigelig Landskylden til 1/13 Del af Salgsprisen; dette fik han, fordi han holdt sig til et Princip, idet han rent apriorisk — som ovenfor nævnt — gik ud fra en over hele Landet gjældende Verdikurs af 1 Mörk brend = 9 Laupar, hvis Enhedspris på Vestlandet, ni Gange, må give 1 : 13.

Denne Fremgangsmåde er overmåde karakteristisk, ikke allene for Munch, men for hele den Tids mere filosofiske eller måske heller doktrinære Dannelse, uden hvilken Munch neppe vilde have kommet til så store og i de fleste Henseender rigtige almindelige Resultater. I dette specielle Tilfælde vil det sluttelig også vise sig, at hans som Grund lagte Tanke er rigtig nok, og den vilde måske have ført ham ind på den rette Brug af det af ham brugte Princip, om han havde fået Tid til at befatte sig med Spørgsmålet til speciel Undersøgelse.

Professor Taranger har villet gå empirisk til Verks, men synes herunder ikke at have løsrevet sig fra Munch, som efter sit Princip blander Østland og Vestland, Kornbygder og Smørbygder sammen og lader en generel Verdiregneæquation gjælde for alt Landet — uden Hensyn til

¹ Taranger, l. c.

Produktionsforholdene, hvilken Feil Taranger deler ikke bare med Munch, men også med Toldinspektør Schive i hans Myntlære.

Som medvirkende Orsag til de ovenfor selvmodsigende Resultat kommer udentvivel dette Moment, at hverken Munch, Schive eller Taranger med tilstrækkelig Opmerksomhed have sammenstillet og prøvet de forskjellige Varepriser fra de forskjellige Landsdele imod hinanden, hvilket vilde have ryddet afveien Hovedfaktoren for deres misvisende Jordverdilære, nemlig deres egen Lære om, at Mål og Vegt efter Magnus Lagabøters Landsret var bleven ens over alt Riget i Norge¹.

I det Norske Folks Historie siger således Munch — efter at have nævnt, at »den almindelige Pris på Smør var 1 Mørk brend for 9 Laupar«, »at 5 Vettir ($\frac{5}{24}$ Skippund) Korn ansåes at svare til en gild Ko i Pris og til 7 Spönn smørs eller $2\frac{1}{3}$ Laups« —², og dette anfører han som gjældende i sin Almindelighed — altså for alt Landet i Tiden omkring 1300.

Dette er imidlertid aldeles meningsløst; thi $\frac{5}{24}$ Skippund gjør 144 Merkr med Korn og $2\frac{1}{3}$ Laup gjør 168 P med Smør eller med andre Ord et Verdiforhold, efter hvilket 144 Merkr med Korn skulde i Verdi svare til 168 Merkr med Smør. Dette har Munch ifra et Brev ifra *Jæderen* af 25 September 1316³, — altså fra en Kornbygd og ovenikjøbet Haustardag. — Et andet Sted siger han, at i Tiden 1330—1350 regnedes i Sogn og på Voss »4 Sæld (2 Skippund) eller 3 Laupar smørs at gjælde for 1 Ko«⁴. Det vil altså sige, at 1382 Merkr med Korn galt 216 Merkr med Smør. — Denne Angivelse er forresten ikke engang talmæssig rigtig; thi på Voss galt jevnlig 6 Sæld korns for 3 Laupar smørs⁵, medens Forholdet i Sogn var, at 4 Sæld korns eller 3 Laupar smørs galt for Ku⁶.

¹ Munch, d. n. F. H. iv, 1, S. 515. »Et stort Gode var det vistnok, at Maal og Vegt, der hidtil (o: 1273) havde været forskjellige i de forskjellige Dele af Landet, nu blev eens over det hele Rige. Skippundet skulde udgjøre 20 Linspund eller 24 Vetter, hver Vett 29 Mk. 2 Ører og 2 Ertoger.« I en Anmerkning siger han: »Uheldigviis hersker der her megen indbyrdes Strid mellem de forskjellige Læsemaader, saa at Angivelsen ei er ganske sikker.« Pundet bliver da 704 Merkr, hvilket er galt. Munchs Vegt er altså efter de nyere Byloves Codex Oa, medens Lovenes Redaction har den rigtigere Vett a $28\frac{1}{2}$ Merkr og 8 Ertogar, hvilket er, på en liden Brøk nær rigtigt, idet Skippundet, som nedenfor skal påvises, var 691,2 Merkr, medens Lovredactionens 24 Vettir giver 692 Merkr. *Vi* regne her med 691,2 — også for Munchs Angivelser i våre Anførsler fra ham nedenfor.

² *ibid.* S. 668.

³ *Diplomatarium norvegicum* iv, 117. 1316.

⁴ D. n. F. H. v. 1. S. 354.

⁵ DN. j. 151. 1317.

» - 171. 1323.

» iij. 164. 1332.

⁶ DN. j. 214. 1331.

» - 222.

» - 228. 1334.

» jv. 224. 1340.

Hvis nu Munch havde Ret i sin Opfatning af et over alt Landet al-
 gængeligt Mål, skulde på Voss 2073,6 Merkr korns (345,6 P Gange 6 Sald)
 gjælde imod 216 Merkr smørs, eller i Sogn 1382,4 (345,6 P Gange 4 Sald)
 korns imod 216 Merkr smørs. Med andre Ord på Voss og i Sogn
 skulde gå henholdsvis 9,6 og 6,4 Merkr korns på 1 Mörk smørs, medens
 det i en Kornbygd som Jæderen, hvorfra der i Erling Skjalgssons Tid
 kjøbtes Korn helt op til Bjarkey, i 1316 skulde gå bare 0,85 Merkr korns
 på 1 Mörk med Smør, og det ovenkjøbet Haustardag!

Et slikt Prisforhold vilde gjøre Jæderen til et rent Hungersland, ja
 værre end Island og Grønland; thi på Island galt omkr. 1100, som vi
 nedenfor skulle se, 1 Mörk mjøls for 1 Mörk smørs og for Kornets Ved-
 kommende da vistnok $1^{1/3}$ — $1^{1/2}$ P imod 1 P med Smør. Sogn og Voss
 blive saaledes imod Jæderen det rene Gosen — imod alle naturlige Forhold
 og al historisk Tradition. — Det første Øiekast paa dette økonomiske
 Vragebillede er nok til at overbevise om, at denne Munchs Mål- og
 Vegtlære nok kan trænge en Undersøgelse.

På denne Lære har Schive bygget sin Myntlære, og dens Rigtighed
 hævdes ydermere på det bestemteste af Taranger, som i sin Rethistorie¹
 siger: »Oprindelig synes Bestemmelserne om Maal og Vegt at have været
 dispositive Lovbud, som kunde ændres ved privat Aftale. Men Lands-
 lovens og Retterbødernes Mening er, at deres Maal- og Vegtbestemmelser
 skal være ufravigelige.« I en Note siger han: dette benægter den tyske
 Rethistoriker von Amira. Da vi ikke have læst Herr von Amira, ere hans
 Præmisses os ukjendte; men hans Benægtelser må vi desværre give
 Medhold.

Kan det da undre, at Munch giver følgende almindelige Billede af
 de økonomiske Forhold i Norge i Middelalderen, når han udtaler den
 største Forundring over i Toldtarifen af 1316 at finde Udførselstold på
 Korn?² Efterat have gjort opmærksom på, hvorledes de i denne Skrå
 nævnte »Udførselsartikler vise, hvor overveiende Rolle Jagt og Fiskeri
 må have spillet blandt det norske Folks Næringsveie«, udtaler han: »Desto
 merkeligere er det at see Korn figurere blandt disse Udførselsartikler; men
 Tingen er vistnok den, at Brugen af Korn som Fødemiddel på de Tider
 endnu ikke var så hyppig blandt Almuen, som senerehen. Skreiden spillede
 sandsynligvis, som endnu i enkelte Fiskebygder og på Island, en større Rolle
 end nu omstunder og trådte tildels i Brødets Sted, så at Kornets eller
 Byggets fornemste Brug vel var deels til Ølbrygning, deels til Grød«³.

¹ ij. S. 127.

² N. g. L. iij. S. 119.

³ D. n. F. H. Afd. II. i. S. 352.

Denne Slutning stemmer dog ligesålidet med de virkelige Forhold, som det Skræmebillede, som Kardinal Vilhjalm af Sabina fik i England om Forholdene i Norge, da »Menn sögðu, at folk þar (i Noregi) væri illa siðat, ok svá fátøkt, at hann fengi þar ekki ætan mat, né annan drykk enn blöndu«¹.

Thi ligeså vist som dette Billede strider både mod Tollskræens Kornudførselstold og imod Mel- og Brødtaxterne for Mangarar'ne i Björgvin 1302², ligesåvist er det i Strid, ikke allene med Munchs egne almindelige Slutninger om Norges Folkemængde, Kultur- og Magtudfoldelser i Middelalderen, men endog med hans egne Prisopgaver, som vilde have givet ham et ganske andet Udbytte, hvis han ikke kritikløst havde bygget på Landslovenes Bud om Mål og Vegt.

Disse Priser vare nemlig efter Brevet ifra Jæderen i 1316 — 126 Merkr smørs imod 720 Merkr korns, altså som 1:5,714, og ikke 1:0,85, medens efter de samme Brev fra Sogn og på Voss Forholdet imellem Smør og Korn var som 1:3.

Dette skulle vi nedenfor dokumentere.

Til den Ende er det først nødvendigt at få Rede på de gamle Vegtforhold, uden hvilke man intet kan udrette overfor Leidangsparagrafen.

¹ Diplomatarium islandicum j. 542. Slg. Hákonar Saga Hákonarsonar (C. Unger „Konunga Sögur“ S. 401).

² N. g. L. iij. S. 43. Men først og fremst strider det imod de ældre Thinglagslove som og Landsrettens Bud om, at „naut skal hafa á sáldssáði hverju“, hvilket er en meget pen Udsæd. Frostaf. l. xiiij. 1 samt nyere Landsrets vij. 9.

II.

Den gamle norrøne Vegttheorie og de gamle norrøne Vegter.

I sin lille Afhandling om Mått och Vigt i Sverige siger Hans Hildebrand: »Vid granskning af de navn, som våra mått under äldre tider hade, kan man icke undertrycka en känsla af häpnad öfver den brist på precision, som i de flesta fall vidlåder dem. Bland längdmåtten finna vi mund, som än betyder nagel, än hand, finger, tumme, näfve, spann d. v. s. afståndet mellan utspärrade fingrar, fot och fjät, tvärfot och tvärfjät, aln, d. v. s. arm, och famn; bland rymdmåtten ask, löp, som betyder det samma, skål, sall, stop, kann, ja det finnes ett rymdmått, som helt enkelt kallas mått«¹.

Vi vilde for Norges Vedkommende kunne øge denne Navnerække med adskillig flere Mål- og Vegtnavn, ligesom den af Hildebrand formodede »Brist på Precision« vilde kunne illustreres med ligeså mange Exempler fra de gamle Regnskab, hvor Forskeren møder fuldt af Vanskeligheder ved at finde *almindelige* Vegtnavn, hvor vi vilde have beskrevet Vegten med et *specielt* Navn. For således at holde os til »Pundet«, hvoraf de gamle Nordmænd havde ikke mindre end 4 Slags, nemlig Skippund, Lispund, Smørpund eller Bismørpund og Skålapund, foruden det såkaldede *drjúgt* Pund, — finder man i Lovene og Diplomerne ved Nævnelse af Vegtmængde Pund mjöls, Pund korns, Pund smørs, Pund salz, Pund kyrhüðar.

Man har imidlertid ikke derfor Ret til Hundred af År efter at kalde dette for Brist på Precision, hvilket i det økonomiske Liv vilde betyde Ligegyldighed og lat Omtrentlighed. Fortidens Mennesker vare ikke literært distingverende som vi, og med den Tids kostbare og sjeldne Skrive-materiale, Pergamentet, hvorpå man skrev sine Brev og Regnskab, var dette derfor de mindst mulige Skindlapper, hvor det kortest mulige Udtryk simpelt hen var Penge. Omsetningen gik desuden i Regelen for sig indenfor den samme Bygd eller samme Fylke, eller samme Thingforening, indenfor hvis Område vistnok ethvert Barn skjønnede, hvad disse for os

¹ Sv. hist. Tidskr. v. 1885. S. 202.

generelle Nævninger indeholdt, og hvis Mening desuden klart fremgik af Tidens Kjendskab til de forskjellige Varers indbyrdes Verdier. Tillige forenkledes Spørgsmålet derved, at f. Ex. for Pundets Vedkommende brugtes de forskjellige Pundsorter for bestemte Varesorter, således Skip-pundet for Korn og Mel og Salt, Lispundet for mindre Kvanta Korn og Mel, Jern, Salt, Huder og andre tyngre Varer samt, som Navnet viser, først og fremst for Lin og lignende voluminøse Varer, som i Skippundsvåg vilde blive for store og uhåndterlige, medens Bismerpundet brugtes for Smør, Kjød og Flesk. Imellem alle disse Varer var der sedvansmæssige Priser, som netop udtryktes ved Vegt, istedenfor som nu ved Penge, hvilket nødvendig kræver mere »Precision«. Vi skulle som Exempel på, hvorledes man til Trods for generelle Vegtangivelser let kunde finde ud den specielle Vegt nævne et meget karakteristisk Brev fra Oslo fra 1342¹. Det står her: Lest af tiundr korne firir 8 mærker pæninghæ, — Pund kyrhud firir 3 aura, — Salt pund firir 3 aura og Hæfsælda smørs firir 9 aura. — Hvis man nu specielt af dette Brev vil lære Prisen på Huden at kjende pr. Vegt, er det ikke så ligetil. Den er meget vigtig i agriculturhistorisk Henseende at få Rede på, så meget mere, som den er den eneste Vegtangivelse for en Hud, som findes i samtlige middelalderske norrøne Brev, og som således kan hjælpe os til at få Størrelsen af en middelaldersk Ku. For de Gamle har der imidlertid ikke et Secund været Tvivl om Vegten. For det første kan nu en Kyrhud aldrig veie et Skippund, ikke engang et helt Nautsfall; dernæst kjendte de Størrelsen af sine Kyr og Vegten af en vanlig Hud. Ligesålidt kan der være Spørgsmål om Skálapund; thi det måtte vel være et Katteskind, eller nogetsomhelst andet Skind, da det ikke kunde koste 3 Aurar. Smøret hjælper os videre på Glid. Da den almindelige Pris på en Ko var 3 Huder, og på Raumarike, som Brevet egentlig vedrører, da det gjælder et Gårdsalg der, galt jevnlig en Hæfsælda smørs en Ku. Følgelig er 3 Aurar pr. Pund Kyrhud ikke nogen Vegtpris for nogen Del af en Hud, men indeholder heller en Vegtangivelse for, hvad en normal tør Kyrhud burde veie, nemlig 1 Lispund². Sameledes har det været med Saltet, hvis Vegt efter Prisangivelsen for de 3 nævnte Varer måtte være et Skippund. Selvsagt have da også Svenskerne i sine Málsnævninger litet på Samtidens Kjendskab til, hvad der handledes om.

¹ DN. iv. 258.

² Vegten på denne tørre Hud bliver da 7,81 Kilogram. Da man regner, at en Hud mister 50 Procent af sin Vegt i rå Tilstand, har en gammel norrøn Kyrhud da veiet 15,6 Kg. eller ca. 15 Kg., hvilket akkurat er Middelvegten på en ny norrøn Kyrhud. Størrelsen kunne vi da trygt sette til omtrent den samme; under ingen Omstændighed kan Vegten have været under 12 Kg., hvilket giver en nokså stor Ku, da Huderne vistnok vare fine og tynde, som de altid ere på norske Kyr.

Hildebrands håpnad öfver brist på precision forekommer os derfor mere at være et Udslag af Naivitet end af Indsigt i, hvad han taler om, Brist på Forståelse af, hvilke Forhold der bestemte Vegt- og Målnævningerne i Førtiden, hvis Mennesker i deslige Spørgsmål hellere vare klokere end Nutidens, fordi de altid var nødede til at hjælpe sig selv under de strengere Livsvilkår og Afstængthed fra hinanden i Bygder mellem skillende Skoger og Fjeld.

Intet kan bedre end det norrøne Skippund godtgjøre, at der var al ønskelig Precision i de gamle Vegter.

Som allerede gjort opmærksom på, have vi sat Magnus Lagabøters Skippund til 691,2 Merkr, hvilket på en Prik må have været dets Indhold. Lovbogens 24 Vettir à 28¹/₂ Mörk og 8 Ertogar give 692 Merkr. Vi våge imidlertid at holde på Brøken, hvis Rigtighed vil fremlyse af vår Udvikling nedenfor, og den viser netop en merkverdig Precision, og vi skulle se, at Brøken i flere Henseende er af megen Vigtighed, idet dette Tal 691,2 er deleligt og går fuldstændig op i det gamle norrøne Regnesystem i Gulafingslovene.

Ved dette eiendommelige Skippund er der imidlertid en Omstændighed, som i almindelig nationalhistorisk og økonomisk historisk Henseende er af megen Vigtighed at lægge Merke til. Det kan ikke have været et norrønt Skippund. Det er i så Måde allerede påfaldende, at dets Vegt i Forhold til Saldet, hvoraf 2 skulde gjøre Skippund, er bestemt ved *Rug*, som jo ikke egentlig er det norrøne Kornslag, og at det deles i 24 Vettir à 28,8 Merkr — altså en Brøk, hvilket viser, at det umulig kan være det op-havlige norske Skippund. Det må være et norrønt Kaupmannaskippund, som er tilblevet ved Tiljevning efter en fremmed Vegt, som fremmede Skippere have brugt. Disse fremmede Kjøbmænd have udentvivl været Nordvesttyskerer og Fleminger, og Skippundet melder sig som et nordvest-tyskt Skippund à 640 Merkr eller maaske rettere — som en Kollektivvegt, som akkurat var lig 320 Hamburgske Skålapund til 467,7 Gram samt 400 Pund Troyvegt til 373,24 Gram — samt 600 fl Troyvegt til 248,84 Gr. Endvidere 640 engelske Merkr til 234 Gram¹. Den engelske og Hamburgske Mörk differerer på 0,15 Gram kun, og er visselig en og samme Vegt. Vi se da, hvorledes det norske Skippunds vegt svirrer om den vest-tyske og vesteuropæiske Vegt, efter hvilken den utvivlsomt er dannet, idet det oprindelige Skippund er øget med 1,2 Gange sin Vegt, som nedenfor vil sees.

¹ Det bemerkes, at engelsk og fransk Mörk er = $\frac{2}{3}$ Skålapund.

Thi hvis vi gå ud ifra, at den siden 1837 i Tyskland officielt opgivne Vegt på den kølneske Mörk, 233,85 Gram, er rigtig, så få vi, sammen med den opgivne Vegt for den norske Mörk af 215,8 Gram:

$$\frac{691,2 \cdot 215,8 = 149160,96 \text{ Gram}}{149,160,96 : 233,85 = 637,84887 \text{ Merkr kolneskar.}}$$

Tage vi nu den almindelige Regning for det norske Skippund — 692 Merkr:

$$692 \cdot 215,8 = 149333,6; 149333,6 : 233,85 = 638,85 \text{ Merkr kolneskar}$$

$$640 \div 637,84887 = 2,15113 \text{ og } 640 \div 638,85 = 1,15.$$

Denne Nærhed er påfaldende. Den kan ikke være nogen Tilfældighed, og Forskjellen er nu, så mange Árhundred efter, da vi ikke længer have hele uminkede Lodder at gå ud ifra, for ubetydelig til derpå at bygge nogen Indvending imod, at disse Pund ikke kunne være andet end identiske.

Enddog at nu den af os påståede Vegt af 691,2 Merkr giver større Mismon, holde vi på den, fordi — som sagt — de vestlandske — altså gulalingslagske — Lokalvegter gå op i den.

691,2 : 640 giver da 1 kølnesk Mörk = 1,08 norrøn Mörk og denne således = 216,527 Gram. Vi gå ud ifra, at Tyskerne, som visselig have haft flere gamle Vegter at undersøge, have mere ret i sin Angivelse end vi, som have haft færre og vistnok bare jordfundne og ved Rusting minkede Lodder. Desuden er det sandsynligt, at man i Middelalderen, da man ikke havde den videnskabelige Methode og de Hjælpemidler til at precisere sine Vegter som vi, ikke havde alle Lodder så nøiagtig lige, som vi kunne gjøre dem efter en noggrannelig udveiet Normal.

Forøvrigt turde også den Kjendsgjerning, at samtlige Lov-Manuskripter tvinnete i sine Skippundsangivelser, tyde på, at her foreligger en Tiljevning efter fremmed Vegt — en Rugvegt i Handelen med de Fremmede, så meget mere som dette Skippund kun dålig eller slet ikke høver i Forholdet mellem de norske Grundverdier, således som vi skulle se disse at være vegtudtrykte i *Eidsivåpings-*, *Borgarpings-* og *Frostaþingslög*.

Thi den gamle norske Vegttheori var noget ganske andet end det irrationelle franske Påfund at dele en Kvadrant på Jorden, dragen igjennem Paris, i 10 000 000 Dele og at lade 1 Del af dette Tal være en Meter, hvis Kubikindhold med Vand af en viss Varme og en viss Høide over Havet være Vegten for Verdier udgangne af menneskeligt Slid og menneskelige Interesseforhold.

Den gamle norrøne Vegttheorie synes allvisst at have været den, at lade Mål og Vegt være Udtrykket for Landets eller Landsdeles Verdi-

forhold og dermed ogsaa Produktionsforhold for de Varers Vedkommende, som mest vare egnede til at være Omsætningsmiddelet, — nemlig Smør og Korn eller Mel eller Malt. Udgangspunktet har været Smør og det næste Spørgsmål: hvor stort Kvantum med Korn kan jeg gennemsnitsvis med Fordel bytte imod et vist bestemt Kvantum med Smør. Vegterne og Malet udtrykte m. a. O. ved sine høiere og lavere Enheder Hovedvarenes indbyrdes Prisforhold. Hver Landsdel havde derfor sine Vegtinddelinger, som stode i fuldkommen Proportion til dens Grundverdiens indbyrdes Prisforhold, hvilke Forhold endogså meget tidlig må have fundet sit faste Udtryk — således, at man endog uden Vegter og Mål har kunnet gjøre fullkommen rigtigt Varebytte. Herom have vi språgligt Vidnesbyrd, hvormed vi nedenfor skulle handle.

I dette Forhold ligger ikke allene et Moment af Interesse for den menneskelige Ánds Historie, men af virkelig økonomisk historisk og tillige praktisk Betydning; thi det tjente til at grundfeste en økonomisk Tradition, som har holdt sig i dette Land lige til de franske Vegter tilintetgjorde den — til stort Tab for vore Bønder, som efter de måske tusindårige økonomiske Udtryk havde sine Ertoglög, sine Verdiudtryk for, hvor meget de skulde give sine Vinumenn i Verklén for så og så stort Jordmål med Kornskurd, så og så stort med Ertnaskurd og så og så vid Heyslát, hvilket eldre Hedemarksfolk kunne stadfeste.

Denne økonomiske Erfaring, som *Afi havde Afa leift*, kastede vi overbord for en Kubus af en Brøkdél af en tænkt Linie over Paris, for *Ar* og *Hektar* og himmelske Navn, — af internationale Hensyn, som om Jordbruget var en latinsk Messe, og var en international Interessesag!¹

I *Þróndheim* brugtes således en *Vett*, som var 6 Váger og altså 6 Gange 1 Vág eller 1 Spann smørs, hvilket — som vi nedenfor under våre Prissammenstillinger skulle se, udtrykte Verdiforholdet mellem Smør og Korn, idet Smøret var 6 Gange så meget værdt som den samme Vegt i Korn, hvilket Forhold vi finde stivnet i Jordebøgerne, hvis Oppebørselsforhold sammen med de såkaldte *Ertoglög* eller *Auralög* for offentlige Oppebørsler og Prestationer må være meget gamle. Således gav Hertug Skule i 1225 til Domkirken i Niðaros *5 áura bol or Flegstadum a Frostu*². I Aslak Bolts Jordebog, som er en Afskrift af Jordebøger fra længe før

¹ Også Restauratoren af Notre-Damekirken i Paris, den store Arkitekt J. B. A. Lassus sees at have forstået Fordelen ved de gamle Længdemål, med sine Enheder ifra det menneskelige Legeme. Arkitekturen får derved et bundet, let opfatteligt Målsforhold ifra Livet selv. *Annales Archéologiques*, II, 20. Album de Villard de Honnecourt, S. 69. Paris 1858.

² DN. j. 8.

den sorte Død, hvilket vi skulle godtgjøre i de Studier over denne Jordebog, som vi have under Arbeide, — finde vi atter:

af Flekstadom vett maltz oc ij aura bol.

At *Vett* var 6 Våger og galt 1 Spann Smør viser Summeringerne i Kristofer Galdes Jordebog¹ for Steinviksholms Len af 1548, og Arnt Berntsen har noteret sig det samme: 1 Spand Korn eller Meel er 1 Vætte eller 6 Våger². At Eyrir var 24 Merkr Smør i Þrónðheim før den sorte Død, viser flere Diplomer på det utvetydigste, serlig et fra 1327³.

Bruge vi da vår således stadfestede Vidskab på Aslak Bolt, få vi: 5 Auraból ÷ 2 Auraból = 3 Auraból, som ere = 1 Spann, og hos Aslak findes opførte med sin Æquivalent Vett maltz eller 6 Våger med Malt.

Vetten har altså intet med Eyrisbólet at gjøre, som af Munch formodet⁴, men repræsenterer i *Þrónðheim* den 3-dobbelte Verdi af en Øre.

Den næste Vett møde vi i den *raumsdolske*, både i Diplomerne og hos Aslak Bolt, som og i yngre Jordebøger. Den viser sig at være $\frac{1}{3}$ af det gamle nationale Skippund på 576 Merkr, hvorom også Hr. Hauk Erlendsson har gjort et Notat, som desværre en Afskriver på Island har gjort ikke så nyttigt for os, som det kunde have været⁵.

I 1358 finde vi et Eyrisból i *Boggom i Øyrisfirði* i Raumsdal bygt for Vett mjöls, og da 1 Eyrir sc. silfrs smørs var = 32 Merkr⁶, få vi her et Forhold mellem Smør og Mjöl som 1 : 6, hvilket tyder på, at Raumsdalen har brødfødet sig, hvilket ikke er så urimeligt, da også Kraft i sin Topografi, efter Toldbøgerne, har kommet til samme Resultat⁷.

Endelig finde vi en *Vett* i *Gulapingslög*. Det ældste Vidnesbyrd om denne er fra ca. 1270⁸. Jamvel af det selvsamme Brev af 25 Septbr. 1316, ved hvilket Munch fik sin ravgale Prisnotering fra Jæderen, få vi at vide, at denne Vett udgjorde $\frac{1}{4}$ Skippund; thi der solgtes »4 manaðr-mataboll i Asseimi, sem af ganga 10 vetter korns«. Fremdeles står der: »gæk Þorolfr vidr, at han var skyldugr sira Swærtungi fim pund korns j tværa landzskyld af firirsagdre jorðu«⁹. — 2 Gange 10 Vettir = 20 Vettir. 20 Vettir : 5 Pund, give 4 Vettir i hvert Pund.

¹ Rigsarkivet.

² D. og N. Fructb. Herl. iv. S. 524.

³ DN. ij. 161.

⁴ Noregsveldes Geografi, S. xx.

⁵ A. M. 273 b. 15. Stykke.

⁶ Løst Blad i Olaf Engelbrektssons Jordebog S. 98.

⁷ Beskr. over Kgr. Norge, v. S. 164.

⁸ DN. j. 63. Söli på Jæderen.

⁹ DN. iiij. 117. 1316.

Efter Taxterne på *Konungsskatten af Bergenhus 1563*¹ viser Vetten sig atter at være $\frac{1}{4}$ Skippund, idet på ganske få Undtagelser nær 1 Spann regnes for 4 Skilling, 1 Vett for 24 Skilling og 1 Pund for 96 Skilling. — Dette »Spann« er altså et andet end det thrøndske *Spann korns* eller Vett på 6 Väger.

Spørgsmålet bliver nu, hvad Slags *Pund*. I Regnskab over Tienden af *Rygjafylke* af 1567² findes 122 Spann og $\frac{1}{2}$ Vett korns at være reducerede til 10 Tønder og 5 Spönn korns. Da vi nu efter Priserne i den nævnte Konungsskat så, at der gå 6 Spönn à 4 β i 1 Vett, má altså $\frac{1}{2}$ Vett være 3 Spönn. — 122 Spönn + 3 Spönn give da 125 Spönn. 125 : 10 = 12 Tønder og 5 Spönn, hvilket giver 12 Spönn i Tønden. — Det samme har Arnt Berntsen: 1 Skippund Korn 4 Vætter, 24 Span; 1 Tønde 2 Vætter³.

Og for Tienden i Sogn er i samme Regnskab 60 Tdr. og 12 Mæler reducerede til 61 Tdr. og 2 Spönn. Her er dog regnet noget raust, idet — som nedenfor skal sees — 1 sygnskr Mælr, som akkurat var Hælvten af Lovbogens Mælr⁴, — eller 28,8 Merkr Rug, var lidt større end et Spann, som hos Arnt Berntsen regnes til 24 Merkr⁵.

Vi finde således det gamle nationale Bygskippund på 576 Merkr igjen i Gulapingslagen. 1 *gulapingsk Vett* bliver da 144 Merkr, som i Forhold til 1 Vág eller 72 Merkr smørs giver Forholdstallet 1 : 2, hvilket viser denne Vetts Hjemstavn at være de egentlige Gulapingsbygder i Hordaland. Tillige viser det i Tid bagover til et tilbagelagt Productionsforhold, som Prisbehandlingen vil sandkjende. Jevnf. S. 45 nedenfor.

På det korndyrkende Jæderen galt derfor ikke dette Pund — idet høieste kun indirekte, forsåvidt som man sprang over det og omskrev det til 5 Vettir = 720 Merkr korns, hvilket Pund galt over hele det østnfjeldske Norge. Tilstedeværelsen af dette Pund til 720 Merkr på Rogaland kan ikke tilskrives nogen administrativ Foranstaltning som Følge af Hakon Magnussons Hertugdøm; thi vi finde det — i det allerede nævnte Brev af 1270 5 Vettir som Æquivalent for dette store Skippund à 720 Merkr, hvilket Prissammenstillingen nedenfor ogsaa vil godtgjøre. Her ville vi kun henvise til Arnt Berntsen, som siger: »Vdi Rye-Fyllcke skal veigiis med den Væct, som aff Arilds Tid sedvanligt haffver været, som

¹ Rigsarkivet.

² Bgn. Lensregnsk. R. A.

³ L. c. S. 518.

⁴ L. c. S. 521.

⁵ L. c. S. 520.

da er med forskr. Tonsbiergs Væct 3: 1 Skippund à 20 Lispund à 36 Merkr¹.

At Arnt Berntsen har Ret, når han opgiver dette Skippund at gjælde for Viken, Tunsbergs Len og Akershus Len, viser Gegngerd-Regnskabet af 1514. *Gegngerden* udrededes af Legder, hver repræsenterende 10 Gerðarmenn, og hver Legd ydede $\frac{1}{2}$ Skippund Malt og $\frac{1}{2}$ Skippund Mel, egentlig 10 Lispund Malt og 8 Lispund Mel, idet Melet har været taxeret dyrere. Vi kunne nu tage iflæng som Fyredøme Follo og Ås Sokner. Disse have tilsammen $13\frac{1}{2}$ Legd. $13,5$ Gange 10 Lispund giver 135 Lispund, hvilke i Summeringen findes reducerede til $6\frac{1}{2}$ Skippund og 5 Lispund².

Det er da åbenbart, at det ældgamle gulaþingske Skippund med sine 4 Vettir har gået jevnside med det større østlandske Skippund, hvori den vestlandske Vett går op 5 Gange. Da vi nu, som allerede antydet, finde dette Skippund for Hertug Håkons Hertugdøm, kan der neppe være Tvivl om, at det af sig selv må have meldt sig som et naturligere Udtryk for Priserne og Verdiforholdet mellem Smør og Korn på Jæderen, og uagtet Jæderen tilhørte den gulaþingske Lovforening og det såkaldte nordenfjeldske Norge, — førte altså de økonomiske Forhold Jæderen sammen med de søndenfjeldske eller østlandske Verdiangivelser.

Det må vel således være godtgjort over enhver Tvivl, at de 5 Vettir, som Munch identificerede med Lovbogens $5 \cdot \frac{1}{24}$ Skippund, ikke have noget med Lovbogen at gøre, men at denne Vett er en $\frac{1}{5}$ af det vikverske Skippund og $\frac{1}{4}$ af det gamle gulaþingske — nationale Skippund.

Det hører da endvidere hid at undersøge de sognske og de vossverske *Sáld*, som Munch også tog for at være Lovbogens halve Rugskippund eller $\frac{691,2}{2}$ Merkr.

Vi have foreløbig ikke andet Bevismiddel end Arnt Berntsen; men da vi nu have seet, at hans Vegtangivelser fuldkommen have mødtes med våre Mål- og Vegtnoteringer fra Diplomer og Regnskaber, fra Þróndheim, Rogaland, Sunnhördaland og på Østlandet, samt endelig det lille Exempel fra Tienden i Sogn, have vi Ret til at lite på Rigtigheden af hans Vegtnotater forøvrigt.

Det heder hos ham:

Sogenn Fogderij.

- 1 Tønde Korn er 10 Mæler eller $1\frac{1}{2}$ Sáld eller Spand og 1 Mæle.
1 Sáld eller Spand er 6 Mæler.

¹ Fructb. Herl. S. 541. Chr. IV's Norske Lov, v. Brandt og Hallager. S. 185, Chra. 1855.

² Norske Regnskaber og Jordebøger ved Huitfeldt-Kaas. i. S. 23.

Da nu 1 Tønde Korn var 288 Merkr, bliver 1 Mælir 28,8 Merkr¹.

1 Sæld bliver da 6 Gange 28,8 = 172,8 Merkr. 4 Gange 172,8 give 691,2 Merkr eller den af os ovenfor påståede Vegt for Lovbogens Skippund.

På Voss.

1 Tønde Korn er 2¹/₂ Sæld eller 10 Asker (= 288 Merkr).

288 : 2,5 = 115,2 Merkr = 1 Vossasæld.

Og 5 Gange 115,2 give 576 Merkr eller et gulapingskt Skippund, medens

6 Gange 115,2 give 691,2 Merkr eller Lovbogens Skippund.

Det må da også siges at være uimodsigelig godtgjort, at de Sæld, som Munch brugte for sine Prisredegjørelser, ikke vare Lovbogens, *men lokale Hulmål, som ere brugte i den lokale Handel*, og at ikke Mål og Vegt, som af Munch og Taranger lært, var éns over alt Norge. — Von Amiras Negtelse er altså fuldkommen berettiget.

Vi ville nu endelig atter prøve Lovbogens Skippund imod de kølniske 640 Merkr.

640 : 6 = 106,66 kolneskar Merkr = Vossasæld.

106,66 . 2,5 = 266,65 kolneskar Merkr = 1 gl. Tønde.

266,65 . 2 (0 : 2 Tdr.) = 533,2 kolneskar Merkr eller 1 gammelt Skippund à 576 norrønar Merkr.

576 : 533,2 = 691,2 : x

576 x = 533,2 . 691,2

x = 639,96 ℥ kolneskt = 320 nordvesttyske Skålapund = 640 engelske Merker = 600 Mrkr. Troyvegt, = 400 Pund Troyvegt².

Nærmere kan man vel ikke kræve, at man skal kunne komme, nu så mange Hundred af År efter. Resultatet må blive så meget mere sannkjenneligt, som det vil være lagt Merke til, at vi denne Gang have fået det uden at bruge, hverken den tyske Opgave over den kølniske Marks Vegt i Gram eller den norske Opgave over den norrøne Marks Vegt i Gram, — et fuldgyldigt Bevis for, at Lovbogens Skippund er et Kaupmannaskippund. Tillige viser dette Resultat det uholdbare i Hans Hildebrands Påstand om Brist på Precision. Det viser tvertimod — som selvsagt burde være i økonomiske Spørgsmål, — at Menneskene i Middelalderen krævede, som vi, at de vilde have lige for lige.

Det springer da nu strax et Moment i Øinene på os af stor national-historisk og økonomisk-historisk Betydning. Det er den fremmede og

¹ Frugtb. Herligh., S. 521.

² Jvfr. ovenfor S. 13 o. fl.

tyske Handels tidlige Vælde i Norge, den Alexander Bugge på et meget løst Grundlag har forsøgt at negte.

Når vi minde os på, at Magnus Lagabøters Landsloves Kaupabolkr i 1273 udtrykkelig byder: at »skippundari skal vera slíkr, *sem vanr er*«¹, og vi tillige tænke på Kong Sverres Tale imod de tyske Kjøbmænd, så turde vi have Lov til at sige, at dette Udtryk om Pundaren, at den »skal vera slíkr, *sem vanr er*«, viser Perspektivet langt bagover.

Interessant er det også i denne Forbindelse at lægge Merke til, at dette nordvesttyske Pund har gjort sig gjældende i de hørdalandske Vegter og Mål, hvilket, som vi have seet, ikke er Tilfældet i de andre Fylker, — end ikke i Rogalands og Raumsdals, hvor Málene, som ellers i Landet, beholdt sit Forhold, således som Produktionsforholdene havde sat dem.

Vi have da m. a. Ord fundet et vestlandskt Skippund på 576 Merkr og et østlandskt på 720 Merkr eller henholdsvis på 8 Vágir og 10 Vágir.

Midt imellem disse ligger et Skippund på 9 Vágir eller 648 Merkr. Dette har Schive kaldt et Smørpund².

Vi skulle under Prisundersøgelserne se, om ikke dette Pund kan kaldes et Kornpund³.

Udregning af Hulmålets, *Sáldets* Indhold i Forhold til 1 *Skippund rugar* og 1 *Skippund byggs* have vi fundet høveligt at gjøre sig naturlig nedenfor i Sambånd med Behandling af Priserne.

¹ Landsl. viij, 29. N. g. L. ij. S. 166.

² Chra. Vidensk. Selsk. Fhdl. 1876. No. 1. S. 15.

³ Jvfr. S. 39 nedenf.

III.

Leiðangrparagrafens foreløbige Opløsning efter Vistartaka.

Efter at vi nu have godtgjort, at Forudsætningen om algenkelige Mål og Vegter er urigtig og tillige have fremholdt som vor Opfatning, at den fører til et fuldkomment Vrægebillede af de økonomiske Forhold og Agerbrugets Tilstand, — vil det formentlig også skjønnes, at man med så galne Forudsætninger aldrig vilde kunne komme på Spor efter Skyldnævningernes Indhold og dermed heller ikke til andet end modsigende Resultat m. H. t. Jordverdiene; ligesom det heller ikke bliver underligt, at man har dømt Leiðangrparagrafen urådende.

Vår Opgave bliver derfor en dobbelt, nemlig først at søge en Løsning af Leiðangrparagrafen i Magnus Lagabøters Landsret og dernæst ved denne at få Tag på Landskyldsnehederne. Thi eftersom Landsretten indeholder det samme Grundlag for Udregning af Leiðangrsgælden uændret for alle Lagdøme, må vi her finde Nøgelen til disse Spørgsmaal — samt til en hel Del med Gáder i vort økonomiske og politiske Liv, hvis Fragsan Loven enten må stadfeste eller imodsige.

Da det ikke kan være nødvendigt at optage hele Paragrafen, ville vi indskrænke os til, hvad der vedkommer selve Skattebudet.

»Nú skal hverr háseti taka eyri silfrs í fararkaup ok svá matgerðarmadr sem aðrir hásetar. — Nú skulu bændr gera .ij. mánaðarmati smørs ok .ij. mjöls til hömlu. Skal við því taka stýrimadr þann tíma, er leiðangr er úti, ok halda þar af nefndarmönnum kostnað þrjá mánaði með fornri vistartöku. En þat er rétt vistartaka, á hverjum hölfum mánaði í tylft hverja pund byggmjöls ok .ij. laupa þriggja punda smørs«¹.

Som det heraf vil sees, kræves dett ilsammen 5 Mánaðarmatir, nemlig 2 smørs og 3 mjöls, og at hver Tylft med Mænd skal have forn vistartaka.

2 Gange 3 Laupar med Smør = 6 Laupar	}	hver Máned.
2 — 1 Pund » Mjöl = 2 Pund		

Eller i 3 Máneder 18 Laupar smørs og 6 Pund mjöls.

¹ L.lovne iij. 9. N. g. L. ij. S. 40.

I den allerede ovenfor nævnte Afhandling om den norske Krigsforfatning i Middelalderen¹ går Professor Brandt ud ifra en Besætning af 3 Mand ved hver Hamla 3: ved hvert Árebånd. Med Udgangspunkt i en Tylft med Mænd, går han da ud ifra 4 Hömlur, som efter Loven hver skal have 2 Mánaðarmatr smørs og 3 mjöls. Han tager som givet, at en Mánaðarmatr er lig med en Laupr eller 3 Bismerpund smørs. Ligedan går han ud ifra, at 1 Mánaðarmatr mjöls er lig med en Laupr eller 3 Bismerpund mjöls.

Han får da for de 4 Hömlur:

8 Laupar med Smør og 12 Laupar med Mjöl.

Men ved at prøve sit Resultat mod Reglementet om Vistartaka, får han ifølge dette:

18 Laupar smørs og 2 Laupar mjöls, idet han regner således: 6 Pund = 6 Bismerpund. 1 Mánaðarmatr mjöls = 1 Laupr mjöls = 3 Bismerpund, og 6 Bismerpund give da (6 Bø: 3 Laupar) 2 Laupar mjöls.

Dette sidste Resultat bringer ham selvfølgelig i Forvirring overfor det Resultat, som han fik lige forud efter Lovens Bud om Gerden: — 8 Laupar smørs og 12 Laupar mjöls til hömlu, og ligesom han i sin Ud-gave af Christian IV's Norske Lov 16 Ár forud havde karakteriseret Paragraphen uforståelig², så ender han her med at sige: »Hvorledes imidlertid den virkelige Sammenhæng mellem disse forskellige Præstationer har været, er yderst tvivlsomt og lader sig neppe fuldstændig bringe på det Rene. Først er det påfaldende, at medens Totalsummen af den Vegt af Proviant, som skulde udredes, og den, som af Mandskabet skulde nydes, — stemmer: 20 Løber (3: 8 Løber Smør + 12 Løber Mel) og 2 Løber Mel (altså hans 6 Bismerpund) + 18 Løber Smør, — (også = 20!), — er der stor Forskjel mellem hvad der skulde udredes og hvad der skulde nydes af de forskellige Artikler, nemlig af Smør udredes 8 og nydes 18, men af Mel udredes 12 og nydes 2 Løber«.

Unegtelig, — et overmåde skjæmteligt Resultat.

Det er tydeligt, at Professor Brandt er bleven et Offer for den Brist på Precision, som Hans Hildebrand påstod overfor Middelalderens Vegter. Thi han manglede Specifikation af det Pund, som nævnes i Loven. Dette Pund mjöls, som er et Skippund, har han taget for et Bismerpund! — Han har gået i Blinde forbi dette nærliggende Skippund, som han vilde have fået, om han havde gået analytisk tilverks.

Han har imidlertid selv sat sig Bindet for Øinene, idet han har gået til Løsningen med forud opgjorte Meninger og derved lagt i Loven, hvad

¹ N. milit. Tidsskr. xxxiv. 1871.

² Brandt og Hallager; Chr. IV's Norske Lovbog. Chra. 1855. S. 31. Anm. 3.

der aldeles ikke tales om: — 1 Løb Mel, hvorunder han tillige gjør sig skyldig i en grov Tankeløshed, nemlig den, at lade en Laupr mjöls veie 3 Bismerpund, som om mjöl og smør havde ligestor Egenvegt — ikke at tale om, at 12 voxne Mandfolk, som ovenikjøbet skulde ud at slås, ikke vilde kunne leve av nogen af de Kvanta, som han i sine to selvmodsigende Resultater får ud.

Der er desuden det merkelige, at enddog at Professor Brandt med sit virkelig udmerkede Kjendskab til det gamle norrøne Lovspræg er fuldt opmærksom både på, at hver Mand skal have en Eyrir silfrs om Mánedén og at med »Vistartaka« menes ikke *stjrimannsins* Oppebørsel af det udskrevne Mandskabs Tilgodehavende af både Mat og Løn, men ret og slet Proviantreglement, — uagtet denne fuldkommen rigtige Læsning, er han dog ikke opmærksom på, at hvis hans og alle de andre Forskeres Opfatning af Størrelsen af Mánaðarmatr smørs — 72 Marka-Laupar — er ret, hvilken Forudsetning jo gav ham de selvmodsigende Resultater, så skulde dette Paragrafens Led om Vistartaka intet direkte have med selve Lovens *Udredselsbud* om de 2 Mánaðarmatir smørs og de 3 mjöls at gjøre — uden som en Veiledning for, hvorledes der skal gåes frem, for at Mandskabet skal få, hvad der tilkommer det af Mat, og at derfor det ikke kunde have sin fulde Rigtighed med Vegtlæren. Ligeledes er det forbausende, at det for Professor Brandt, som læser rigtigt så langt, ikke er påfaldende, hvorfor Loven, hvis den krævede 18 Laupar (3: eller efter hans Lære *Mánaðarmatir*) smørs og 6 Pund mjöls, ikke helder på de gamle Loves Vis sagde dette uden Omsvøb og med en Gang klart og tydelig: Nu skulu bøndr i hverja tylft manna gera 18 laupa smørs og 6 pund mjöls.

I denne Sammenhæng er det tillige at merke, at Magnus Lagabøter ændrede Landeværnsparagrafen således, at Leiðangrstiden udvidedes fra 2 til 3 Mánedér, samtidig som Loven skulde tilpasses for alt Landet. Allerede dette historiske Faktum skulde være nok til at vække Ransakerens Spørgsmål om, at Proviantreglementet måtte præsentere sig som et Tillæg, ved selv at kalde sig *at formu*, idet jo Udtrykket, at *stjrimadrinn* af det Oppebárne skal halda þar af nefndarmönnum kostnað þrjá mánaði *at fornri vistartöku*; enn þat er rétt vistartaka osv. ligefrem kunde tænkes at sige dette.

Det er derfor klart, at har man givet Loven et Tillæg til Veiledning, så má dette stá i et vist indre historisk Sammenhæng med Lovens historiske Udvikling, idet jo *at fornri vistartöku* kunde pege på, hvorledes denne har været *at formu*, fordum.

Vi have allerede fået at vide, hvor stor denne Vistartaka er, idet vi så, at den udgjorde 18 Laupar smørs og 6 Skippund mjöls. — Professor

Brandt synes at tro, at dette Smør og dette Mjøl skulde Mandskabet faktisk leve af, som om det var Barselkærlinger, som skulde leve på Smørgraut.

Vår Opgave bliver følgelig nu at undersøge, til hvor meget eller hvor lidet denne »Matr« kunde bruges, og dernæst, hvorledes den vil kunne forholde sig til Lovens Bud om de 2 Månaðarmatir med Smør og 3 med Mjøl til hver Hamla, om den m. a. Ord er et Produkt, et Multiplum af dette Buds Faktorer eller bare det halve, eller om den overhoved har noget med dette Bud at gjøre og ret og slet er en Veiledning og intet andet.

Med Hensyn på Skippundet ville vi forudskikke den Bemærkning, at vi for Letvintheds Skyld ville gjøre det til 9 Vágir eller 648 Merkr, fordi det som et Middelpund mellem de to nationale Skippund¹ giver et — om vi kunne sige — mere generelt Vegtresultat, og fordi det er lettere at regne med.

Ved disse udkomne 18 Laupar smørs og 6 Pund mjøls er der et eiendommeligt Forhold, som visselig vil have faldet i Øinene, nemlig, at det falder 3 Laupar smørs på hvert Pund (d. e. altsaa Skippund) mjøls. Det er åbenbart, at vi her have for os et *Verdiforhold*, hvorom de allerede meddelte Prisredegjørelser vil have givet »Hugboð«.

Tage vi de 18 Laupar smørs allene for sig, er dette strax påfaldende.

I Björgynjar Kálfskinn finde vi, at 10 Laupar smørs i Sogn ere lagte for 1 Mörk brenn². Dette Forhold finde vi varierende i de forskjellige Landsdele.

Men når vi i Hákon Magnussons Brev af 1305, hvori han fastsætter sin Dronnings Appanage efter sin Død³, — se, at 1 Mörk brenn der sættes til 9 Laupar smørs eller en Mörk forngild til 3 Laupar, så have vi visselig Lov til at betragte dette Forhold som en officiel Kurs, så meget mere som vi finde denne Kurs ikke allene i Brev fra det 14de Århundred, men også i Jordebøgerne, således i Biskop Eysteins Jordebog og Erkebiskop Aslak Bolts Jordebog, hvor vi overalt finde denne Kurs brugt som normerende Regneverdi. Den har da visselig også været brugt — måske endog længe før 1305, da Kursen i det ovenfor nævnte Brev forudsættes selvsagt.

De 18 Laupar smørs give da 2 Merkr brenndar eller 6 Merkr forngildar.

Med Hensyn på Melet, hvis Verdi vi nedenfor nærmere skulle påvise, så have vi dog allerede været i Nærheden af denne under vår Behand-

¹ S. 20 og nedenfor S. 39.

² Björg. Kálfsk. S. 38.

³ DN. iij. 61.

ling af Munchs falske Prisopgaver for Kornet på Voss og i Sogn, hvor vi fandt, at omtrent 1 Skippund korns eller 4 Sognasæld eller 6 Vossasæld vare lige med 3 Laupar smørs, medens vi på Jæderen fandt, at $2\frac{1}{3}$ Laupar var lige med 720 Merkr korns. Uden at ville hefte os ved begrundende Prisangivelser ville vi her indskrænke os til bare at pege på, at det Resultat, som vi nu ville få, ikke allene er i høieste Grad sandsynligt, men at det også synes at finde Medhold i Handelstaxterne for Björgvin af 1302, hvor det heder: »*En þá er mörk geldr mjöl* (Variant: *miöl pund*), þá skulu mjölmangarar selja .ij. aurum spannit«¹.

Vi kunne derfor bare af dette slutte os til, at der må ligge et Kursforhold til Grund for Vistartaka *at formu*: 18 Laupar smørs og 6 Skippund mjöls.

Vi få da 6 Skippund mjöls at gjælde 6 Merkr forngildar — eller med andre Ord *den hele Vistartaka* at gjælde 18 Laupar smørs + 6 Pund mjöls = 6 Merkr forngildar + 6 Merkr forngildar eller tilsammen 12 Merkr forngildar, eller, til bare smørs virt 36 Laupar smørs eller til bare mjöls virt 12 Skippund mjöls eller til brenz silfrs virt at fornri virðingu 4 Merkr brendar.

Da nu alle Verdier have sin Grund i, hvormeget hver enkelt Vare er skikket til at tilfredsstille et visst Behov, så gjælder det i dette Tilfælde at prøve, hvor fægødt eller matargødt dette Resultat »at fornri vistartöku« må være i Forhold til, hvad der behøves af 12 Mænd.

Vi ville begynde med Melet og reducere hele Gerden til 12 Skippund mjöls.

1. Efter Skippund = 691,2 Merkr.

1 Bismerpund 24 Merkr.

12 · 691,2 = 7794,7 Merkr mjöls til 12 Mand.

7794,7 : 24 (∴ Merkr) = 324,85 Bismerpund.

På Landet regner man, at 20 Mand ville kunne spise sig godt mætte på 1 Bismerpund med Mel til 1 Måltid med Graut. Der er altså 20 Måltider i et Bismerpund. — Efter 3 Måltider om Dagen får man 90 Måltider i en Måned og 270 Måltider i 3 Måneder for 1 Mand og for 12 Mand 3240 Måltider. — Af de 324,85 Bismerpund med Mel få vi da, at 12 Skippund à 691,2 Merkr indeholde 6497 Måltider (neml. 20 Måltider Gange 324,85 *Btl*).

2. Skippund = 648 Merkr.

12 Skippund = 7776 Merkr give 324 Bismerpund eller 6480 Måltider. Vi få da tvelfoldig mere, end vi trængte, idet $jo\ 3240 \cdot 2 = 6480$. Herved have vi et generelt Matvirdi af Gerden.

¹ N. g. L. iij. S. 43.

M. a. O. vi få 6 Pund mjöls akkurat at strække til til Graut, og vi få 6 Pund mjöls eller 18 Laupar smørs tilovers.

I Tilstrækkeligheden af 1 Bismerpund med Mel til 20 voxne Karle have vi forudsat, at de få Melk eller Øl til. Desforuden kommer, at Graut jo ikke holder Mættten længe. De gode Halse vilde derfor have været nødede til — som Professor Brandt har troet — at spise Graut, både før de spiste og efter at de spiste sine regulære Måltider.

Men herved have vi da allerede begyndt at spise os ind i Værdien af de 18 Laupar med Smør.

Thi Mandskabet skulde naturligvis styrke sig på Kjød, Erter og Flesk og Øl og Brød, da Skibskosten vel neppe har været anderledes fordum end nuomstunder — eller i alle Fald indtil for 50—60 År siden og under ingen Omstændighed anderledes end i 1600—1650 Årene, fra hvilken Tid Arnt Berntsen har flere serdeles veiledende Opgaver over Mandskabsudspisninger.

Disse ere hentede fra den danske og norske Flådes Proviantskriverstue og indeholde da selvsagt en flerehundredårig økonomisk Erfaring.

Skibsfolks Maanets victualie paa 120 Personer udj 1 Maanet¹.

Brød 4 Læster (3: 48 Tønder à 50 Brød)²

Øl 10 »

Flesk 60 Lispund eller

Kiød 5¹/₂ Skippund 2 Listl.

Bergefisk 30 Lt

Smør 26 Lt 4 Skaltl.

Gryn 3 Tønder.

Erter 2¹/₂ » (eller 3.75 Td Gryn) } tilsammen i Verdi = 6.75 Td Erter³

Salt 1¹/₂ »

Giver på 1 Person udi 1 Maanet

Brød . . . 20 Brød.

Øl 1 Td.

Flesk 1/2 Listl eller istedenfor Flesk

Kiød 15 Skaltl ÷ 1/15.

Bergefisk . . 4 » (= 10 Skaltl Kiød, jvfr. S. 591).

Smør 3¹/₂ »

¹ Fructb. Herl. S. 624.

² Til 1 Td vel gjennembagt Skoftebrød („Ankerstok“) eller Kauffringbrød behoffvis oc tagis — 4 Skepper Miel. Det bløde Brød skal veige 9 LØ, oc Kauffringbrød 6 LØ. Skofftebrød af same Miel skulle være udi Tallet 55 Brød og hvert Brød sådan, at dermed 4 Personer til 1 Måltid nødtørftig kunde spisis. L. c. S. 578.

³ L. c. jvfr. S. 593.

$$\begin{array}{l}
 \text{Gryn, Sællandsmål } 1^{1/5} \text{ Ottingkar} = 0,025 \text{ T}^d \text{ Gryn} \\
 = 1^{1/2} \text{ Ottingkar Erter} \\
 \text{Erter} \dots 1/2 \text{ Fieringkar} (= 1 \text{ Ottingkar}) = \\
 0,208 \text{ Td. Gryn} \\
 \text{Salt} \dots 1/5 \text{ Ottingkar} = 0,00416 \text{ T}^d \text{ Salt}^1.
 \end{array}
 \left.
 \begin{array}{l}
 \\
 \\
 \\
 \\
 \\
 \end{array}
 \right\} = \text{tils. } 1,35 \text{ Fieringkar Erter.}$$

Herforuden siger han om Månedskost for Landarbeider: Findes vel og nogle Steder, ickun at gifvis, som ocsaa skal være det mindste oc slettiste, som til nødtøftig underhold, kand medhielpis paa 1 Person aff ringe vilkor 1 Maanet.

- A. Miell Sællandsmål 1 Skeppe
 Øl 1 Tønde
 Sild eller Fisk 1 Otting
 Byg til Gryn 1/2 Skeppe
 eller Byggryn 1 Færingkar (3: 1/4 Skeppe)².

Efter hans egne Æquationer kunne 72 Skåll Kjød æquivalere 1 Otting Sild eller Fisk³ eller 36 Skåll Flesk⁴.

Endelig har han

- B. Krigsudspisningskost, altså for Soldater til Lands.

1 Person 1 Måned

- Brød 3^{1/2} Lisll (= 21 Brød)
 Øl 1/2 Tønde og 14 Potter (3: 84 Potter)
 Kiød 3^{1/2} Ll. (3: 52 Skåll).
 Smør 3^{1/2} Skåll
 Salt (om gifvis) . 1/2 Fieringkar (3: 1/8 Skeppe eller 1/64 Td.).

Her viser Saltmængden, at Kjødet er ferskt.

C. Ved nu efter de af Arnt Berntsen anviste Udligninger at have reduceret i Skibskosten for 1 Mand Gryn til Erter og Bergefisk til Kiød, få vi denne til:

- Brød 20 Brød = 1 Skeppe Rugmjøl
 Øl 1 Tønde (120 Potter)
 Kiød 25 Skåll ÷ 1/15
 Smør 3^{1/2} »
 Erter 1,35 Fieringkar
 Salt 1/5 Ottingkar.

Det viser sig altså, at Forskjellen på disse 3 Månaðarmatir ikke er synderlig stor.

¹ Som det af den ringe Mængde Salt vil fremgå, er al Mad saltet.

² L. c. S. 623.

³ L. c. S. 592.

⁴ L. c. S. 584 og 593.

- Ved A fik vi ved Reductionen af Fisk til Kjød — 72 Skál^{tt}, men denne Mand får til Gjengjæld intet Smør og intet færdigbaget Brød.
- Ved B. Hersveinen til Lands: 52 Skál^{tt} Kjød, Smør og færdigbaget Brød, men bare 84 Potter Øl og ingen Erter.
- Ved C. Sjøgasten: får færdigbaget Brød, 120 Potter Øl og 1,35 Fieringkar Erter, men bare 25 Skál^{tt} Kjød.

I våre Dage regner man til Skibs 8 Merkr med Smør om Máneden til Mands, for og agter, og 1 Pund Kjød til hvert Kjødmål, og eiendommelig nok, uden dog hermed at ville turde påstå, at Sagen kommer dette Spørgsmål ved, så ville vi ikke undlade at nævne, at en middelaldersk Landskyldnævning i Sogn synes at have hentet sit Navn fra Smørkosten i Leiðangren. Det heder i et Vidneprov i endel sammenhængende Brev lige efter den store Mandedød, at 3 Mælla bol ere lige med 4 Þrideilingna bol¹. — Da nu, som ovenfor godtgjort, en sygnskr mælir er lig = 28,8 Merkr, så få vi 3 Mælaból = 86,4 Merkr : 4 = 21,60 Merkr = Þrideiling, som delt i 3 giver 7,2 Merkr med Smør, hvilket kunde være den månedlige Portion med Smør for 1 Mand, idet man har haft Smørsilát, som vel have passet for 1 Mand i 3 Máneder.

Det være nu hermed, som det vil, så kunne vi i alle Fald med fuld Trygd sætte op en Vistartaka pr. Måned pr. Mand, efter hvilken han kan leve fuldkommen godt. Den bliver:

Mjöls	1 Vág = 72 Merkr
Kjöts	1 Vág
Smørs	8 Merkr
Öls	1 Tunna (120 Potter).

Vi ville nu gå ud ifra de 36 Laupar smørs, som var Gerðin at fornri vistartóku til 12 Mand, *til smørs virt*, eller 1 Laupr til Mands pr. Måned. Det gjælder nu at prøve, om 1 Laupr smørs kan udbringes til den her opsatte Proviant.

Da vi imidlertid for Tiden omkring 1270 ingen Priser have for alle de 4 Varer, ere vi nødsagede til at gå inductivt tilverks.

Vi have fra Diplomerne som en almennelig Kjendsgjerning, at gangandi kyr galt 3 Laupar smørs. Noget specielt Nautfallsvirði utan húðar ok mors, som det hed, have vi ingen Opgaver for; men da 3 Húðir galt for Ku, vil et Nautfall kjöts gjælde 2 Laupar smørs, hvorfra for vort Regnebehov bliver at fradrage Verdien af höfuð, talg og føtr og innfall 3: Indmaten.

Hvad nu angår Vegten af 1 Nautfall kjöts, så have vi denne allerede given ved det Resultat, som vi fik ovenfor ved Omtalen af Vegten på 1 Hud.

¹ DN. j. 352, 353, 370 og 371.

Arnt Berntsen regner 1 Nautfall med Kjød at veie 20 Btt (egtl. 19,9)¹, og det samme regnes for en norsk Bondeku, som dog kan gå ned til 15 Bismerpund. Herfra går Talgen, som for et 20 Punds Naut veier ca. 8 Kilogram og 6 Kilogr. for det mindste, hvis Nettovægt da bliver 14 Bismerpund. 1 Hoved er ifølge Arnt Berntsen i Verdi $\frac{1}{40}$ af Nautfallet, eller da 144 Merkr Smør : 40 = 3,6 Merkr Smør.

Vi få da Nautfall »utan höfuðs ok mors« = 144 Merkr smørs ÷ (3,6 Merkr smørs + 24 Merkr smørs), da 24 Merkr Talg altid = 24 Merkr smørs. Det giver for Nautfallet $144 \div 27,6 = 116,4$ Merkr smørs imod 14 Bismerpund Kjød eller $336 \text{ Merkr Kjød} : 116,4 = 2,88$ Merkr eller 1 Mörk smørs = 2,88 Merkr kjöts.

Når det huskes på, at her er regnet javn Pris for Bog og Svange, Bein og Kjøt, så má dette Vegtforhold 1 : 2,88 siges at træde lige op i Mester Þorbjörns Ertoglag, som siger: »6 Merkr Smør, 6 Merkr Flesk, $\frac{1}{2}$ Pund Kiød, huer aff disse er Ørtugs Werdt«², altså 1 : 2. Kan hænde, at Kyren er regnet i det tyngste, og kan hænde — som rimeligt er, at der i Ertoglaget menes skjært Kjød.

Af de 216 Merkr smørs, som hver Mand får i 3 Måneder, får han da for 116,4 Merkr smørs et helt Nautfall med Kjøt eller 14 Bismerpund eller 4,66 Våger, indenfor hvilke vi atter have at røre os i vår Matfordeling.

Da vi gave 1 Våg med Kjød om Måneden, bliver det 3 Våger for hele Leiðangrstiden og vi få 1,66 Våg levnet = 41,6 Merkr smørs.

Det næste Spørgsmål bliver, hvad 1 Tønde med Øl kan have kostet.

1 Skippund med Malt satte vi lige med 1 Skippund med Mel = 3 Laupar = 216 Merkr smørs.

Til 1 Tønde med godt Skibsøl regnede gamle Skibsredere før $\frac{1}{18}$ Skippund eller 1 Skjæppe med Malt = 12 Merkr smørs
og $\frac{1}{2}$ Skált med Humle = 3 » »³

tilsammen for Ráemne til Øl 15 Merkr smørs.

3 Tønder med Øl komme da på 45 Merkr Smør.

Vi have nu disponeret:

til 3 Våger med Kjød . . . = 75 Merkr smørs
- 3 Tønder med Øl . . . = 45 » »
- 24 Merker Smør = 24 » »

tilsammen 144 Merkr smørs.

¹ Fructbr. H. S. 589.

² N. g. L. iv. S. 464.

³ Efter Udregning af Rettarbot af Hákon Magnusson ij, N. g. L. iij S. 205, hvor Prisen på 1 Mörk med tysk Humle = 3 Merkr Smør. Ligeledes hos Arnt Berntzen, L. c. 521.

og få altså levnet 72 Merkr smørs, som efter Forholdet 1:3 giver 216 Merkr eller 3 Vágir mjöls til 1 Mand i 3 Mánerder.

Uagtet vi nu pá en Prik have kommet ud med *Gerðarsummen*, ville vi dog sige, at nærmere kan man vel ikke komme. Thi Priserne kunne have varieret; for Innfallet er intet fratrukket og Maltet er regnet dyrt, og Ølet, som vi bryggede, er meget bedre end *Mungát*, hvorfor der nok under disse Priser gjemme sig adskillige Smáudgifter, som vi ikke have fået frem, såsom Saltepenge og Ilåtsomkostning og Bryggepenge for Ølet. Disse er det *nu* umuligt at komme efter; men vi ville pástá, at de 3 Laupar smørs have været *fuldkommen* tilstrækkelige for Tarvindet; thi den udkomne Kost vil en Mand kunne stappe sig godt med i 3 Mánerder.

Og hvor rigtig denne Regning er, fremlyser følgende, som vi have fundet i Rigsarkivet, efterat vi havde gjort vort Overslag.

$\frac{1}{2}$ Maaneders Proviant for en Soldat¹.

1 L ℓ Brød	32 β	
8 Marker Flesk	24	= 16 fl Kjød
1 B ℓ og 6 fl Ost	40	

$\frac{1}{2}$ Maanedes Proviant for en Soldat².

$\frac{1}{20}$ Part af 1 T ^d salt Oxekjød	24 β	= 22,4 fl Kjød
$\frac{1}{18}$ » - 1 - Graasei	16	= 46,8 . »
7 fl grøn Ost	$8\frac{3}{4}$ β	
4 fl tør Fisk	8	= 4,8 . »
1 Lispund Blandingsmel	$22\frac{4}{5}$ β	

90 Merker Kjød.

Vi få altså	270 Merker med Kjød	} for 3 Mánerder, men intet Øl og intet Smør.
	3 L ℓ med Brød	
	3 » med Mel	
	111 fl med Ost	

Reductionerne til Kjød ere gjorte efter Arnt Berntsen.

Vi have således fundet fuldt tilfredsstillende Overensstemmelser imellem de officielle Opgaver og vårt udkomne Resultat, ligesom vi nu med fuld Trygd kunne fastslá, at de 18 Laupar smørs og 6 Pund mjöls at fornri vistartöku udelukkende skulle gá til Mat og intet have med Mandskabets Lønninger at gjøre.

Det næste Spørgsmål at ráde bliver da, i hvilket Forhold stár dette Resultat til Lovbudet?

¹ Bilag No. 70. Akersh. Fæstn. Proviantregnsk. 1657-58. R. A.

² Ibid. Bilag No. 70.

IV.

Leiðangrparagrafen lest sammen med den ældre Gulapingsrets Leiðangrparagraf.

Vi sagde ovenfor, at Passusen om Vistartaka at fornu kunde tænkes intet havde med selve Loven at gjøre, og at den måske kunde leses såsom en Veiledning for, at hver Nefndarmaðr skal fá, hvad der rettelig tilkommer ham med Mat.

Vi have løst dette Spørgsmål »at fornu«; men selve Lovbudet: 2 *Mánaðarmatir smørs* ok 3 *mjöls* have vi fremdeles ingen Rede på.

Men når vi nu ligefrem håndgribelig have bevist, at hver Mand har fået 3 Laupar smørs eller 1 Pund mjöls for 3 Máneder, og denne Proviant er *at fornri vistartöku*, så kan denne Proviantregel fra gammelt af kun pege tilbage til den ældre Gulapingsrets Leiðangrparagraf.

Denne lyder jo: »Nú skal maðr taka eyri á mánaði, en tvá aura á tveim mánuðum. Nú skulu bøndr gera tvá mánaðarmati hvárs til hömlu, ok tjald ok ár«¹.

At Udtrykket »hvárs« mener 2 Mánaðarmatir af hver Sort, nemlig Smør og Mjöl, kunne vi gå ud ifra som aldeles visst. Det blive altså ialt 4 Mánaðarmatir.

Spørgsmålet bliver da, hvorledes disse 4 Mánaðarmatir ville stille sig til, hvad der kræves ialt, nemlig både Maten og *Lonen* eller *Leiðangrsféet*, som er Navnet på de Midler af Gerðen, som skulde være til Løn. Det heder således m. H. herpå i den ældre Frostapingsret, at »ef skip verðr úført, þá er menn eru á staddir ok matr er á kominn, ok ero þeir svá staddir aptarla í liði, at þeir komaz eigi á önnur leiðangrsskip, þá leggi þeir i hirðslu *mat ok leiðangrsfé þat, er þeir hafa úlaunat*«².

Med Udgangspunkt i vårt Resultat ovenfor *at fornri vistartöku*, hvor vi fik enten 1 Laupr smørs eller $\frac{1}{3}$ Skippund med Mel til Mands om Mánededen, eller 3 Gange 1 Laup eller 3 Gange $\frac{1}{3}$ Pund Mel til Mands i 3 Máneder, fá vi da for den kortere Leiðangrstitial af 2 Máneder *enten* 2 Laupar smørs *eller* 2 Gange $\frac{1}{3}$ Pund mjöls til Mat til Mands i 2 Máneder.

¹ Ældre Gulap.lög 300. N. g. L. j. S. 98.

² Æ. Frostap.lög, vij, 19. N. g. L. j. S. 202.

Det bliver da klart, at af de 4 Månaðarmatir, som ialt kræves, — blive det 2 Månaðarmatir levnedede, og disse kunne ikke blive andet end Fararkaupet eller Leiðangrsfæet, og når Fararkaupet i Lovene sættes til Eyrir silfrs, hvoraf 1 skal gives om Måneden eller 2 i 2 Måneder, og det bliver enten 2 Månaðarmatir smørs eller $\frac{2}{3}$ Pund mjöls til overs¹, så bliver det tillige klart, at Lovene sætte 1 Månaðarmatr smørs eller $\frac{1}{3}$ Skippund mjöls lige med Eyrir silfrs, hvilket er fuldkommen i Overensstemmelse med andre historiske Dokumenter, som det efter dette Resultat efter Lovene selv er overflødigt at citere.

Den fulde Gerð efter den ældre Gulafingsret er m. a. Ord 4 Aurar silfrs til hömlu, hvis Mand da får 2 Aurar til Løn og 2 Aurar til Mat for 2 Måneder.

Herved lære vi, at *Hamla* og *Maðr* i dette Tilfælde *praktisk* — omend, som nedenfor skal vises, ikke faktisk, — blive enstydende, ligesom vi også *foreløbig* lære, at Månaðarmatr i Gulafingsloven regnedes = Eyrir silfrs og = Laupr smørs.

Herved have vi fået, at *Matrinn at fornri vistartöku* i Veiledningstillægget i Landsretten må være lig med 3 Aurar silfrs, og efter vår Prøve efter den ældre Gulafingsret udgjøre disse 3 Aurar silfrs bare Hælfen af den fulde Gerð, som da i Landslovene skulde blive 6 Aurar silfrs til hömlu eller til Mands. Dette bliver altså altsammen *at fornri gerð* og at Gulafingslögum at fornu.

Men da der nu i Magnus Lagabøters Landsret står, at der skal gjøres 2 Månaðarmatir smørs og 3 mjöls til Mands, få vi ved at overføre våre Erfaringer fra den ældre Ret bare 5 Aurar silfrs til Mands istedenfor 6.

Nu kunde der kanske rådes Bot herpå ved at sammenligne det ældre og det nyere Lovbud. Det ældre siger, at maðr skal taka eyri á mánaði, en tvá aura á tveim mánuðum, medens det nyere siger: Nu skal hverr háseti taka eyri silfrs i fararkaup, hvorpå, ligesom i det ældre, følger Budet om, hvad der skal udredes, med den Forskjel, at der står 2 Månaðarmatir smørs, istedenfor at der efter den øgede Leiðangrstid skulde have stået 3 Månaðarmatir smørs. — Der kunde da læses, at man havde ment, at Háseten skulde have 1 Eyrir kontant og de øvrige 5 Aurar i vara, hvorved Mismonen vilde være udjævnet.

En sådan Læsemåde vilde imidlertid efter vår Mening være en Lægmandsmåde at læse Love på, da den isolerer Sætningen fra dens Sammenhæng med de forskjellige økonomiske Omstændigheder, hvoraf den må være tilbleven.

For disse Omstændigheder skulle vi nu strax gjøre Rede.

¹ Når her siges *enten* eller, så sker det, fordi her regnes med Mat-Gerðen reduceret enten til Smør eller til Mjöl.

Forinden ville vi imidlertid have sagt, at det er givet, at Loven kræver 6 Månaðarmatir i Utgerd til hver Hamla; men vi ville hævde, at dette vilde have stået som udtrykkeligt Lovbud, hvis det havde været Serlove for Gulapingslagen, men da vi — som bekjendt — finde Bestemelsen om bare 2 Månaðarmatir smørs uforandret optagen i Lovredaktionerne for de andre Lovsamfund, må dette have sine økonomiske Orsager, tilstedeværende i de andre Landsdele.

Vi have allerede i vår Indledning, som og under vår Behandling af Vegt og Mål, antydet disse Orsager, da vi fremholdt den forskjellige Pris på Smør og Korn, som nødvendigvis må have rådet i et vidstrakt Land med deraf følgende meget forskellige Productionsforhold, hvilke Forhold — som vi så — bestemte de forskellige Kollektivvegters Størrelse. Disse Forhold må nødvendigvis også have gjort sig gjældende i Landskyldenhederne og derved også i Skatteforholdene.

Efter disse forskellige Forhold har nu Landsretten skullet afpasses.

Om vi reducere den fulde Gerð til hver Hamla efter Landsretten, få vi enten 4 Månaðarmatir smørs eller 6 Månaðarmatir mjöls, istedenfor, at vi efter Anvisningen i Vistartaka at fornu skulde haft enten 6 Månaðarmatir smørs eller 6 mjöls.

Eller for at realisere Budet for en Tylft med Mænd, så skulde vi efter den gamle Regel have 36 Laupar smørs og 12 Pund mjöls, eller for hver Laupr smørs $\frac{1}{3}$ Pund mjöls — men nu få vi efter den nye Regel 24 Laupar smørs imod 12 Pund mjöls eller 1 Laupr imod $\frac{1}{2}$ Pund mjöls.

Men ved at fastholde, hvad vi må, at hver Mand skal have ialt 6 Aurar silfrs, ser vi nu, at 1 Eyrir silfrs regnes ikke længer for 1 Laup og 1 Eyrir silfrs med mjöl ikke længer for $\frac{1}{3}$ Pund, men for $\frac{1}{2}$ Pund mjöls, eller, om man vil, 2 Bismerpund Smør regnes nu for = $\frac{1}{3}$ Skippund Mel, istedenfor forðum 3 Bismerpund Smør.

Men efter den naturlige Lov for Verdiernes Svingning er imidlertid heller ikke dette Ret; thi der skal leveres mere med Mel for 1 Eyrir silfrs.

Det vil nu være vår Opgave at påvise, hvorfor dette må være så, og hvorledes Loven er et klokt og åndfuldt Udtryk for en Middelverdi, høvende for alt Norge.

Vi ville til den Ende se, hvad vi kunne lære ved en systematisk Sammenstilling af Prisfænomenerne.

V.

Priser og Verdier.

a. Þrøndske og Gulapingske.

Vi have ovenfor bemærket, at den almindelige Kurs på en forngild Mörk til 3 Laupar smørs var en officiel Middelregnekurs, men tillige på forskellige Steder antydet, at denne Regnekurs, som selvsagt for Enhedens Skyld var nødvendig i alle offentlige Regnskaber, vanskelig kunde gjælde i den lokale Omsetning.

Tilstedeværelsen af denne officielle Kurs har vildledet Forskerne og fået dem til at tro, at Priserne derfor vare ensartede, hvorved de have givet et falskt Billede af de økonomiske Forhold.

Merkelig nok har P. A. Munch selv været inde på den Tanke, at Verdierne má have været ulike efter Bygderne; thi i sine Betragtninger over Forskjellen i Lønen for Arbeidsfolk i Haðafylke og i Gudbrandsdalen, hvilken var henholdsvis 6 og 5 Aurar silfrs om Áret, forklarer han den mindre Løn at komme af, »at Gudbrandsdalen var en mere af-sides Bygd, hvor Fornødenhederne vare færre og billigere«¹. Men han har ikke gjort Brug af denne Tanke, som vilde have ledet ham til ganske andre interessante Resultater end den økonomisk verdiløse Lære, som går igjen hos Schive og alle andre Forfattere, — om ensartede Priser over alt Landet.

Vi have allerede af et offentligt Dokument, den ældre Gulapingsret, seet, at 1 Laupr eller 72 Merkr smørs galt 1 Eyrir silfrs, men at denne Eyrir silfrs i Magnus Lagabøters Landsret forandrede Indhold — således, at Smøret blev dyrere og Eyren billigere. Vi forklarede dette at være en Følge af, at Lovbudet nu skulde gjælde over alt Landet.

I det selvsamme offentlige Dokument af 1291, hvoraf Munch opdager Forskjellen i Løn mellem Haðafylke og Gudbrandsdalen, — findes en vigtig Oplysning, nemlig den, at »á Heiðmörkinni ok Haðafylki skulu taka verkmen, er fulla orku vinna, i leigu sina *halfa hæfsældu smørs fyrir*

¹ D. N. F. H. iv. 2, S. 274. Anm. 1.

.ij. *aura* (silfrs)«¹. »Silfrs« står rigtignok ikke udtrykkelig tilføjet, men Retterbotens Indgangsord synes at vise, at Æquationen skulde gjælde over al Eidsivapingslagen. Den fremtræder m. a. Ord som en eidsivapingsk Verdikurs for Smør — i Modsætning til den, som vi så at gjælde i Gula-pingslagen.

Størrelsen af en Hæfsælda var forskjellig, idet vi finde 5 Spanna og $4\frac{1}{2}$ Spanns og 4 Spanna Hæfsældur, hvilket vi nærmere skulle se under Skyldnævningernes Indhold. — Det allermeste, som 1 Hæfsælda kunde indeholde, var da 180 Merkr smørs og det mindste 144 Merkr smørs. Efter den ved Retterboten lovfestede Æquation bliver da $\frac{180 \text{ Ɔ}}{4} = 45$ Merkr smørs det meste, man vilde kunne få for 1 Eyrir, og 36 Merkr smørs det mindste. — Da nu i Landskylden, som vi senerehen skulle se, 36 Merkr smørs galt for 1 Eyrir silfrs, få vi da, at Smøret i det lokale Verdyt-te var tvefoldig dyrere i Eidsivapingslagen end i Gula-pingslagen, hvor det som ovenfor påvist galt Forholdet 1 Eyrir = 72 Merkr.

Vi have med andre Ord følgende Udtryk for

$$1 \text{ Eyrir silfrs } \left\{ \begin{array}{l} = 72 \text{ Merkr smørs} \\ = 36 \text{ » } \end{array} \right\}, \text{ som da give Yder-}$$

grænserne for denne Vares Verdisvingning, indenfor hvilke Priserne selv-sagt atter maa kunne bevæge sig.

Vi ville i Sámbånd med denne Iagttagelse se på endel Prisnoteringer fra Omsetningslivet.

I et Salgsbrev af 1341 fra *Raumarike* heder det, at Hæfsælda da galt for Ku, d. e. altså, at 1 Kyr var = fra 180—144 Merkr smørs². Same-ledes i et Brev fra *Heidmörk*³. Fra en tilsvarende vestlandsk Bygd som *Jadarr* finde vi en Notering af 7 Spönn eller 126 Merkr smørs for Ku⁴ og atter en af $2\frac{1}{2}$ Laup for Ku⁵. Hvis denne Laup er en *tveggja punda laupr*, som vi helst ville tro, bliver Prisen 120 Merkr smørs; men hvis det er en *priggja punda laupr*, da bliver den 180 Merkr smørs. — Fra *Vestfold* have vi en Pris af 2 Laupar smørs for Ku⁶. Her kan Prisen betyde 96 Merkr smørs, men da vi ikke have bestemt Vidnesbyrd herom, ville vi lade Laupen holde 3 Pund og Prisen altså være 144 Merkr smørs.

¹ Retterbot af Hákon Magnusson af 1291. N. g. L. iij. S. 19.

² DN. iij. 218.

³ DN. xj. 34. 1345.

⁴ DN. iij. 117. 1316.

⁵ DN. iij. 308. 1346.

DN. ij. 67. 1303.

⁶ DN. x. 52. 1346.

Herimod haves i de egentlige Gulapingsbygder — altså *Hördalandsfylkerne* — såsom en ligefrem fast Regel, at Kyr gjælder for 3 Laupar eller 216 Merkr smørs¹. Kun en eneste Notering have vi fundet at gå lavere, nemlig fra Grönvinjar sókn i Hardanger, hvor i 1314 $2\frac{2}{3}$ Laup eller 192 Merkr smørs synes at have kunnet gjælde for Ku².

For *Þróndheims* Vedkommende findes desværre ingen Noteringer, men i Jordebøgerne findes Kýrlaget eller Kýrverðet stivnet — således i det ældste bevarede Lensregnskab af 1548³, hvor 2 Spönn eller 144 Merkr smørs regnes for Ku. Det samme har Arnt Berntsen, som har haft bevislig ældre og flere Jordebøger til sin Rådighed, idet han siger: For 2 Spand opbærgis til Landskyld 1 Ko⁴. Disse Jordebøgernes Auralög ere meget gamle og skrive sig samtlige fra Middelalderen.

Som vi da have seet, svinger Verdiforholdet imellem Ku og Smør i det hele Land fra 216 til 126, ja, som vi tro endog ned til 96 Merkr smørs, men bevislig i alle fald indtil 126.

Denne Prissvingning er således adskillig mindre end imellem Sølv og Smør, men betydelig større, end man skulde kunne have tænkt sig, når man husker på, at Smøret er et Produkt af Koen og således ikke skulde synes at kunne have en sådan Svingningsevne fra sit Ophav. — Men netop derfor er den såmeget mere verd at lægges Merke til, som den netop viser eller lader os forstå, at denne Forskjel må have sine Orsager i forskellige Landbrugsvilkor, således som Retterboten af 1291 virkelig har givet Udtryk for dem.

Da nu Smøret naturligvis er og må være den ældste Grundverdi i Norge, vil det være af Interesse at se dets Forhold til den anden og yngre Grundverdi: Kornet og Melet, som vi finde som Verdimåler, ikke bare i den ældre Gulapingsret, men også i de ældre Kristenretter. I disse to Varers indbyrdes Verdiforhold må vi derfor, som allerede i Indledningen berørt, finde en pålidelig Målestok for Landbrugsforholdene i de forskellige Landsdele. Vi ville derfor imellem disse, som Følge af Agerbrugets vidt-forskjellige Kår i vort vidtstrakte og høistrakte Land, finde en betydelig større Forskjel end imellem Smøret og Koen.

Den ældste Pris på Korn, som de historiske Dokumenter have levnet os, er det ovenfor omtalte Brev af 1225 fra Þróndheim, i hvilket Hertug Skule gav Domkirken i Niðaros 5 *aura bol or Flegstaðum*⁵. Vi have oven-

¹ Björg. Kálfsk. S. 75. ca. 1320. DN. j. 228. 1334, Sögn, foruden en Mængde andre Brev.

² Kildeangivelsen have vi desværre forkommet mellem våre mangfoldige Lapper.

³ Kristoffer Galdes Steinviksholms Lensregnskab, R.-A.

⁴ D. og N. Fructbar Herlighed iv, S. 526.

⁵ DN. j. 8.

for forklaret, hvorledes denne Skyld atter findes hos Aslak Bolt, og hvorledes vi finde hos ham Æquivalenten for 3 þrøndske Aurar eller Spönn smørs i 1 þrøndsk Vett eller 6 Vágir malts, ligesom vi tillige have berørt, hvorledes Udtrykket Spann smørs har festnet sig til dets Æquivalent under Nævningen Spann korns eller 1 Vett, hvorfor vi også have ført Arnt Berntsen til Vidne. De mangfoldige Kriterier på, at Aslak Bolts Jordebog er en Afskrift af Jordebøger fra længe før den store Mandedød, kunne vi ikke her indlade os på at fremholde, men Arnt Berntsens Vidnesbyrd, ligesom det i Rigsarkivet gjemte Steinviksholm Lensregnskab fra 1548, hvor det samme Forhold findes, må være fuldgodt Vidnesbyrd for, at Forholdet med Skylden for Flekstadom, således som det findes opført hos Aslak Bolt — ikke er nogen Tilfeldighed, men et Udslag af et fast Udligningsprincip.

Fastholde vi nu dette, få vi da 2 Väger med Malt imod 1 Bismerpund med Smør eller 6 Merkr med Malt imod 1 Mörk med Smør. Tage vi imidlertid i Betragtning, at Malt i Regelen er af samme Pris som Mel, få vi et Prisforhold af omkring 1:8 eller helder 1:9 for samme Vegt med Smør og med Korn.

I Sambånd med Thrøndelagen ville vi anføre *Raumsdal*, hvor — som under Vegt-Redegjørelsen nævnt — i 1358 et Eyrisból i Boggom bygdes for 1 Vett mjöls. Vi have allerede der nævnt Forholdet 1:6 som ikke så overraskende, idet vi mindede om, at Raumsdal vistnok alle Tider har brødfødet sig og desuden havde sin lette Sjøvei til de rige Thrøndelagsbygder.

Den næste gamle Kornnotering er fra et Regnskab, som synes at skrive sig fra en Prest på Söli på Jæderen — fra ca. 1270. Det heder her: Jon prestr greide Styrkare presti fiorar kyr gangande. ok oxastut tuevætran. firi kv ena fimtu. ok þar með vet korns skildi ek haft hafva ok fæk ek ei. Nv hefi ek greit .v. vetter firi stutenn¹.

Som det vil sees, settes en to Vintre gammel Oxestut lige med Ku, for hvilken Presten da leverede 5 Vetter med Korn. Vi have ovenfor under Vegt- og Málredegjørelsen godtgjort, at Vetten på Rogaland holdt 144 Merkr, og Prisen for Koen bliver da 720 Merkr med Korn eller et østlandskt Skippund, hvilket jo netop stemmer med Prisen i Jæderbrevet af 1316, hvor 5 Vettir korns og 7 Spönn smørs galt for Ku.²

Vi få altså et Forhold af 1:5,7143.

¹ DN. j. 63.

² DN. iv. 117.

Forholdet har visselig tildels været endnu bedre, idet vi tro, at en livlig Kornudførsel til andre Bygder må have virket udjævnende på Kornpriserne, altså i dette Tilfælde drevet dem op.

Fra 1309 have vi en meget interessant Notering fra Bergen. Det heder her: ok j korne fimm læstir ok halft fiórða pund korns, þat er til smørs virt her j Bærghwin siau mánaða mater, ok tolf tighir¹.

Regne vi 1 Lest = 12 Skippund, få vi

$$5 \text{ Lester} = 60 \text{ Pund} = 120 \text{ Sæld}$$

$$3\frac{1}{2} \text{ »} = 7 \text{ »}$$

$$63\frac{1}{2} \text{ Pund} = 127 \text{ Sæld,} \quad \text{hvilke altså i}$$

Brevet sættes lige med 127 Mánaðarmatir.

Det synes, som om her er regnet med Lovbogens Skippund på 691,2 Merkr, og vi få da 345,6 Merkr med Byg på 72 Merkr med Smør eller et Forhold af 1 : 4,8, altså adskillig bedre Forhold end på Voss og i Sogn. Det er tydeligt, at den regnede Pris her er påvirket af Kjøbstadpriserne i Bergen, hvor Kornet selvsagt maatte være billigere.

Vi have for Anskuelighedens Skyld sat ind Sæld som Udtryk for et halvt Skippund; men det er klart, at $\frac{1}{2}$ Skippund umuligt kunde blive et Sæld, men måtte, da jo Byg er lettere end Rug, fylde mere.

Men dyrere bliver Kornet efter et Brev af 1320, som vistnok er uden Stedsangivelse, men som efter hele sit Indhold tilkjendegiver sig at være fra Sogn, og i hvilket 7 Sæld korns siges at gjælde for tvau kyrög eller $3\frac{1}{2}$ sognskt Sæld for hver Ku².

Hermed ere vi komne op i de tidligere omtalte Brev fra Sogn og Voss, ifølge hvilke 4 Sognesæld og 6 Vossesæld galt for 3 Laupar smørs³.

For nu at få Rede på Priserne i disse Brev fra Voss og Sogn, så er det nødvendigt at få fuld Rede på det gamle norrøne Sælts Forhold til våre moderne Mål.

Vi ville for Øiemedet bruge to Regnemåder.

a. 1 norsk Korntønde, således som den brugtes, før den franske Tønde eller Hektoliter indførtes, holdt 139 Liter.

¹ DN. ij. 93.

² DN. ij. 136. 1320.

³ DN. j. 151. 1317	} Voss.
" - 171. 1323	
" iij. 164. 1332	
" j. 214. 1331	} Sogn.
" - 228. 1339	
" iiij. 244. 1340	

1 Tønde med norsk Rug regnedes jevnlig i Norge for at holde 100 Kilogram eller 100 000 Gram. 1 norsk Mørk fik vi ovenfor til 216,5277 Gram, som vi rundelig sette til 216 Gram.

$100\ 000 : 216 = 463,88$ gamle norrøne Merkr = 1 Tønde med Rug.

1 Sæld med Rug = 345,6 norrøne Merkr. — $345,6 : 463,88 = 0,7450$ (egtl. 0,74907) Tønde = 1 norrønt Sæld.

b. 2 norrøne Sæld med Rug = 691,2 norrøne Merkr.

1 ny norsk Mørk = 249 Gram, efter Forordn. af 10. Janr. 1698.

$691,2 \cdot 216 = 149\ 299,2$ Gram.

$149\ 299,2 : 249 = 599,595$ nye Merkr = 2 Sæld med Rug.

$599,593 : 2 = 299,7975$ » » = 1 Sæld med Rug.

$299,7975 : 4$ (nye Merkr = Kg.) = $74,9493875$ Kg.

eller rundt 75 Kg. = 1 norrønt Sæld.

Da nu 1 norrøn Mørk var noget mere end 216 Gram, få vi, at Sældet er lidet mere end $\frac{3}{4}$ Tønde (egtl. 0,751325) eller, at vi m. a. Ord uden nogensomhelst egen Fortjeneste i den franske Hektoliter under et vildfremmet Navn have fået igjen vårt gamle nationale Sæld, som har været brugt på Hedemarken, lige indtil Hektoliterens Indførelse. Der regner man en Forskjel af 1 Liter Korn eller 2 på det gamle og det nye Mål.

På Hedemarken regner man endvidere 1 Tønde med gammelt norsk Byg, som endnu skal gjøres i Trysil, at veie 95 Kg., medens en Tønde Byg med nyere Slag skal holde bare 90 Kg.

Gå vi udifra 1 Sæld = 0,75 Tønde, så giver 1 Tønde med Byg à 95 Kg. $95 \cdot 0,75 = 71,25$ Kg. = 71 250 Gram.

$71\ 250 : 216 = 329,8$ norrøne Merkr = 1 norrønt Sæld med Byg.

Tage vi Tønden til 90 Kg., få vi: $900 \cdot 0,75 = 67,5 = 67\ 500$ Gram.

$67\ 500 : 216 = 312,5$ Merkr.

Disse to Vegtresultater give en Middelvegt af 321,15 Merkr.

Vi tro efter disse Regningsresultater at turde sætte et Sælts Bygvegt til 324 Merkr og 2 Sæld til 648. Thi denne Vegtighed stemmer med det norske Bygs Kvalitet, og det er ikke usandsynligt, at det Skip-pund à 9 Våger, som vi herved have fået, og som er det samme, som Schive kalder for et Smørpund, netop er et Bygpund eller Vegten af 2 Sæld med Byg, og hvis vi tør gå ud ifra, at denne Regnemåde er brugt i Brevet af 1309, 2 Sæld med Byg i Pundet, få vi et Forhold af 1 Månedmat Smør = 1 Sæld Korn eller 1:4,5 istedenfor 1:4,8 og i Sogn og på Voss 3 Laupar smørs imod 648 Merkr korns et Forhold som 1:3,

istedenfor 1:3,2¹ og for det nævnte Brev fra Sogn eller Valdres² et Forhold af 1:2,625.

En lignende Notering findes fra *Valdres* — rigtignok den eneste Kornpris, som vitterlig er derifra, — efter hvilken efter Dom 4 Kyrlæg lagdes for 12 Sáld korns³. Da nu Valdres spráglig, nationalt og samkvæmeligt hører til Sogn, kan der neppe være Tvivl om, at Sáldet er et Sognesáld, af hvilke vi så at 4 gjorde Skippund. Med samme Bygvegt af 648 Merkr for 2 Sáld, giver denne Pris 432 Merkr korns for Ku eller med forudsat Kuverdi af 3 Laupar smørs et Forhold af 1:2.

I *Hardanger* synes Forholdet at være som i Sogn, idet der i 1325 ved et Gárdssalg af 2 Mánaðarmatarleigur istedenfor 4 Merkr brendar gaves 1/2 Lest korns, 9 Laupar smørs og 4^{1/2} Merkr peninga⁴, hvilket synes at give 1/2 Lest eller 6 Pund korns for 2 Mrkr. brendar eller 6 Merkr forngildar⁴ eller 1 Pund korns for 3 Laupar smørs, eller 1:3,2 eller 1:3⁵.

Til nogenlunde samme Pris noteres Kornet i *Sunnmøre*, nemlig 2 Sáld korns for 1 Mörk forngild⁶.

Dette at *Sáld* regnes her, tyder på, at Vegtforskjellen imellem Rugen og Bygget ikke kan have været anderledes end af os formodet efter våre Vegtudregninger.

I *Nordfjord*, som har godt Kornland, solgtes i 1339 1 Mánaðarmatarból Jord for 2 Pund mjöls og 2 Pund malts⁷. Den sædvanlige Pris for et sådant Bol i Nordfjord var 5 Kyr og giver med denne Pris som Forudsætning — 0.8 Pund mjöls for hver Ku. Regne vi, at Melet er 1/5 dyrere, få vi 691,2 Merkr korns for Ku eller efter 3 Laupar smørs for Ku 1:3,2 eller efter Pundet 648 — 1:3, eller Smør og Mel 1:2,56.

Men gå vi ud ifra et gammelt Skippund til 8 Vágir eller 576 Þ , så få vi 0,8 · 576 = 460,8 Þ .

460,8 : 216 Þ Sm. = 2,1333 eller et Forhold imellem Sm. og Mj. af 1:2,133.

Da imidlertid Prisforholdet imellem Korn og Mel var som 3:2⁸ — akkurat som endnu, og da 0,8 : 2 = 0,4 og 3 · 0,4 = 1,2, så få vi 0,8 Skippund mjöls flerfaldet med 1,2 eller 576 × 1,2 = 691,2 Þ Korn, hvilke i Forhold til 3 Laupar smørs give et Forholdstal af 1:3,2.

¹ Jvfr. efterflg. S. 45.

² DN. ij. 136. 1320.

³ DN. ij. 225. 1337.

⁴ Munklís Brefabók S. 35.

⁵ Jvfr. S. 45.

⁶ DN. ij. 306. 1350.

⁷ DN. x. 35. 1339.

⁸ N. g. L. iv. S. 464, samt nedenf. S. 46.

Og i *Senjen* i Tromsø Amt sættes i 1367 8 Skepper Korn for 1 forn-gild Mørk eller en Ku.

Gå vi ud ifra en Vegt af 324 Merkr pr. Sæld eller 54 Merkr pr. Skeppe, få vi 432 Merkr korns for en Ku — eller nøiagtig samme Pris som oppe på Valdres. Gå vi atter ud ifra Normalregnekursen i Kyr = 3 Laupar, få vi da også selvsagt det samme Forhold som på Valdres — 1 : 2.

Som vi se, have vi fået et interessant Møde imellem Fjellbygder og Tromsø, det nordligste Norge.

Der kan heller ikke være Tvivl om, at i tungt adkommelige Fjellbygder og Sjøbygder med ensidigt Næringsliv som Tromsø Fogeddøme, med på den ene Side bare Fæbrug og på den anden væsentlig Fiskebrug, kan Prisen have gået ned til 1 : 1, iallefald for Melets Vedkommende.

Ganske anderledes stiller Forholdet sig — som vi allerede have seet — på *Rogaland*, Vestlandets Kornkammer, som det var i Middelalderen.

Vi så, at omkr. 1270 galt 5 Vettir korns for Ku.

For 1311 have vi et Vidnesprov, at da Biskop Ketil købte en Jord på Jelsa, »gallt huært pund korns 3 laupa smørs manna i millim *vm vaaret* æptir«¹.

720 : 216 giver et Forhold af kun 3,3 og 691,2 : 216 bare 3,2. Dette Forhold stemmer dog ikke med de jæderske Priser, men muligens med Priserne inde i Fjordene. Hvis der imidlertid menes en 3 punda laupr og ved Prisen en jædersk Pris, så kan denne Dyrhed skyldes de store Prissvingninger, som selvsagt måtte gjøre sig gjældende i Middelalderen med dens uudviklede Samkvæmsmidler, ligesom Årstiden — um vârit — kan have gjort sit. Er der regnet med en tveggja punda laupr, få vi et Forhold af 1 : 5, hvilket bedre vilde stemme med de jæderske Forhold.

I 1316 galt 5 Vettir korns for Ku og 7 Spönn smørs, og dette giver Forholdet 1 : 5,7428².

Men et mere konstant Udtryk giver Landskylden. — Efter et Salg i 1318 var Skylden af hvert Månaðarmatarböl af Gården Játun på Jæderen 2½ Vettir korns eller 360 Merkr korns³. Da nu 1 Månaðarmatr smørs på Rogaland var allermost 54 Merkr med Smør, hvilket vi senere skulle godtgjøre, men som bare Nævningen »stinnr Månaðarmatr« til Forskjel fra den vanlige lokale Månaðarmatr tydelig fremlyser.

360 Merkr korns : 54 Merkr smørs give et Forhold af 1 : 6,6.

¹ DN. ij. 107.

² DN. iiij. 117.

³ DN. iiij. 122.

Og forudsættes den lokale Månaðarmatr at være 36 Merkr smørs, få vi det som 1 : 10.

I et Salgsbrev af 1345 finde vi Handelsprisen atter fimm vettir korns firir hverja mörk forngilda ¹.

I 1346. Sex vettir (864 Mkr.) korns firir mörk, halfr Þriði laupr smørs firir mörk, þrír mánaðarmatir i gildri vöru firir mörk, fullgild kýr firir sik. Skildi her hvert annat leysa ².

Hvis Lauprinn er 3 punda laupr, da fá vi 864 : 180 og et Prisforhold af 1 : 4,8, men hvis 2 punda laupr, da 1 : 7,36. Dette Brev er imidlertid overmåde instruktivt netop til at vise Forskjellen imellem det lokale Produktions- og Prisforhold, således som det findes udtrykt i de konservative og stabilere Forhold imellem Landskyldspecierne og de fluktuerende Handelspriser.

Ívarr á Ási kjøbte sig Provent hos Capitelet i Stavanger og betalte derfor »Bjalland hallfua . . . j Gæstala sokn. ok af ganga sæx mamater j voru. æder þrír laupar smørs ok tuær j voru«, fremdeles »Steinbru sem afganga hallft attanda pund korns firir fiorar merker ok fioratighi marka forngillt sem hon var mætin. En Bjalland firir sæx merker forngillt ok tuttughu«.

Ved nu at opløse dette Brev, ville vi finde et nogenlunde fast Udtryk for Verdierne.

$$\frac{6 \text{ Mm. i Vöru} = 2 \text{ Mm. i Vöru} + 3 \text{ Laupar smørs}}{3 \text{ Laupar smørs} = 4 \text{ Månaðarmatir i Vöru.}}$$

216 Merkr smørs : 4 = 54 Merkr smørs = 1 Månaðarmatr smørs. Af de 6 Månaðarmatarból i Bjalland vilde det da afgå 6,54 ~~7~~ Sm. = 324 Merkr smørs Skyld eller 4,5 Laup, for hvilke betaltes 26 Merkr forngildar.

Med 2¹/₂ Vett Kornskyld for hvert Månaðarmatarból, få vi 360 Merkr korns : 54 Merkr smørs eller 1 : 6,66.

Indsætte vi endvidere denne Smørskyld fra Bjalland, istedenfor Korn, for Steinbru, få vi

$$\frac{4,5 \text{ Laup} : 26 \text{ Merkr forng.} = x : 44 \text{ Merkr forng.}}{x = 7,615423 \text{ Laups Skyld istedenfor } 7,5 \text{ Pund korns}}$$

eller omtrent 1 Pund korns for hver Laups Skyld, med Forhold 1 : 10.

7,5 Pund = 30 Vettir, eller 18 Merkr smørs for 144 Merkr korns eller et Forhold som 1 : 8.

Efter 7,6154 Laupar smørs = 548,3088 Merkr smørs.

548,3088 : 54 = 10,1538 jæderske Månaðarmatir à 54 ~~7~~ Sm.

¹ DN. iij. 288. 1345.

² DN. iij. 308.

Da nu 1 jædersk Månaðarmatarból jevnlíggjaf 2,5 Vettir korns í Land-skyld, fá vi $10,1538 \cdot 2,5 = 25,3845$ Vettir korns í stedenfor 30 Vettir eller 4,6 Vettir for lídet.

Regne vi 2,5 Vettir = Mmból, fá vi af 30 Vettir Kornskyld, $30 : 2,5 = 12$ Månaðarmatarból eller en Mismun af $12 \div 10,1538 = 1,8462$ Månaðarmatr korns eller $1,8462 \cdot 2,5$ Vettir = 4,6 Vettir eller 45,6912 Merkr smørs í stedenfor 54 Merkr smørs pr. Månaðarmatarból, — eller samme Mismun som ovenfor.

Denne kan skrive sig ifra, at den lokale Pris pá Kornet har været adskillig billigere og Smøret dyrere end de af Handelen pávirkede Priser, eller den kan ogsá skrive sig fra en eller anden Mangel ved *Steinbrus* Belíggjenhed eller »Lunnendi«.

Hvad vi ímidlertid kunne slá fast, er, at Smør- og Kornpriserne pá Jæderen má have varieret ímellem 1 : 6,6 og 1 : 10, af hvilke vi ere tilbøielige til at holde pá det sidste Forholdstal.

Og som Totalresultat for de gulapíngske Fylker fra Valdres til Rogaland, at Priserne for samme Vegtenhed Smør og Korn variere fra 1 : 2 og til 1 : 6,6, 1 : 10 alternativt. Generelt kunne vi síge fra 1 : 2 og 1 : 8, hvilket giver et Míddelforhold af 1 : 5; men da dette gjælder Korn og ikke Mel, kunne vi sette Grenserne for Verdíforholdet ímellem Mel og Korn ifra 1 : 2 og til 1 : 4 med et Míddelforhold af 1 : 3 for al Gulapíngslagen.

Dette Míddelforhold af 1 : 5 og 1 : 3 fandt vi netop í de bedre hórðalandske Bygder, hvor Forholdet gik op til 1 : 4,5, ja muligt til 4,8 efter Brevet af 1309.

Det vil í Forbíndelse med dette Resultat være af Interesse at próve Melprisen, hvorpá vi desværre bare have et eneste nogenlunde brugbart Døme. Det er heldíggjvis ifra Voss, som ved sine Naturforhold má síges at lígge mídt ímellem Jæderen og de míndst frugtbare Bygder. Efter et Brev af 1337 restede Arni Jónsson 6 Merkr forngíldar í en Betaling for en Gárd. Han skulde derfor levere »tvau pund mjöls« og »12 aurar peninga« og »þrjár kýr«¹.

$$\begin{array}{l} 3 \text{ Kýr} = 3 \text{ Merkr forngíldar} \\ 12 \text{ Aurar pg.} = 1 \text{ Mörk forngíld} \\ \hline \text{tils. } 4 \text{ Merkr forngíldar} \end{array}$$

For de levnedede 2 Merkr forngíldar blíve altsá de 2 Skíppund mjöls at levere, og Prisen blíver 1 Mörk forngíld eller 3 Laupar smørs for hvert Skíppund mjöls.

¹ DN. j. 244.

For ydermere Trygheds Skyld og for tillige at have prøvet Forholdene i alle de gulapingske Fylker, ville vi ikke undlade at se på Priserne på *Agdesiden*. Vi mangle vistnok Priser herifra, men vi have et officielt Auralag for Lagmannstollen i et Brev fra 1513, hvor det heder: wii haffwæ giffwit lagmanen ij Agdesyde sin lagmanss toll effther gamall sidhwænniæ — — — $\frac{1}{2}$ lawp hwæriæ man offwer alth Liistelæn, men thet (!) $\frac{1}{2}$ lawp haffwer han oppaa borith ij sodannæ penningæ eller waræ, en $\frac{1}{2}$ tønne kornn, $\frac{1}{2}$ lawp smør, en redæ hwd eller 6 β i rede penningæ¹.

Nu holdt ifølge Arnt Berntsen en gammel halv Tønde 144 Merkr, imod hvilke altså galt 36 Merkr smørs.

Vi få da her et Forhold imellem Smør og Korn som 1 : 4.

Det samme har også Peder Claussøn i en Optegnelse, hvor det heder:

Och skal mand achte, at Smør var i forðum Tid saa offuerflodigt och lidet achtet her i Landet, at en Hud bleff regnet for 3 Spand, det er 3 Gange 18 March Smør eller Tallig. — — Videre siger han:

1 March Smør er en Pending Smør och 24 Pendinge gjøre en Øre Sylff.

Derfore kioffte mand 24 Pendinge (March Smør) for en Øre Sylff.

1 Spand Smør det er 18 March Smør 6 Engelsk.

1 Løb Smør 24 Engelske.

1 Faarskind — 2 Engelske.

1 tør Kohud — 18 Engelske.

Jtem j Nottung Korn er også 1 Engelsk².

Som det vil sees, er en »Engelsk« lig med 3 Merkr med Smør og stemmer aldeles med det Auralag, som er sat i Retterbot af 1377 om Taxten for de tyske Skomagere i Niðaros³. Imidlertid syner det sig som meget ældre, hvilket en Sammenlesning med Forordning af Hákon Magnusson den ældre (N. g. L. iij. S. 143) synes tydelig at godtgjøre.

Forholdet mellem Smør og Korn viser sig ved, at 1 Nottung, som holdt 12 Merkr korns⁴, galt en engelsk eller 3 Merkr smørs, altså 1 : 4, i Overensstemmelse med det netop refererede Auralag for Lagmannstollen på Agdesiden. Herved melde Peder Clausøns Auralög sig at være et officielt egdskt Auralag for Smør og Korn.

¹ DN. v. 1013. Jvfr. N. g. L. iij. 143, Retterbot om Lagmannstollen i Gulapingslagen.

² Arne-Magnæanske Samlinger A. M. 102, Ark R.

³ N. g. L. iij. S. 201. Jvfr. ibid. S. 143, hvor en Oversættelse af 1576 findes, samt S. 219.

⁴ Se Arnt Berntsen, S. 518.

Både af almindelig og i vår egen Dokumentations Interesse, fordi vi så ofte have påberåbt os ham, vil det nu være at holde et Auralag fra Sogn, som Arnt Berntsen har, sammen med Peder Claussøns.

Arnt Berntsen siger:

1 Mælislaug skal være 1 Melle eller 9 Merkr Smør eller Talg ¹.

Da nu en sygnskr Mælir er 28,8, få vi $28,8 : 9 = 3,2$ eller $1 : 3,2$, det samme som vi fandt i Munklifis Bréfabók ². Regne vi 2 Lagasáld korns til 648, bliver 1 sygnskr Mælir med Byg 27 Merkr, og Forholdet bliver $1 : 3$ — m. a. O. vi få samme Forholdstal som i Middelalderen.

Fremdeles har Arnt Berntsen: 1 Laupslaug agtes at være 1 Løb Smør eller 8 Mæler Korn, oc 1 Hud. Med »oc« menes, som det fremgår af Notatet om Mælislaget: *eller*.

Vi få da $1 \text{ Hud} = 72 \text{ Merkr smørs}$, istedenfor hos Peder Clausøn 54 Merkr smørs, — altså også det middelalderske Forhold, som vi have fundet det henholdsvis i Bergens Biskupsdøme og på Jæderen, og vi have fået Visshed for disse Auraløgs store Ælde.

Begge Auraløg ere visselig officielle for de offentlige Oppebørsler, og det fortjener at bemerkes, *at de er ulige indenfor en og samme Pingforening*.

¹ DN. Fructb. Herl. iij. S. 521.

² Jvfr. S. 40.

VI.

Priser og Verdier.

b. Upplendske og Vikverske.

Fra Østlandet og de vikverske Bygder have vi desværre, ligesom fra Thrøndelagen, få Priser. Men efter at vi have seet de forskjellige Auraløgs Ælde, ville vi med Trygd kunne bruge Ertoglaget fra Mester Þorbjorns Lögbók¹. — Dette Ertoglag kjendetegner sig på forskjellige Måder som et egte vikversk eller østlandskt Auralag. Thi ikke allene nævnes »Oslosild«, men Málene, som nævnes, ere østlandske. Thi *Settingen*, som her nævnes, er ikke Landsrettens Setting, som er $\frac{1}{30}$ Sæld eller 9,6 Merkr med Rug, og som vi finde igjen hos Arnt Berntsen², men den er Settingen, slik som den er i den ældre Borgarfings-Kristenret³, hvor den er $\frac{1}{12}$ Sæld eller halfr Mælir eller $\frac{1}{2}$ Skeppe — altså 30 Merkr, når Sældet regnes efter østlandsk Måde til 360 Merkr, eller 27 Merkr, hvis det regnes til 324 Merkr. Efter Tøndens Indførelse har Settingen ligeledes på Østlandet altid været regnet for $\frac{1}{2}$ Skeppe.

Hos Mester Þorbjörn er Ertoglaget således:

Werdit for huert Ørtuglag ephther gammelt Sedwane

$\frac{1}{2}$ Pund Salt	} Ertoglag.
6 Merkr Smør	
6 » Flesk	
$\frac{1}{2}$ Pund Kjød	
2 <i>Setting Bygmeel</i>	
3 » <i>Korn</i>	
2 » <i>Malt</i>	

Regnes Settingen til 30 Merkr, få vi
60 Merkr byggmjøls eller malz = 6 Merkr smørs eller et Verdiforhold
af 1 Mörk smørs mod 10 Merkr mjøls, altså 1 : 10.
og 90 Merkr korns imod 6 Merkr smørs, eller et Forhold af 1 : 15.

¹ N. g. L. iv. 464.

² iiij. 521.

³ N. g. L. j. § 20. S. 360.

Dette Prisforhold er altså den yderste Grænse for Produktionsforholdene i Norge og skriver sig tydeligvis fra Borgarþingslagen, altså Borgarsysla og det egentlige Viken eller Báhuslen, og kan også høve på Forholdene på Vestfold — Jarlsbergs og Larviks Amt.

Den ældste østlandske Prisnotering er ikke ældre end fra 1330 — og er ifra Oplandene, dateret á Jorekstöðum ved Lillehamar. Den er fra et Skifte, hvor det heder, at »Arni mágr hans skal hafa i sína landskyld átta sáld korns firir 2 laupa« og end i samme Brev: »Bótolfr mágr þeirra skal hafa átta sáld korns firir sína tvá laupa«¹. Det gjælder altså Skifte af *Landskyld*.

Nu har vistnok Gudbrandsdalen altid været en god Kornbygd, men vi holde det for ulikligt, at disse Sáld kunne være Lovbogens Sáld, hvilket for 4 Sáld med en Bygvegt af 324 Merkr vilde give 1296 Merkr korns på 72 Merkr smørs og et Forhold af 1 : 18 eller 3 Merkr mere end det bedste Forhold, som vi havde i Borgarþingslagen. End mere ulikligt kan det være det østlandske Sáld på 360 Merkr. Rimeligere er det, at det er det Sáld på $\frac{1}{6}$ Skippund eller 120 Merkr eller 4 Spönn á 30 Merkr korns, som Arnt Berntsen angiver som brugeligt i Akershus Len². 4 slike Sáld give 480 Merkr korns på 72 Merkr smørs eller et Forhold, som er meget rimeligt, nemlig 1 : 6, altså som vi havde det på Jæderen. — Muli-gens er det dette Sáld, som i Diplomatariet kaldes »sáld suddølskt«³.

Fra Oslo haves fra 1342 en Nofering vedkommende et Salg af Gården Bjarka på *Raumaríke*, hvor Lest af tiunðr korne lagdes for 8 Merkr peninga og Hæfsælda smørs for 9 Aurar peninga⁴.

12 Skippund korns til 720 Merkr give $1\frac{1}{2}$ Skippund eller 1080 Merkr korns for hver Mörk peninga og 135 Merkr korns for 1 Eyrir eller 120 Merkr korns, om Mörken er til 9 Aurar. Sætte vi endvidere Hæfsældan til $4\frac{1}{2}$ Spann efter Retterboten af 1293⁵, fá vi 162 Merkr smørs for 9 Aurar og 18 Merkr smørs for 1 Eyrir og 144 Merkr smørs for 1 Mörk peninga imod 1080 Merkr korns eller et Forhold som 1 : 7,5, hvilket Forhold synes rimeligt — som Følge af Kjøbstadens udjevnen-de Indflydelse på Priserne. Smøret er lidt billigere og Kornet lidt dyrere, end det burde efter Naturforholdene. Desuden har vel allerede da Tømmerhandelen haft sin uheldige Indvirkning på Agerbruget.

¹ DN. v. 84.

² DN. iv. 514.

³ DN. iii 803.

⁴ DN. iiij. 258.

⁵ N. g. L. iij. § 11, S. 22.

Fra Vála sókn på *Vestfold*, det nuværende Jarlsbergs Fogeddømes frugtbareste Bygd, haves fra 1346 en Notering af 1 Laupr smørs for 1 Skippund korns — altså 72 Merkr smørs på 720 Merkr korns eller et Forhold af 1 : 15, hvis Lauprinn er en tveggja punda laupr, eller 1 : 10, hvis det er en þriggja punda laupr.

I Skeiðis sókn på *Follo* noteres 1354 720 Merkr malts for 1 Mörk peninga eller 1 Ku¹. Går man ud ifra, at samme Forhold gjælder imellem Malt og Korn som i Mester Þorbjørns Ertoglag, få vi 1080 Merkr korns imod Ku, altså slik som i Oslo i 1342. Kornprisen er dog — til på Landsbygden at være — forholdsvis høi, hvilket vel kan skyldes den dyrere Folkehjælp efter den store Mandedød.

Fra 1399 noteres fra *Viken*, eller det nuværende Båhuslen, »4 Tunnur (3: 1440 Mkr.) korn æder æina ku«² og ifra Vestein i Ámorð sókn i »Borgarsysla« 3 laupa æder 3 pund korn³, — altså 1 : 15, hvis Lauprinn er tveggja punda laupr, hvilket vi tro; men 1 : 10, hvis den er en þriggja punda laupr.

Sameledes ifra Rygiøf sókn i *Borgarsysla*⁴; hvorimod i 1462 i Oðins-eyjar sókn Skylden af Gården Sleðvíkr angives til 4 Pund smørs eller 1 Pund korns⁵, altså et Forhold af 1 : 7.5, hvilket udentvivl skyldes de jammerlige Følger af den store Mandedød. — Et Vidnesbyrd om dennes nedbrydende Virkning i Landet, hvilken vi indgående skulle behandle i våre Studier over Aslak Bolts Jordebog, — have vi i en Dom af 1427, hvor det, i Anledning af Skylden af 1 Eyrisból i Logby i Digranes kirkjusókn i Borgarsysla heder, at Skylden, som før den store Mandedød havde været 8 »peningar enskir«, nu skal være 4, *firir því at adra jarder stande ey meder fulla skul, sem fyr stodo*, hvilken Dom Biskopen gav sit Samtykke til⁶.

Denne Tilbagegang måtte selvsagt først ramme Korngerden i Landet, hvortil trænges mere Mandehjælp, samtidig som den tiltagende Tømmerhandel bidrog til at drage den lille tilbageværende Mandskraft bort ifra det jevne og gavnlige Agerbrug, — med større Hestehold og mindre Nautahold i Følge.

Vi have altså for Østlandet følgende Prisforhold imellem Smør og Korn.

¹ DN. ix. 151.

² Eyst. Jdb. 529.

³ DN. ij. 838. 1461.

⁴ DN. ix. 295. 1445. 2 Pd K. thet er 2 Laupa.

⁵ Eyst. Jdb. S. 511.

⁶ DN. viij. 279.

For Oplandet, *Gudbrandsdalen* 1:6, medens vi fra den halvt oplandske Bygd Raumarike have fundet 1:7,5 og for Foldenbygderne ned til 1:1,5, efter Mester Þorbjörn.

Prisforskjellen på Kornet er altså varierende som 1:2.

Et Udtryk for en og samme Vares, Smørets og Kornets, Relativitet gjenfinde vi hos Arnt Berntsen, hvor Landgildstaxten reduceres til Penge, idet 1 Mark Smør i Båhuslen regnes for 4 Skilling og i andre Lehne gjælder 1 Mark 3 Skilling¹. Sameledes har han i Artikelen »Gammel Jorddeelen«, hvor det heder, at af »3 Ørißboels Jord ved Svin-Sund udi Ide oc Marcker-Lehne« regnes til Landskyld — 1 Tønne Korn, Miel eller Malt, men oppe i Landet regnes af 6 Ørißboel til Landskyld — 1 Tønne Miel eller Malt². Lignende Bemærkning har Jens Kraft i sin Norges Topografi³.

Da 1 Eyrisból ved Svinesund på denne Tid galt 9 Merkr smørs og 1 Tønne Korn 360 Merkr, få vi et Forhold som 1:13,33, medens det »oppe i Landet« bliver 1:6,66.

Kornet er altså i Forhold til Smør tvefoldig dyrere «oppe i Landet» end i Borgarsysla. Vi få altså også hos Arnt Berntsen dette at svinge i Pris som 1:2, — som i Middelalderen.

Sluttelig ville vi nævne et østlandsk Verdiforhold imellem Smør og Korn, — ældre end de historiske Dokumenter. — Under vår Henviſning ovenfor til Peder Claussøn nævnte vi fra ham en *Nottung*, som både efter Peder Claussøns Verdiberegninger og efter Arnt Berntsen holdt 12 Merkr korns. Betydningen af dette Ord har selvsagt været gådefuld⁴. Ovenfor sagde vi, at der ikke kan være Tvivl om, at man, før et regulært Vegt-system havde udviklet sig, som Følge af det erfaringsmæssige Prisforhold efter Produktionsforholdene i pågjældende Landsdel, har kunnet greie sig med en vilkårlig Mængde af den ene, og naturlig ældste Grundverdi, Smøret, og veiet på en Træstok såmange Vegtenheder af den anden Grundverdi, Kornet, som den første efter Produktionsforholdet krævede til sin Udligning. Vi have fra Thrøndelagen seet, hvorledes Nævningen *Spann* smørs (= 72 Merkr smørs) overførtes på sin Æquivalent i Korn, 6 Vågir korns, ved at kaldes *Spann* korns. Man har det også overført til *Spann* fisks, 2: 2 Våger med Fisk. — I Ordet *Nottung* have vi — som det synes — det aller oprindeligste Udtryk for den samme Tankegang, — men som et Mindesmerke om Tiden for Vegtindførelsen.

¹ D. og N. Fruetb. Herl. ij. S. 207.

² Ibid. ij. S. 33.

³ I S. 133, 13.

⁴ Ivar Aasens Ordbog.

Udenfor Våge Kirke i Gudbrandsdalen ligger en stor rund Sten, som Sagnet siger Jutulen i Jutulberget har kastet, da Kirkeklokkerne begyndte at ringe. Han holdt netop på at kjerne, og i sin Vrede tog han en »Smørknoe« og kastede imod Kirken¹. — Det Ord Knoe er da selvfølgelig en Maskulinform for Ordet *Knada* eller *Knoda*, hvilket visselig er beslægtet med Ordet *Hnoda*, et Nøste, og tillige med Ordet *Hnöttr* eller *Knöttr*, et kugleformigt Legeme, en Knott, af hvilket formentlig Ordet *Hnottung* eller *Nottung* er en Afledning.

I Betydning af en Smørknoe, eller Smørhnöttr findes ordet hos Arnt Berntsen blandt *Nordisk Landgilds Maal oc Væct*, hvor en *Nottung Smør* opgives at være $1\frac{1}{2}$ ¶ med Smør², en Mængde, som akkurat er høvelig til at *hnadast* imellem Hænderne til en Smørball eller en *Hnöttr* eller en *Hnottung*.

Kornmålet *Nottung* har neppe været brugt nordenfor Rogaland, til hvilket den østlandske Indflydelse strækker sig. Det *kan* have været indført ved Hákon Magnussons Hertugdom, hvis det ikke heller er en Følge af, at Rogaland allerede længe før ham har sorteret under Tunsbergs Fehirdsla. Kornnottungens Vegtindhold af 12 Merkr korns i Forhold til Smørnottungens $1\frac{1}{2}$ Mörk smørs og altså efter et Prisforhold af 1 : 8, eller $\frac{1}{8}$ Mörk smørs til 1 Mörk korns, viser Kornnottungens østenfjeldske Oprindelse. På Arnt Berntsens Tid findes Kornnottungen i Brug på en Kant og Smørnottungen på en anden Kant af Landet.

Ordets Ælde efter dets sandsynlige Genesis viser et tidlig udviklet Agerbrug på Østlandet, hvor Ordet efter sin Udtale hører hjemme, medens det vilde have hedet *Hnottung* og senere i Tiden endog være skrevet *Knottung*, om det havde haft sit Ophav vesterpå.

En fuldstændig analog Verdiforholdsudtryksmåde har man i den islandske *Grágás*, hvor der tales om *mjölvägr matr*³ 3: den *Matr*, som er opveiede med *Mjöl*. — *Grágásen* sætter þrjár vettir mjölvægs matar við kú. — Dette er »Alþingis samþykkt« fra omkr. År 1100⁴. I et Fjárslag fra omkring 1200 heder det: Vett matar skal vera at .x. aorum; ostr eða smior eða miol eða morr (Talg)⁵, og et andet Auralag fra samme Tid siger: Vett miols ok sua annars matar skal vera at .v. aorum. Morr haustgerr ok ostr skal jafn at verði við miol⁶.

¹ Yngv. Nielsens Reisehåndb. over Norge, 10. Udg. S. 178.

² D. og N. Fructb. Herl. iv. S. 515.

³ Cap. 85. Of fjárlag manna. Schlegels Udgave, i. S. 505. Kbh. 1829.

⁴ Jvfr. Dipl. isl. i. 23.

⁵ Ibid. 84.

⁶ Ibid. 85. Forskjellen 5 Aurar og 10 Aurar kommer af, at i sidste Tilfælde (10 Aurar) er regnet 3 Alnir vadmåls og i første 6 Alnir på 1 Eyrir.

Grágásens Bestemmelse gjentages også i Magnus Lagabøters Lovbog for Island — den såkaldede Jónsbók¹.

Smør og Mel er altså som 1 : 1 eller 1 Mørk smørs er lige i Verdi med 1 Mørk mjøls.

Hvis vi kunne gå ud ifra det samme Vegtforhold imellem Mjøl og Korn som i Mester Þorbjørns Ertoglag, få vi på Island 1 Mørk smørs imod 1½ Mørk korns.

Som det vil huskes, fandt vi i Senjen og på Valdres Forholdet imellem Smør og Korn som 1 : 2 og nævnte, at det nok kunde gå ned til 1 : 1. Efter Resultatet af våre Undersøgelser på Island har Kornet vel ingensteds i Norge gået under 1 : 1½. Dette gjælder da i Fjellbygder og Fiskebygder; men det er selvsagt, at ingen Udredsler gaves i Korn i så ufrugtbare Bygder, knapt nok i Smør, men bare enten i Fisk, Huder og Villevare, såsom Elgskinn, Reinskinn og Gråskinn samt Talg og Smør, hvor Forholdene vare så, at Buskap med nogen Fordel kunde holdes.

Da vi ovenfor for Thrøndelagens Vedkommende havde så få Vidnesbyrd om Verdiforholdene, vil det være af Interesse at se, om vi kunde få de ovenfor refererede middelalderske Prisforhold stadfæstede i andre Dokumenter, som ere af speciel Betydning for vår Forståelse af Leiðangrsparagrafen. — En sådan Stadfæstelse have vi fundet i det ældste levnedes Lensregnskab fra Steinviksholm af 1548 — af Kristofer Galde.

For Øiemedet vilde det være tilstrækkeligt at fremdrage nogle få Døme.

Ledingen af Indrey udskreves således:

Swendt paa Bjorkem	1 Pd.	Smør	— 2	Våger Miel
Arne » Hemren	1/2 »	»	1	Våg »
Povell » Byenn	1/2 »	»	1	» »
Anders » —	1/2 »	»	1	» »
Nils » —	1/2 »	»	1	» » ²
Endher paa Refsaas	6 Mrkr	»	1/2	» » ³
Jørgen Dungsull	18 »	»	1 1/2	» »

Som det vil sees, er Forholdet imellem Smør og Mel 1 : 6; men det kan også i de allerbedste af de inderøyske Bygder gå høiere, samtidig som det kan variere ned til 1 : 3.

¹ N. g. L. iv. 309.

² Kristofer Galdes Regnsk. af 1548. S. 90. R. A.

³ Ibid. S. 92.

Ledingen af Skouggenn¹:

Arne paa Kiiesbum . . .	18 Mrk. Sm.	1 Vág M.	
Gregers paa Felstann . . .	1 Pd. 18 $\frac{1}{2}$	Sm. 2 Vág	1 Pd. M.
Oluff paa Kleffuen . . .	9 $\frac{1}{2}$	» $\frac{1}{2}$	»
Anders paa Settrnn . . .	6 $\frac{1}{2}$	»	1 Pd. »
Oluff paa Reynnynn . . .	$\frac{1}{2}$	»	2 » »
Torleff paa Weyenn . . .	1 »	»	4 L $\frac{1}{2}$ »
Oluff paa Modberrig . . .	9 $\frac{1}{2}$	» $\frac{1}{2}$	»
Oluff paa Rennye . . .	1 »	»	4 Pd. » ²
Arne paa Nestegord . . .	1 »	»	4 » »
Oluff » — . . .	1 »	»	4 » »
Lasse paa Gaustann . . .	1 » 10 $\frac{1}{2}$	»	5 » »

Altså et Forhold af 1 : 4.

Ledingen af Selbu³:

Jørgenn paa Viickenn . . .	16 $\frac{1}{2}$	Sm. 1 Pd. M.
Osten aa Morsett . . .	5 » »	10 $\frac{1}{2}$ M.
Gudtorm paa Liidalem . . .	8 » »	$\frac{1}{2}$ » »
Olluff paa Godberrige . . .	1 Pd. 4 » »	2 » »

Altså 1 : 1,5 op til 1 : 2 i Fjellbygden Selbu.

Ledingen af Nordmøre:

Kwrevogh Gierd	1 Sp. Sm.	2 Vágir Miel
Myvke	1 » »	2 » »
Mes β sing β etther	2 Pd. Sm.	4 Pd. Mjeel ⁴
Gannathe	1 » »	2 » »

Altså 1 : 2.

Det vil være tidsspillende at gå videre i Detail. Vi ville derfor indskrænke os til at se på Ledingspræstationerne — således som de findes sammentællede.

Størdalen:

Smør	99 $\frac{1}{2}$ Sp.	14 Merkr
Miell	47 Vetter	2 $\frac{1}{2}$ Pd. 9 Merkr
Gráskind	1 Thember	

Middelforhold 1 : 3.

¹ Ibid. S. 85.

² Ibid. S. 86.

³ Ibid. S. 53.

⁴ Det sees, at her er regnet Bismerpund Mjøs.

Sparbu:

Smør	53 $\frac{1}{2}$ Sp. 9 Merkr Sm.
Miell	37 Vetter 3 — Miell
Middelforh. 1 : 4,1 (4).	

Skougenn og Verdalen Lehn:

Smør	86 $\frac{1}{2}$ Sp. $\frac{1}{2}$ Pd. 4 $\frac{1}{2}$ Mkr. Sm.
Miell	56 $\frac{1}{2}$ Vett 1 $\frac{1}{2}$ Vog
Middelforh. 1 : 4 (1 : 3,936).	

Inderøyenn og Bestadenns Lehn:

Smør	49 $\frac{1}{2}$ Sp. 17 Merkr Sm.
Miell	45 $\frac{1}{2}$ Wetter 2 $\frac{1}{2}$ Lispund
Middelforh. 1 : 6,24.	

Strinde- og Gwldaalens og Orkedaals Lehn:

Daaler $\frac{1}{2}$	
Penning 9 Mkr. 2 β 1 albis	
Smør	64 $\frac{1}{2}$ Sp. 2 Merkr. Sm.
Miell	23 Vetther $\frac{1}{2}$ Vog 20 Merkr Miell
Gráverk	1 Themmer 2 Grásk.
Bukke- og Gjeitsk.. . . .	5 Sk.
Forhold 1 : 3.	

Aff Foxenn Lenn:

Smør	65 Sp. 1 Pd. og 2 Merkr Sm.
Miell	19 $\frac{1}{2}$ Vett 1 Pd. og 8 Merkr Miell
Fisk	7 Voger 2 Pd.
Forhold 1 : 2.	

Nordmøre Lenn:

Smør	37 Sp. 5 Mrkr.
Miell	9 $\frac{1}{2}$ Vetther 1 $\frac{1}{2}$ Vog 1 Lisp. ^d
Fisk.	22 Voger
Forhold 1 : 2,2.	

(Fisken for Foxen og Nordmøre reduceret således: 1 Spann Fisk = 2 Våger Fisk = 2 Våger Miel).

Middelforholdstallene for hvert Len varierer således fra 1 : 2 op til 1 : 6,24 i det rige *Inderøen*, hvor Forholdene må have været meget gode, når vi tænke på, at det står sammen med Beitstaden, som har drevet Tallet ned med sine mindre gode Naturforhold.

Sameledes er det med *Værdalen*, hvis Forholdstal drages ned af de høiere liggende Bygder.

På *Strinden* og i *Gauldalen* og *Orkedalen* drage ligeledes de høiere liggende Bygder Forholdstallet ned. Herpå så vi Exempel ifra *Selbu*, hvor Forholdet jevnlig var 1 : 1 $\frac{1}{2}$, samtidig som der fandtes Gårde med bare Smør til Gerd.

Det samme lave Forholdstal som i *Selbu* finde vi karakteristisk nok igjen i *Fosen*, som jo ikke er nogen Fjellbygd, men er en dårlig Kornbygd.

For det hele Land have vi da nu fået et ganske anderledes levende Billede end det, vi fik hos Munch. Vi have seet Kornpriserne at toppe sig og sænke sig, alt efter Bygdernes Beskaffenhed og Læge, enten til Fjells eller langt imod Nord eller i Fiskebygder og Utøer, hvor de mødes i Dyrhed for at sænke sig på Rogaland og i Thrøndelagen og på Østlandet. Jæderen og Thrøndelagen mødes, medens Borgarþingsslagen kulminerer med de laveste Kornpriser og høieste Smørpriser. Med andre Ord, disse to gamle norske Grundverdier, efter hvilke våre Forfædre gjorde sine Beregninger i Kjøb og Salg, havde sine Ydergrænser, Melet fra 1 : 1 op til 1 : 10, og Kornet fra 1 : 1 $\frac{1}{2}$ lige op til 1 : 15, indenfor hvilke ligge alle det »marghåttede« Lands forskjellige Korngerdvilkår.

Når vi tænke på, at Thrøndelagen kunde give så pas høie Forholdstal som de, vi fik fra Lensregnskabet af 1548, da Norge var på sit laveste, og da hele Nidaros Biskopsdøme var så tømt for Mennesker og Landbruget lå så nede, at endog de bedste Gårder ikke kunde gjennemsnitlig få en høiere Landskyld end $\frac{1}{5}$ Del af, hvad de gave før den store Mandedød¹, så kunne vi ikke finde noget urimeligt i, at man i 1225 kunde æquivalere 6 Vågir malts eller mjøls med en Våg smørs, — altså efter et Forhold imellem Mel og Smør som 1 : 6 og således, efter Mester Þorbjörn, imellem Smør og Korn 1 : 9 som Middelregnetal for Nidaros Erkestol.

Når vi endvidere huske på, at Nidaros Biskopsdøme kanske af alle Biskopsdøme er det, som i sin Helhed giver et Billede af alt Norge, så kunne vi visselig overføre Nidaros Regneforhold 1 : 6 for alt Riget i Norge før den store Mandedød, da Landbruget synes at have stået meget høiere, end det gjorde Aarhundreder efter.

En Sammenligning med Nutiden vil endelig kaste Lys over de fra Middelalderen meddelte Verdiforhold og Landbrugsforholdet i hin Periode. På Hedemarken, før Jernbanerne kom, galt Smør og Mel som 1 : 7 og

¹ Herom nærmere i mine Studier over Aslak Bolts Jordebog.

1 : 8 (og altså Korn, efter Mester Þorbjörn 1 : 10,5 à 1 : 12), og nu er Detailprisen:

18 Ører for 4 Merkr med Bygmel
 180 — » 4 — » Smør,
 altså 1 : 10.

Forholdet imellem Smør og Korn bliver da i Nutiden 1 : 15, altså akkurat som i Norges bedste Bygder i Middelalderen; men takket være Nutidens Samkvæmsmidler, gjælde disse Priser over alt Landet — med ubetydelige Ændringer. Tillige har vel også Potetesdyrkingen gjort sit til at sænke og jevne Kornpriserne.

En nøiere Betragtning af Prisforholdene i Nutiden vil være lærerig.

I 1875 var Middelprisen på Smør for alt Norge 11,20 Kroner for Bismerpundet, medens den i Christiania Biskopsdøme var 12 Kroner og i Bergens Biskopsdøme var 10 Kroner.

Amtsvis stod Smålenenes og Akershus Amter med en Pris af Kr. 12,40, medens Søndre og Nordre Bergenus Amter hver havde 10,8 og 9,6 Kroner for Bismerpundet.

Af Føgeddomene stod Aker og Follo med en Pris af 13,2 Kroner imod Sønd- og Nordfjord med 9,2 Kroner. Den største og den mindste Pris skiltes altså ad som 1 : 1,4347. Eller med andre Ord, — for 13,20 Kroner kunde man i 1875 i *Søndfjord* få 1,4347 Btł Smør eller omtr. 1½ Btł og i *Aker* og *Follo* bare 1 Btł¹,

eller 4,3 Btł } = 39,6 Kr.
 og 3 » }

I 1890 kostede 3 Btł med Smør i Aker og Follo det samme som 4 Btł i Søndfjord og i Sogn².

For Kornprisens Vedkommende så var Middelprisen for 1 Tønde med Byg i alt Riget Kr. 17,10, medens den i Amterne varierede fra 14,57 og 14,88 — henholdsvis i Smålenenes og Nordre Thronhjems Amter — til 19,20, 17,55, og 18,74 og 20 Kroner, i henholdsvis Nedenæs, Nordre Bergenus, Tromsø og Finmarkens Amter³.

I 1900 var Rigets Middelpris på Byg Kr. 8,55 for Hektoliteren, og var i

Smålenenes Amt 6,66 Kr. (laveste Pris)
 Akershus — 7,15 »
 Stavanger — 8,03 »

¹ N. off. Statistik ang. det norske Jordbrug 1871—75. S. 29. — Chr.a 1880.

² N. off. Stat., 3die Række No. 217. Norges Jordbrug og Fædrift 1886—1890. S. 185. Chr.a 1895.

³ Stat. ang. N. Jordbr. 1871—75. S. 88.

N. Bergenhus Amt	10,15	Kr.
N. Thronhj.	— 8,06	»
Nordlands	— 10,02	»
Tromsø	— 10,44	» (høieste Pris).

I Fogeddømene, eksempelvis:

Rakkestad	6,50	Kr.
Guldalen	6,31	» (laveste Pris)
Søndre Østerdalen	10,66	» (høieste Pris)
Nordhordland . .	10,03	»
Sogn	10,12	»
Sønd- og Nordfj. .	10,18	» ¹ .

Det vil altså sige, at medens man i Sønd- og Nordfjord for Kr. 10,18 fik bare 6 Skepper med Byg, fik man i Guldalen 9,6798 Skepper for de samme Penge eller i gamle norrøne Merkr henholdsvis 324 og 523 Merkr korns.

En Prøve på Prisforholdet imellem Smør og Mel i våre Dage vil også være gavnlige. I 1905 var Engrosprisen i Christiania pr. 100 Kilogram med Byg 10,45 og for 100 Kilogram med Bygmel 15 Kroner eller omtrent som 1 : 1¹/₂ eller 2 : 3, — ligesom i Middelalderen.

Vi ville tage Årene 1875 og 1900 og flerfolde Bygprisen med 1,5. Den derved udkomne Pris pr. Kg. eller Mark med Bygmel dividerer vi i Prisen for hver Mark med Smør, — således at vi få frem, hvor mange Merker med Mel det på de forskjellige Steder i Landet går på hver Mark med Smør.

Året 1875, som vi have været tvungne til at tage, fordi Smørprisen kun er opgivet for det, var et Dyrtidsår og giver ikke så rigtigt Billede som Prisopgaverne i 1900. — Men netop derfor vil 1875 have sin Betydning, fordi det som Undtagelse netop styrker Regelen.

¹ N. off. Stat. — Jordbrug og Fædrift. 1896—1900. S. 53 og fl. — Chr.a 1903.

Tabel

over Prisforholdet imellem Smør og Mel, 1 Mark Smør : N $\frac{1}{4}$ Mel.

	1875	1900	Foldighed	Middel- alderen
Rigets Bygder	1 : 6,327	1 : 8,317	9,2	
Biskopsdømmene:				
Christiania Biskopsdøme	1 : 7,79			
Hamars —	1 : 6,53			
Christianssands —	1 : 6,06			
Bergens —	1 : 5,54			
Thronhjems —	1 : 6,09			
Tromsø —	1 : 5,9			
Syslerne:				
Smålenene	1 : 8,22	1 : 11,98	8,3	1 : 10
Akershus	1 : 8,39	1 : 10,789	10,5	1 : 8
Hedemarken	1 : 6,035	1 : 9,1415	12,7	
Christians	1 : 6,87	1 : 8,3743	11,3	1 : 9
Buskerud	1 : 7,09	1 : 9,07	9,5	
Jarlsberg og Larvik	1 : 8,01	1 : 9,85	10,9	1 : 8
Bratsberg	1 : 5,97	1 : 8,164	10,2	
Nedenæs	1 : 5,83	1 : 7,7	6,9	
Lister og Mandal	1 : 6,93	1 : 8,55	7,8	
Stavanger	1 : 6,57	1 : 8,0	9,8	1 : 6
Søndre Bergenhus	1 : 6,32	1 : 7,07	6,9	1 : 4
Nordre Bergenhus	1 : 5,25	1 : 6,46	6,6	1 : 3
Romsdal	1 : 5,67	1 : 8,24	9,6	
Søndre Thronhjems	1 : 6,315	1 : 10	12,1	1 : 6
Nordre —	1 : 6,756	1 : 8,905	11	1 : 6
Nordland	1 : 6,73	1 : 6,546	5,1	
Tromsø	1 : 5,8	1 : 6	5,2	1 : 2
Fogeddømmene:				
Idde og Marker	1 : 8,097	1 : 12,467		1 : 10
Mosse og Tune	1 : 8,322	1 : 11,788		1 : 10
Rakkestad, Heggen og Frøland	1 : 8	1 : 11,66		1 : 10
Aker og Follo	1 : 7,9	1 : 11,2527		1 : 8
Nedre Romerike	1 : 7,449	1 : 10,75		1 : 8
Øvre —	1 : 8,2	1 : 10,6		1 : 8
Vinger og Odalen	1 : 6,735	1 : 7,08		
Solør	1 : 5,52	1 : 9,516		
Søndre Østerdalen	1 : 6,23	1 : 7,6		
Nordre —	1 : 4,9	1 : 8,16		
Hedemarken	1 : 7,928	1 : 11,026		1 : 6

	1875	1900	Foldighed	Middel- alderen
Thoten	1 : 7,59	1 : 10,8		1 : 6
Søndre Gudbrandsdalen.	1 : 6,588	1 : 8,16		1 : 6
Nordre —	1 : 6,105	1 : 7,074		
Hadeland og Land	1 : 7,89	1 : 9,19		
Valdres	1 : 7,39	1 : 7,7		1 : 3,2
Hallingdal	1 : 6,9	1 : 7,7		
Numedal og Sandsvær	1 : 6,16	1 : 8,53		
Ringerike	1 : 8,25	1 : 10,06		
Buskerud	1 : 7,28	1 : 9,757		
Jarlsberg	1 : 7,49	1 : 9,46		
Larvik	1 : 8,88	1 : 10,79		1 : 10
Bamble	1 : 6,74	1 : 9,077		
Nedre Thelemarken	1 : 6,647	1 : 9,03		
Øvre —	1 : 5,14	1 : 7,88		
Nedenæs	1 : 6,59	1 : 7,9		
Sætedalen	1 : 5,091	1 : 6,87		
Mandal	1 : 6,84	1 : 8,89		
Lister	1 : 6,74	1 : 7,9		1 : 6
Jæderen og Dalene	1 : 6,36	1 : 8,329		1 : 6
Ryfylke	1 : 6,386	1 : 8,33		
Søndhordland	1 : 6,01	1 : 7,39		
Hardanger og Voss	1 : 6,46	1 : 7,45		
Nordhordland	1 : 6,27	1 : 6,56		1 : 3,2
Sogn	1 : 5,88	1 : 6,58		1 : 3,2
Sønd- og Nordfjord	1 : 4,90	1 : 6,47		
Søndmøre	1 : 5,8	1 : 7,12		1 : 3,2
Romsdal	1 : 5,14	1 : 9,45		1 : 6
Nordmøre	1 : 6,31	1 : 8,66		1 : 4
Orkedalen	1 : 5,725	1 : 10,31		
Guldalen	1 : 5,59	1 : 11,659		1 : 6
Strinden og Selbu	1 : 7,066	1 : 9,837		
Fosen	1 : 6,46	1 : 9,34		
Stjør- og Værdalen	1 : 6,31	1 : 10,03		
Inderøen	1 : 6,46	1 : 9,46		1 : 6
Namdalen	1 : 7,438	1 : 7,1		
Søndre Hålogaland	1 : 6,20	1 : 6,387		
Nordre —	1 : 6,206	1 : 10,62		
Salten	1 : 6,585	1 : 6,75		
Lofoten og Vesterålen	1 : 6,38	1 : 6,8		1 : 2
Senjen og Tromsø	1 : 5,8	1 : 6,43		1 : 2
Island				1 : 1

For Oversigtligheds Skyld have vi sat disse Tal op i Linjer (Bilag 2).

Den med sort Blæk trukne Linje tegner Forholdet, hvor mange Merker Mel man i 1875 kunde få for 1 Mark Smør.

Den med grønt tegner det samme for 1900 og den røde Linje det samme for Middelalderens Vedkommende. Endelig viser den violette Streg Foldigheden i 1900.

Som man allerede efter de anførte Priser fra *Middelalderen* kunde tænke sig, gå Linjerne nogenlunde jevnside. I Viken og Smålenene går Middelaldersprisen midt imellem Priserne i 1875 og 1900. I Larviks Fogeddøme når Middelaldersprisen næsten op til Melprisen i 1900. I Jæderen og Dalene når den næsten op til 1875 Års Pris og sænker sig i Bergenhussystemerne under denne, men stiger atter over den i Raumsdalen for, efter at have sunket på Søndmøre, atter at holde sig omtrent i Linje med Prisen i 1875 i Thrøndelagen. I Nordland sænker Middelalderen sig nedover til Høifjellsprisen — betydelig under Prisen i 1875 og 1900, da den naturlige Bygdepris på Melet er ophævet ved Dampskibsfarten. Virkningen af Kommunikationsforbedringer merker sig så tydelig ved Punktet for Søndre og Nordre Østerdalen, som altid hat været dyrt på Korn. I 1875 var der ingen Jernbane til disse Bygder, men i 1900 har Jernbanen arbeidet i flere År, og Melprisen har faldet betydelig, forholdsvis mest i Nordre Østerdalen. Den bugtede Prislinje imellem Solør og Hedemarken er i 1900 rettet ud til en jevn Bugt. Således ere mange af de skarpe Topper og dybe Dale i den røde Prislinje fra Middelalderen efterhånden blevne udjevne ved bedre Veie og Samferdselsmidler. De røde, punkterede foldede Linjer betyde Maximums- og Minimumspriser, således som vi fandt Prisforholdet imellem Smør og Mel at variere i Ledingsregnskabet af 1548 og det ovenfor nævnte Konungskatte-mandtal fra omtrent samme Tid.

Men alligevel — til Trods for de senere Tidens flere og bedre Landeveie, Jernbaner og Dampskibe, — så er Karakteren i Prislinjerne den samme, giver det samme Profilbillede af Landet. Eiendommeligt er det at se, at den violette Linje for Foldigheden gennemgående følger Priserne.

Når vi da til disse Iagttagelser huske på, at de fra Middelalderen noterede Priser vistnok ere Middelpriiser, og vi have seet, hvor de lokale Priser variere end idag, da kunne vi tænke os, hvor Priserne må have skiftet i Middelalderen. I gode Kornbygder må Prisen f. Ex. i *Borgarþingssysla* og *Viken* have været adskillig lavere end nu, ligesom Middelpriiserne i Fjellbygderne vise sig at have været adskillig høiere end nu, omend Kornavlen vistnok har været større i Fortiden, over det hele Land.

Når Prisen i Fjellbygderne i Middelalderen var så pass høj, skyldes dette uden Tvivl særlig den Omstændighed, at Bonden ofte af Hensyn til Uår måtte have Korn til et andet År i Reserve, foruden at meget af hans Korn gik til Øl, som det hele År brugtes istedenfor Melk og Kaffe, da man jo brugte mindre med Melk og Kaffen ikke var indført.

Våre Prisprøver over Nutiden vil således have styrket vår Påstand om, at Munch og Schive og samtlige senere Historikere have gjort sig skyldig i en grov Tankeløshed ved at gjøre éns Prisforhold for det hele Land og éns Kurs, medens Priserne i Virkeligheden have toppet sig og sænket sig som Norges Fjell og Daler.

Vår Opgave bliver nu at undersøge, hvilke Følger disse forskjellige Verdiforhold, som Priserne have tilkjendegivet, måtte have på Leiðangr-paragrafen, når den skulde overføres på det hele Land og altså passes ind efter de forskjellige Produktionsforhold.

VII.

Betydningen af Ændringen 2 Manáðarmatir smørs fra 3 Manaðarmatir smørs til Mands i 3 Máneder.

Det er greit, at det má have været meget vondt at fá en økonomisk Lov som Skyldsetningsloven tilligemed Ledingsskatten til at »semjast« med sá vidt varierende Produktionsvilkár, som de ovenfor givne Priser have synt os.

Vi have seet, hvorledes et urgammelt Verdiforhold imellem Smør og Mel i Thrøndelagen har stivnet i Jordebøgerne med et Forhold af 1 : 6, og vi have fundet et endnu høiere stivnet Verdiforhold for de borgarþingske Thinglag i Mester Þorbjörns Ertoglag, som havde 1 : 10, og vi fandt, at Smør- og Melpriserne i Gulapingslagen svingede fra 1 : 2 til 1 : 6 omkring et Middelforhold af 1 : 3¹.

Disse forholdstal repræsenterer m. a. O. et Verdicentrum hver i sit Produktionslag Thrøndelagen, i Gulapingslagen og i Borgarþingslagen. Vi have 1 : 10, 1 : 6 og 1 : 3. Der má vistnok have været andre sásom 1 : 8, 1 : 5 og 1 : 4.

Man vil da visselig vedgá, at det ikke var grebet ud af Luften, når vi ovenfor sagde, at det udkomne Resultat af Leiðangrsgerðen at fornri vistartöku — 18 Laupar smørs og 6 Pund mjöls — var páfaldende. Når vi da tillige minde om, at vi fik Gerðen til at være 18 Aurar silfrs i Smør og 18 Aurar silfrs i Mjöl², — at de to Varemængder m. a. Ord vare hinanden lige i Verdi, sé kunne vi ikke skjønne andet, end at vi her má have et Verdicentrum for os, — et Verdicentrum af Prisforholdet imellem Smør og Mjöl som 1 : 3.

Det kan heller ikke være nogen Tilfældighed, at dette Verdicentrum ikke allene falder sammen med, hvad vi ovenfor fik som Middelpriis i al Gulapingslagen³, men at det tillige má være Resultatet af *Gerðin at fornri vistartöku*.

¹ Jvfr. S. 43.

² Ovenf. S. 31 o. fl.

³ S. 43.

Prøve vi nu Indholdet af dette Verdiudtryk, så finde vi, at 3 Laupar smørs efter den officielle Middelregnekurs for 1 forngild Mörk give 24 Ertogar. Da nu 3 Laupar smørs holde 216 Merkr smørs, bliver hvert Ertoglag smørs på 9 Merkr. Sammenholde vi dette Resultat med Mester Þorbjörns Ertoglag på 6 Merkr smørs, få vi altså 2 Vegtstørrelser for én og samme Verdi, som altså til Indhold stå imod hinanden som 6 : 9 eller 2 : 3. Og det vel at merke — som vi må tro — efter officielle Kurser. Vi have med andre Ord fået en ny Stadfæstelse paa, hvad vi fremholdt ovenfor om Forskjelligheden i Pris- og Kursregning¹.

En forngild Mörk efter Mester Þorbjörn bliver da = 6,24 Ertogar = 144 Merkr smørs eller 2 Laupar à 72 Merkr eller 2 Mánaðarmatir efter gulapingsk Regnemåde. En Mörk brend efter det vanlige Regneforhold = 3 Merkr forngildar bliver da lige med 6 Laupar eller en »6 Aura mörk«, som det i 14. Århundrede endog i lokale Varebytte og Salg mere og mere heder til Fortrængsel af det ældre »8 Aura mörk« eller »9 Aura mörk« — visselig som Følge af Landsloven. Denne Reduktion, som overalt findes i Verdiangivelserne hos Magnus Lagabøter, er det utvivlsomt, som har ledet Schive og de andre Historikere efter ham til at slutte, at Mynten hos Magnus Lagabøter altid er regnet efter reñt Sølv i et Forhold som 1 : 4. Dette Kursforholdstal er rigtigt nok; men det skriver sig neppe fra nogen Forringelse i Mynten, men meget mere derifra, at Loven som en Landsret skulde gjælde for det hele Land, hvor Verdiregnefoden ikke var Sølv, men Smør og Mjöl, som varierede i Pris over det hele Land, som vi ovenfor have godtgjort.

Bruge vi nu dette Resultat, som Sammenholdningen med Mester Þorbjörns Ertoglag til 6 Merkr gav imod det ældre og gulapingske Ertoglag til 9 Merkr — nemlig Forholdet 2 : 3, på den Størrelse af Gerðen, som vi fik *at fornri vistartöku* — nemlig 3 Mánaðarmatir smørs og 3 mjöls, så få vi akkurat Landslovens *nye Bud om 2 Mánaðarmatir smørs og 3 mjöls*.

Vår Undersøgelse synes derfor at give os Ret i den Tanke, som vi ovenfor udtalte, at Passusen om Gerðin at fornri vistartöku måske ikke havde noget med selve Lovbudet at gjøre, men at det måtte tænkes at være den ældre Gulapingsret, hvis Praxis her gik igjen som en Veiledning, hvorfor den har vildledet vistnok ikke bare Nutidens historiske Forskere, men kanske også meget tidlig Lovens Håndhævere og givet Orsag til både Misbrug af egennyttige Embedsmænd og Uretfærdighed overfor Skatteyderne.

¹ S. 34 o. fl.

Det er da åbenbart, at vi i denne Forandring af Ledingspræstationen fra 3 til 2 Månaðarmatir smørs hos Magnus Lagabøter have for os et Fænomen, som er af lige megen åndshistorisk som økonomisk-historisk Interesse — en bevidst og klok Flytning af Verdicentret, udifra hvilket de offentlige Oppebørsler skulde udskrives.

Det ældre — at fornri vistartöku — er et gulapingsk Centrum, det andet er et *Landscentrum*.

På samme Måde som denne Flytning i dette specielle Tilfælde er et Udtryk for en Verdiændring som Følge af Rummet, kunne vi selvsagt også kalde det en Ændring som Følge af Tiden — en højere Udvikling af Agerbruget.

Efter Landets altid tilstedeværende forskellige Egenskaber er det imidlertid greit, at en sådan Forskjel altid vil være tilstede og vilde gjøre sig gjældende den Dag idag, om ikke Jernbaner og Dampskibe med deraf fødte stadige Varebytte havde udjevnet den naturlige Priskeforskjel.

Vi skulle i næste Kapitel prøve disse våre Meninger paa selve Loven og se, hvorledes den i Praxis vil kunne virke under de forskellige Verdiovilkår, samt hvorledes Ændring i Smørfoden måtte gjøre Ændringer i Melfoden — eller, for at holde os til Loven, hvor meget mere med Mjöl der krævedes til 3 Månaðarmatir mjöls, eller i hvilket Forhold Melet kom til at staa til Smøret.

VIII.

Undersøgelse af det ved Magnus Lagabøters Gerðar-ændring indicerede norrøne økonomiske System.

Vi have ovenfor godtgjort, at Gerðen til Mat og til Løn at fornri vistartöku var 36 Laupar smørs og 12 Skippund mjöls, hvoraf Hælfen — 18 Laupar smørs og 6 Skippund mjöls — gik til Mat og den anden Hælf til Løn. Vi have endvidere godtgjort, at Landslovens Ændring af Gerðen, idet den ved for Smørets Vedkommende at nedsætte Mængden ifra 36 Laupar til 24 Laupar smørs bragte Tallene nærmere det på Kong Magnus Lagabøters Tid gjældende Gjennemsnittsforhold for det hele Land.

Vi have da fået frem to Verdicentre, et med det paa Kong Magnus's Tid gjældende Forhold imellem Smør og Mjöl som 1 : 3, nemlig

$$\begin{array}{ccccccc} 36 & \text{Laupar smørs} & \text{og} & 12 & \text{Skippund mjöls} & & \\ \text{og} & 24 & - & - & \text{»} & 12 + x & - & - \end{array}$$

Man kunde nu spørge: hvorfor $12 + x$ Skippund mjöls, idet man kunde indvende, at når nu Smørmængden er bleven mindre og der i Loven udtrykkelig står 3 Mánaðarmatir mjöls uændret som før, så må den fulde Mjölgerð også blive som før — nemlig 12 Skippund. Dette Forhold giver 2 Laupar eller 144 Merkr smørs imod 1 Skippund eller 691,2, eller, for at bruge det lettere Regneskippund, 648 Merkr mjöls, hvilket giver et Forholdstal imellem Smør og Mjöl af henholdsvis 1 : 4,8 og 1 : 4,5 — efter Skippd. til 648 #.

Forholdstallet har således ganske vist flyttet sig ifra 1 : 3 til 1 : 4,5 (eller 4,8), men det kan alligevel ikke være ret; thi denne Ændring i Verdiforholdet imellem Smøret og Melet skriver sig jo bare derifra, at bare Smøret har flyttet sig, medens Mjölsvirdet er fast. Smøret kan jo ikke stige i Verdi bare overfor Melet, men må også stige overfor alle andre Livstarvinde, ligesom jo også Melet — som den anden Grundverdi i dette blandede Myntfodsystem — på sin Side nødes til at synke i Verdi ikke bare som her overfor Smøret, men ogsaa overfor alle andre Verdier. Stiger den ene Grundverdi med en Tredjedel, så stiger den i Egenskab af Grundverdi med samme Mon også overfor alle andre Verdier, og

hvis der skal blive Javnvigt, må den anden Grundverdi på sin Side synke med en Tredjedel — overfor alle Verdier, *overfor hvilke den sammen med Smøret danner Målestok.*

Vi så ovenfor, at hver Mand skulde have 6 Aurar silfrs, nemlig 3 Aurar til Mat og 3 til Løn — eller 3 Månaðarmatir smørs og 2 Månaðarmatir mjöls. — 1 Månaðarmatir smørs og 1 Månaðarmatir mjöls fik vi således hver at være lig 1 Eyrir silfrs.

Vi så, at Månaðarmaten på Jæderen gik ned til 54 Merkr smørs, og vi så endvidere, at *Månaðarmatir* eller *Eyrir* i Landsloven skiftede Indhold ifra 72 Merkr ned til 48 Merkr, ligesom vi også så, at den i Hertug Håkons Arbeidstaxter regnedes ned til endog 45 Merkr smørs. Fremdeles kunde *Eyrir*, som vi under Skyldnævningernes Behandling skulle se, gå lige ned til 36 $\frac{1}{2}$ smørs.

72 Merkr smørs	}	hver = 1 Eyrir silfrs.
54 — —		
48 — —		
46 — —		
36 — —		

Hvis man nu herimod setter op Melet efter de tidligere udkomne Forholdstal for Verdien imellem Smør og Mjöl i de forskjellige Bygder, så få vi:

72	Mrkr smørs = 216	Mrkr mjöls = 1	Eyrir silfrs = 1	Månaðarmatir (1 : 3)
54	» — = 216	» — = 1	» — = 1	— (1 : 4)
48	» — = 216	» — = 1	» — = 1	— (1 : 4,5)
45	» — = 216	» — = 1	» — = 1	— (1 : 4,8)
36	» — = 216	» — = 1	» — = 1	— (1 : 6)
(24)	» — = 216	» — = 1	» — = 1	— (1 : 9)
(21,6)	» — = 216	» — = 1	» — = 1	— (1 : 10)

Vi have her ganske vist udtrykt alle de Produktionsforhold, som vi fandt ved våre Prissammenholdinger ovenfor; men som det vil sees, er denne Skala stridende med vår Lærdom fra våre Prisnoteringer; thi omend Melet stadig er faldende i Pris i Forhold til Smøret, så har det dog her én og samme uændrede Pris i Forhold til Sølv, og hvis Tabellen var rigtig eller rettere, hvis der i Landsloven var brugt en Regnemåde som i Tabellen her opsat, så vilde Agerbrugsforholdene i Landet have været ensartede, ja Kornyrket endog det overveiende Landbrugsyrke, og vi vilde derfor til Verdiregnesfod have haft ikke Smøret eller den blandede Regnesfod Smøret og Melet, men bare Melet — således som i

Danmark. I våre middelalderlige Prisopgaver så vi Melet at svinge meget mere i Pris end Smøret, og det skulde synes selvsagt, at når man i Landsloven har taget Hensyn til de forskjellige Landsdeles forskjellige Priser på Smøret, har man også måttet tage Hensyn til de forskjellige Priser på Melet, som jo aldeles ikke over alt Landet var 216 Merkr mjöls for 1 Eyrir silfrs, hvilket vi så at være en gulapingslagsk Middelpriis. Hvis derfor ikke Verdipræstationen i Landsloven skal halte, nemlig

2 Mánaðarmatr smørs og 3 mjöls
 istedenfor 3 — — og 3 — ,

så má nødvendigvis Mængden med Mel forholdsvis øges lige meget, hvis de to Varer skulde æquivalere 6 Aurar silfrs i Kjøbeevne, når den skal formá at kjøbe, hvad vi så der trængtes til, for at en Mand skal kunne leve i 3 Máner.

Det kunde, med Loven ihænde, imod dette Syn indvendes, at da burde der ligesågodt i Loven have stået 2 Mánaðarmatr smørs og 3 Mánaðarmatr mjöls + et Virde i Mjöl af 3 Mánaðarmatr smørs $\div \frac{2}{3}$; detsá meget mere, som Nævningen Mánaðarmatr er bibeholdt. Hertil er at bemerke, at Lovens hele Genesis synes at skyldes Vestlændinger — Gulapingsmenn, for hvem Nævningen *Mánaðarmatr* var en Vane. Dernæst have vi sët, at Mánaðarmaten til Indhold aldeles ikke var lige stor, hvorfor man jo til Distinktion på Jæderen til Adskillelse fra det *lokale* Mánaðarmatarvirði eller *Eyrís silfrs virði* havde Nævningen »stinnr mánaðarmatr«. Sameledes má det selvfølgelig have været med Mánaðarmatr mjöls, at denne har skiftet til Indhold — akkurat som Smøret. Hvis ikke dette er ment i Loven, vilde denne lide af en stor Redaktionsfeil; thi at det Ræsonnement, som her er gjort gjældende, má være ret, vil vår nedenfor givende Analyse samt Udredning af Landskyldnævningernes Indhold vederlægge.

Spørgsmålet bliver da, hvor stor bør en Middel-mánaðarmatr mjöls være for alt Landet, når den i Gulapingslagen er sat til $\frac{1}{3}$ Skippund eller 216 Merkr mjöls. For at kunne klargjøre dette nødes vi fremdeles til at se på Smøret. Det er klart, at kan Smøret stige i Pris ifra 18 Laupar = 18 Aurar silfrs til 12 Laupar, også = 18 Aurar silfrs, så skulde det også kunne falde tilsvarende i Pris — således, at 24 Laupar også skulde kunne blive lig 18 Aurar silfrs, og kan det endvidere stige ifra 18 Laupar til $18 \div \frac{18}{3} = 12$ Laupar for 18 Aurar silfrs, så má Melet kunne på den ene Side stige ifra 6 Skippund til 6 Skippund $\div \frac{6}{3}$ Skippund = 4 Skippund = 18 Aurar silfrs, og på den anden Side kunne synke i Pris — således, at 6 Skippund + $\frac{6}{3}$ Skippund = 8 Skippund

= 18 Aurar silfrs. Fremdeles má Smøret kunne stige til 18 Laupar ÷ $\frac{18}{2} = 9$ Laupar = 18 Aurar silfrs og Melet falde til 6 Skippund + 6 Skippund = 18 Aurar silfrs.

Vi fá da følgende Billede:

j.	24 Laupar smørs +	4 Skip. mjöls =	18 + 18 Aurar (1 : 1,5).	Forh. imellem
				Smør og Mjöl
ij.	18 — — + 6 »	— = 18 + 18	— (1 : 3)	
ijj.	12 — — + 8 »	— = 18 + 18	— (1 : 6)	
ijv.	9 — — + 12 »	— = 18 + 18	— (1 : 12)	

I denne Skala have vi et samlet Billede af Produktionsforholdene i alt Norge. Ved ij. skulde vi have Verdicentret i Gulapingslagen, således som dette fremgik af Vistartaka at fornu — altså efter ældre Gulapingsret. Vi finde i Steg j. Ydergrensen i Fjellbygder og Smørbygder og i Steg iij. finde vi Jæderen, ligesom vi i samme Steg finde det ved Landsretten satte Verdicentrum for alt Landet med det gulapingske Verdicentrum, Steg ij. som Ydergrense på den ene Side og den borgarþingske, Steg jv., på den anden, med den yderste Kornproduktionsgrense med et Forhold imellem Smør og Mjöl af 1 : 12. — Hermed er Grensen for den laveste Kornpris og de bedste Kornyrkeskár nået i Norge. Denne går vistnok også langt sydover i »Suðrlönd«.

Ved Sænkningen af Verdicentret i Forholdet imellem Smør og Mjöl — efter Magnus Lagabøters Landsret — skulde altså Leiðangrpræstationen til hver Tylft med Mænd blive 12 Laupar smørs og 8 Skippund mjöls i Vistartaka og samme Mængder af hver Vare til Løn eller ialt 24 Laupar smørs og 16 Skippund mjöls — istedenfor efter gulapingske Verdiforhold 36 Laupar smørs og 12 Skippund mjöls. — Dette er rent aritmetisk ret — som vi skulle se. — Herr Professor Størmer har været så god at hjælpe os med at sette vårt Ræsonnement op i aritmetiske Formler, hvilke vi ville bruge efter det Vink, som er givet ved Varepriserne og serlig ved Verdiflytningen i Landsloven, og som vi for den fulde Forståelses Skyld ville følge i sin yderste theoretiske Konsekvens.

Vi ville tage vårt Udgangspunkt i Resultatet af Udregningen af Vistartaka at fornu — de 18 Laupar smørs og 6 Skippund mjöls, — efter et Prisforhold imellem Smør og Mjöl af 1 : 3. — Denne Gerð, fik vi ud, repræsenterede 18 Aurar silfrs og skulde tjene til Kost for 12 Mand i 3 Måneder.

Vi have da, at 1 månedlig Ration med Smør til 1 Mand bliver 36 Merkr smørs, samt

at 1 månedlig Ration med Mel til 1 Mand bliver $\frac{1}{6}$ Skippund eller 108 Merkr mjöls.

Tillige have vi, at

1 Mørk smørs svarer til 3 Merkr mjöls eller $\frac{1}{3}$ Mørk smørs svarer til 1 Mørk mjöls.

Om nu Smøret i Forhold til Melet i en Bygd er dyrere end Normalprisen at fornu — 1 : 3, hvormeget mere Mel skulle da Bønderne levere, for ikke at forurettes?

Lad dem da levere f. Ex. a ℥ smørs og b ℥ mjöls. Den fulde Gerð med Smør og Mjöl skal dog være æquivalent, lige fegod med 18 Laupar smørs + 6 Skippund mjöls eller 36 Aurar.

Vi så, at 18 Laupar smørs = 18 Aurar silfrs
og 6 Skippund mjöls = 18 — —,
hvorved vi fik,

$$\text{at } 18 \text{ Laupar smørs} = 6 \text{ Skippund mjöls.}$$

Ved nu at tage 1 Mørk smørs til Enhed, få vi,

$$\begin{aligned} \text{at } 18 \text{ Laupar smørs svare til } 18 \cdot 72 \text{ } \text{℥} &= 1296 \text{ } \text{℥} \text{ Sm.} \\ 6 \text{ Skippund mjöls } \gg \gg \frac{36 \cdot 108}{3} \gg &= 1296 \gg \gg \end{aligned}$$

Altså: Den samlede Leverance svarer til 2592 ℥ Sm.

Skulle nu Bønderne levere a ℥ Sm. og b ℥ Mjöls, og vi have givet, at b ℥ Mjöls svare til $\frac{1}{3} b$ ℥ Sm., så skulle vi altså have,

at

$$a \text{ } \text{℥} \text{ Sm. og } b \text{ } \text{℥} \text{ Mj. skulle svare til } 2592 \text{ } \text{℥} \text{ Sm.}$$

$$\therefore a + \frac{b}{3} = 2592$$

$$\frac{b}{3} = 2592 \div a; b = 3 \cdot (2592 \div a).$$

Leveres altså a ℥ Sm., har der af Mjöl at leveres $3(2592 \div a)$ ℥ , for at Leverancen skal være æquivalent med 18 Laupar smørs + 6 Skippund mjöls.

Vi kunne gjører Målene om i Laupar og Skippund.

Vi have nemlig,

$$\begin{aligned} \text{at } 1 \text{ Laupr smørs} &= 72 \text{ } \text{℥} \\ 1 \text{ Skippund} &= 648 \text{ } \text{℥}. \end{aligned}$$

$$a \text{ } \text{℥} \text{ Sm. er da } = \frac{a}{72} \text{ Laupar smørs}^*$$

$$\text{og } 3(2592 - a) \text{ } \text{℥} \text{ mjöls ere da } = \frac{3 \cdot (2592 \div a)}{648} \text{ Skippd. mjöls.}$$

Vi indføre $a = 72 L$, og vi få da,
at

$$\frac{3 \cdot (2592 \div a)}{648} = \frac{3 \cdot (2592 \div 72 L)}{648} = \frac{36 \div L}{3} = \underline{12 \div \frac{1}{3} L}$$

Vi finde altså en *Konstant*, efter hvilken Bønderne, naar de levere L Laupar smørs, må levere $12 \div \frac{1}{3} L$ Skippund mjøls, for at den samlede Leverance skal være jevnfægod med 18 Laupar smørs + 6 Skippund mjøls.

Denne Formel gjælder for alle Tilfælde.

Om nu til Dømes 14 Laupar smørs i et Bygdelaag svare til 18 Laupar i den gamle Normal, så få vi

$$\begin{aligned} 14 \text{ Laupar smørs} &= 1008 \text{ } \text{fl. Sm.} \\ a \text{ } \text{fl. Sm.} &= 1008 \text{ } \text{fl. Sm.} \end{aligned}$$

Hvis vi nu tage den første Regnemåde i Markeenheder, så få vi:

$$\begin{aligned} b &= 3 \cdot (2592 \div a) = 3 \cdot (2592 \div 1008) = 7 \text{ Skippund } 216 \text{ } \text{fl.} \\ &= 7\frac{1}{3} \text{ Skippund mjøls.} \end{aligned}$$

Hvis vi nu regne med Laupar og Skippund, så få vi som Betingelse

$$\frac{a}{72} \text{ Laupar smørs eller } L = 14.$$

Konstanten var:

$$\frac{36 - L}{3} = 12 \div \frac{1}{3} L = 12 \div \frac{14}{3} = 12 \div 4,666 = 7,334 \text{ Skippund mjøls.}$$

Vi få altså: $\left. \begin{array}{l} 14 \text{ Laupar smørs} \\ \text{og } 7\frac{1}{3} \text{ Skippund mjøls} \end{array} \right\} \text{ hver lig 18 Aurar silfrs}$

eller et Forhold imellem Smør og Mjøl som 1 : 4,71.

Hvis vi nu prøve de Resultater, som vi fik ovenfor¹ ad rent spekulativ Vei, så få vi

j. — 18 Aurar silfrs = 24 Laupar.

$$12 \div \frac{1}{3} 24 = 4 \text{ Skippund mjøls.}$$

ij. — er Udgangspunktet givet: 18 Laupar og 6 Skippund.

iiij. 12 Laupar = 18 Aurar silfrs.

$$12 \div \frac{1}{3} 12 = 8 \text{ Skippund.}$$

iiij. 9 Laupar = 18 Aurar silfrs.

$$12 \div \frac{1}{3} 9 = 9 \text{ Skippund mjøls.}$$

¹ S. 67.

Tage vi nu den yderst tænkelige Grense:

$$6 \text{ Laupar} = 18 \text{ Aurar}$$

$$12 \div \frac{1}{3} 6 = 10 \text{ Skippund.}$$

Som vi se, få vi arithmetisk ud samme Resultat som før theoretisk. Når vi ved *iiij*¹ have sat op 9 Laupar og 12 Skippund, så have vi gjort dette af rent theoretiske Orsager, og vor Udvikling skal vise, at dette er fuldkommen ret tænkt.

Vi fik her ved samme Punkt 9 Skippund mjöls. Imod 9 Laupar smørs giver dette et Forholdstal af 1 : 9; men da dette Verdicentrum ligger i de østlandske Bygder, hvor Skippundet er 10 Våger, bliver Forholdet 1 : 10, hvorved vi ere opi det østlandske Verdicentrum, som Mester Þorbjörn bar Vidne om.

Ved nu at udføre denne Regning til sine yderste Konsekventser — således som disse ere involverede i Landslovenes Verdiforskyvning, få vi et rent ideelt Billede af Verdiernes naturbestemte Verdiforskyvning — således som Tabel I viser.

¹ S. 67.

IX.

Det norrøne økonomiske System.

Af denne Tabel vil der kunne uddrages en Mængde interessante Betragtninger og Lærdomme. Den fremstiller først og fremst — som det vil sees — et serdeles instruktivt Billede af Verdiernes Forsvinden og Gjenopstigning. — Ved Læsning af Tabellen som naturligt Verdithæorem, må det holdes for Øie, at de to Faktorer stadig ere lige hverandre — saaledes, at når 18 Laupar smørs = 6 Skippund mjöls, bliver rent theoretisk 35 Laupar smørs = det forsvindende Kvantum af $\frac{1}{3}$ Skippund mjöls. Da disse Betragtninger høre til den generelle, rene Verdilære, ville vi her forbigå dem for at gå over til, hvad Tabellen lærer os specielt med Hensyn til de norske Grundverdier og de norske Jordbrugsforhold.

Tabellens Theori i så Henseende er allerede antydet i det foregående.

Vi have som Centrum ved det 19de Steg på Stigen den gulapingske Normal med en Leiðangrgerð til Mat af 18 Laupar smørs + 6 Skippund mjöls. Ved Steg 13. finde vi Ydergrænsen for Kornproduktionen i Gulapingslagen med Gerð til Mat af 24 Laupar smørs + 4 Skippund mjöls. Ved 25. finde vi Gerðsforholdet efter den af Magnus Lagabøters Landsret satte Normal med Gerð til Mat af 12 Laupar smørs + 8 alternativt 9 Skippund mjöls — med et Forhold alternativt af enten 1:6 eller 1:6,75. Dette Alternativ skulle vi nedenfor komme til at gøre Rede for. Endelig finde vi ved 28. Steg en Matargerð af 9 Laupar smørs og 9 Skippund mjöls med et Forhold af 1:9, alternativt 1:10, — Maximalmiddelverdiforholdet i Norge, således som Mester Þorbjörns Ertoglag viste, altså ned i de vikverske Bygder. Det er interessant og ikke mindre treffende, når Landsrettens Middelverdicentrum treffer lige op i det Forhold, som vi fandt for Thrøndelagen og Jæderen. De østlandske eller heller vikverske Bygder have altså hævet Forholdet betydelig, og den spekulative og arithmetiske Regnemådes Resultat stadfestede, hvad vi ovenfor sagde, at Nidaros Biskopsdøme som Helhed i jordbrugelig Henseende gav Billede af hele Norge.

Hvis vi nu se på Forholdstallene, så finde vi ved Steg 10. Forholdet 1:1 — som vi fandt det i Selbu ved de dåligste Fjellgårde, og som vi fandt det thingfestet som *Lögeyrir* på Island. Island ligger akkurat på Ydergrensen af Kornbruget. Bygget kan der såvidt blive modent i serlig gode Bygder, men kun i serlig gode Somre. Når Prisforholdet ikke er dåligere, skyldes det selvsagt Korntilførsel ifra Norge; thi Island er på langt nær ikke så godt som Selbu, hvor Forholdet imellem Smør og Mjöl — og det vistnok som Regel — var mindst 1:1,5, da jo det anførte Lensregnskab skriver sig fra Norges mørkeste Tider. Muligheden for Korngerð ender altså ved 8. eller 9. Steg. Men Smørgerðen fortsetter — som vi vide — både i Fjellbygder, Finmarken, Island, ja, helt til Nordre Bygd på Grønland. Nu er selv Grønland ikke så dåligt, at det vilde koste 35 Vágir smørs for at gjøre 3 Vágir mjöls; thi på den ene Side vilde et sådant Forhold forudsætte et rent Gosen af et Smørland, hvor man kunde ville lave kostbare og kostbart drivelige Drivhus for at få 3 Våger Bygmel for 35 Våger Smør. Med sådant Klima vil det være ubyggeligt Land for Folk. Vi kunne rent konstruktivt sette den praktiske Grense for det allerdåligste Jordbrug ved det 7. Steg. Vi så, at Magnus Lagabøter flyttede Smørvirdet op med $\frac{1}{3}$ — eller fra 18 Laupar til 12 Laupar. Herved rammede han netop i Verdicentrum for alt Landet. Gå vi ud fra, at der var samme Forhold bagover både i Tid og Sted at tage Hensyn til, så kunne vi forudsætte, at 18 Laupar atter udgjøre $\frac{2}{3}$ af et lavere Centrum, nemlig 27 Laupar. Disse 27 Laupar finde vi netop i, hvad vi med Hensyn på Tid ville kalde det præhistoriske og med Hensyn til Sted det arktiske Verdicentrum, som ligger midt imellem Yderverdierne 30 + 24. — For nu at fuldføre Systemet — således som vi have seet de historiske Dokumenter have vist det, — så tage vi de 36 Laupar på 1. Steg ind med, hvorved vi få det Grenseverdiforhold, som våre anførte Prisnoteringer altid have vist, idet vi så 72 Merkr og 36 Merkr smørs = 1 Eyrir silfrs, eller samme Verdi. Disse 36 Laupar flytte vi ned til 7. Steg. Det er naturligt, at Smøret falder så sterkt — eller, hvad der er det samme, stiger så sterkt, da jo dette Forhold viser Fatigdom hos Naturen og Smøret ligesåvel som Melet er bleven en Luxus. *Melet* såsom tilført Handelsvare og derfor under disse Naturforhold lettere tilgjengelig Mat bliver her Verdimåleren, akkurat som Udtrykket *mjölvaegr matr* på Island viser. Den aller yderste Grense for det allertarveligligste Jordbrug bliver da 36 Vágir smørs : 18 Vágir mjöls = 1:0,5, altså praktisk ikke meget under, hvad Munch fik Korn- og Smørprisen til på Jæderen, 1:0,85¹.

¹ Ovenf. S. 9. 0,5 Våg mjöls nemlig = 0,75 Våg korns, da Mjöl : Korn = 2:3.

Da nu Ydergrensen for Kornyrket i Norge var ved 13, hvor vi fandt 36 Vågir mjøls imod 24 Laupar smørs, eller et Forhold af 1 : 1,5, så have vi i 36 Vågir mjøls Grensenytten eller Grenseverdien for Korngerden : 36 Vågir mjøls = 18 Aurar. Hvis vi nu isolere Gulaþingslagen som et særskilt økonomisk System, i hvilket Fjellbygder og Utøyer repræsenterer den arktiske Region, eller om vi betragte det som relativt præhistorisk økonomisk System, så få vi 36 Vågir mjøls eller 4 Skippund mjøls som Verdimåler for *mjølvægr matr*, nemlig 36 Vågir mjøls imod 36 Vågir smørs som Ydergrense på den ene Side og 18 Vågir smørs imod 36 Vågir mjøls eller 1 : 2 på den anden Side, samt et Middelforhold som Resultat af 36 Laupar + 18 Laupar = 54 Laupar, $54 : 2 = 27$ Laupar, som vi forudsatte som Ydergrensen i det præhistoriske System. 27 Laupar eller Vågir imod 36 Vågir mjøls giver et Forholdstal af 1 : 1,33, altså under Nyttegrensen for Korndyrkning, som vi fandt var 1 : 1,5. Det er derfor greit, at her hører også enhver *Mjølgerð* til Skatt op, og den afløses af bare Smør, Talg eller Huder, Gráskinn, Selskinn og Spek. Disse Bygder ligge altså udenfor Rettens Bud om Gerden af *Smør* og *Mjöl*, ligesom de delvis ligge udenfor det egentlige Noreg, men høre dog geografisk med til og kan siges præhistorisk at ligge til Grund for det norrøne økonomiske System.

Når vi nu vende os nedad i Tid eller sydover i Rum, så få vi det omvendte Forhold. Ved 28. Steg finde vi 9 Vågir smørs imod 81 Vågir mjøls som Centrum for de bedste Bygder. Nu er det greit, at hvis 9 Laupar smørs er Centrum, må den høieste Grenseverdi kunne gå ned til 6 Laupar for 18 Aurar silfrs; men dyrere kan Smøret umuligt blive i noget Land i Europa i Forhold til Melet, d. v. s. overhovedet i noget Land, hvor Smør gjøres og bruges, samt serlig i noget Land, hvor Byg bruges. Om dette Kornslag lidt om senn sydover afløstes af Rugen, for atter at afløses af Hvede, så brugtes det vel så meget mere til Øl. Det er derfor sandsynligt, at et Prisforhold 1 : 10—1 : 15 holder sig langt ned i »Suðr-lönd«.

Den dyreste Grad for Smøret: 6 Laupar imod 12 Pund, 3 : 6 Vågir imod 108 Vågir eller et Forhold af 1 : 18 er derfor mere et fiktivt Produktionsforhold, som på den ene Side nok kan have sin Grund i, at enkelte Gårder og Grænder eller enkelte Bygder kunne være så gode, at de kunne bringe Kornvirdet så dybt ned, men på den anden Side også kan tænkes at være fororsaget ved Overgang til Brugen af Rug og endog Hvede, og i nogen Mon også af Sjøhandel og det lette Samkvæm med Halland og Skåne, omend i mindre Grad, da Handelen i Middelalderen ikke på nogen Måde kan sammenlignes med Handelen i Nutiden.

Der kommer nu et nyt Moment til, som fortjener specielt at gjemmes i Minde, da det spiller en Rolle i Skyldnævningernes senere Historie, og er af nationalhistorisk Betydning, fordi det er det pålideligste Vidnesbyrd om, hvorledes østlandske Forhold og Omstændigheder kom til at være afgjørende for det øvrige Norges Styrelse, og det bliver Orsag til Odelæggelse af Skyldskipnadens logiske System og kom til at medføre stor økonomisk Skade og Forvirring, ligesom det er det mest afgjørende Vidnesbyrd om åndeligt Forfald og politisk Død.

Dette Moment i Skyldnævningernes og Skyldsetningsvæsenets Historie er, at de 2 Kollektivenheder *Vág og Skippund nærme sig hinanden og praktisk talt falde sammen i de vikverske Bygder eller i Borgarsysla.*

Dette finder Sted arithmetisk ved 28. Steg, hvor vi først finde den vikverske lokale Middelsmørpris af 9 Laupar for 18 Aurar og 9 Skippund eller 81 Vágir, hvilket giver et Forhold af 1:9, alternativt i Tabellen i Parenthes tilføjet 1:10. Her er imidlertid det sidste Alternativ det faktiske Forhold, idet — som allerede under Mål- og Vegtredegjørelsen godtgjort — Skippundet på Østlandet var 10 Vágir. Arithmetisk finder det Sted imellem den vikverske Centrumsmørpris 9 Laupar og den arithmetiske Ydergrense på 31. Steg — 10 Skippund à 9 Vágir, og hvis man går ud fra Magnus Lagabøters Landscentrumspris 12 Laupar smørs, får man det samme Forhold, nemlig 12 Skippund, først arithmetisk 12 Pund à 9 Vágir, eller et Forhold af 1:9, men et faktisk Forhold af 1:10, da Skippundet er 10 Vágir. — Her ere vi altså til begge Sider op i Mester Þorbjörns Ertoglag — både for Smørets og for Melets Vedkommende, idet *Ertoglaget* her bliver 6 Merkr smørs og 2 østlandske Settinger eller 60 Merkr mjöls.

Tage vi nu Ydergrænserne i det nye ved Landsloven tilskippede Verdioråde, nemlig de 6 Pund mjöls, som vare Ydergrænsen nedad i Gulåpingslagen — i 19. Steg og Ydergrænsen i Viken i 31. Steg — 6 Laupar, få vi også 1 Laup imod 1 Skippund.

Og tage vi 18 Laupar smørs imod 12 Skippund mjöls, få vi arithmetisk et Forhold af 1:6, men faktisk et Forhold af 1:6,66.

Lægge vi nu Ydergrænserne for 18 Aurar silfrs med Mjöl i sammen, 6 + 12 Skippund, få vi 18 Skippund, og Middelpræstationen til Mat efter Magnus Lagabøter skulde således efter det hele System heller være

12 Laupar smørs og 9 Skippund mjöls.

Vi få således følgende geografiske og kronologiske Verdiculture:

				o Skippund mjöls	1 : 0		
arktis- og præ- historisk	36	Laupar sm.	+ 2 Skippund mjöls	1 : 0,5		vedrører ikke Landsloven som „arktiske“, kun Veidemandsliv og yder kun Fisk, Talg og Spek og Reip i Skyld og Leidangr.	
	30						
	27	—	—	+ 3	—		1 : 1
	24	—	—	+ 4	(36 Vágir)		1 : 1,5
	18	—	—	+ 6	Skiptó	1 : 3	
	12	—	—	+ 8 (9)			
	9	—	—	+ 9 (10)			
	6	—	—	+ 12			

Gulapungsk Centrum

Landscentrum efter Magnus Lagabøter
1 : 6 (6,75)

Tager man Gulapungs laveste Nyttegrense for Melet 4 Skippund = 36 Vágir mjöls og herimod setter op den høiest tænkelige Pris i Viken 6 Laupar, få vi atter Middelforholdet for hele Landet til 1 : 6, og tage vi 24 Laupar, som vistnok er en udgåen Verdi for 18 Aurar silfrs omkr. 1270, — imod laveste Melpris i Viken — 12 Skippund = 120 Vágir, få vi et Forhold af 1 : 5, hvilket viser, at Forholdet 24 Laupar for 18 Aurar silfrs er vakkende eller — som tænkt — »fyrnat«, forældet. Et Forhold af 12 Skippund eller 120 Vágir mjöls kræver 20 Vágir smørs for at gå ind i Landsforholdet 1 : 6.

Hermed ere vi atter inde på Spørgsmålet om Størrelsen af 1 Eyrir smørs i Forhold til 1 Eyrir silfrs. At den er variabel, have vi ovenfor godtgjort. Til ydermere Stadfestelse ville vi her indføre den Smørpris, som vi ovenfor¹ nævnte fra »Björgynjar Kálfskinn«, 10 Laupar smørs for 1 Mörk brend.

10 Laupar smørs give 720 Merkr for 8 Aurar silfrs eller 90 Merkr for 1 Eyrir silfrs, eller, om vi regne 1 Mörk brend til 9 Aurar, 80 Merkr for 1 Eyrir.

18 Aurar silfrs à 90 Merkr smørs give 1620 Merkr smørs eller 22,5 Laupar smørs til 72 Merkr for 18 Aurar og sette Eyrir op imellem 14. og 15. Steg på Verdistingen. — I Tilfælde af 80 Merkr for Eyrir silfrs, få vi 20 Laupar for 18 Aurar silfrs og komme ned paa 17de Steg.

¹ Ovf. S. 24.

Vi lære heraf, at vår ovenfor theoretisk gjorte Slutning, at ikke bare 24 Laupar også måtte være lige 18 Aurar silfrs, men at Slutningerne ovenfor også må være rigtige, med Hensyn til de præhistoriske Verdier, som længe gå igjen i Regnemåder og Skyldnævninger og have virket forstyrrende ikke bare for Granskeren, men også have gjort det i Middelalderen, hvilket Lovenes forskjellige og forvirrende Verdiudtryk vise.

Endvidere lære vi foreløbig efter vårt Udgangspunkt i de levnedede Diplomer, at Eyrir silfrs til 72 Merkr smørs indenfor den historiske Tid er en Normalstørrelse i Gulapingsloven, idet en þriggja punda Laupr eller 18 slike Laupar netop gjøre Middelvirdet imellem 24 Laupar og 12 Laupar for 18 Aurar silfrs, m. a. Ord ligger midt imellem en fjogurra punda Laupr og en tveggja punda Laupr.

Dette er endvidere lærerigt til Forståelse af, hvorledes Loven har været praktiseret.

Forinden vi gå over til at ransake dette Spørgsmaal, ville vi først se, om de historiske Dokumenter skulde kunne hjælpe os til at fastslå, hvorvidt den ved vår Theori udsprungne Lære om Mjølgerdens varierende Størrelse er rigtig.

Vi fik denne efter den nye Ordning at burde være — til Mat — 12 Laupar smørs og 8 eller 9 Skippund mjöls, medens vi fik 24 Laupar smørs og 4 Skippund mjöls som en rent gulapingsk Præstation.

En slik Hjælp må vi kunne finde i Lovcodexernes Varianter.

I Codex 307 fol., i den Arnamagnæanske Samling, hvilken af Redaktionen for Norges gamle Love¹ er dateret fra omkring 1350 og kaldet Gh, lyder Budet om Gerden saaledes: Nu skolu bøndr gera .ij. manaðamate smørs *oc .ijj. vettir miöls*. Codex skriver sig altså, som Merket »Gh« viser, fra en Lagmann i Gulapingslagen og fortæller os om Udskrivningsmåden der.

Under vår Udredning af Vegt og Mål have vi godtgjort, at en Vett var 144 Merkr eller 2 Vágir. 3 Vettir i Codex blive da = 6 Vágir mjöls til hömlu. »I hverja tylft manna« komme da 12 Gange 6 Vágir = 72 Vágir mjöls. 72 Vágir delte i Skippund til 9 Vágir give 8 Skippund mjöls, hvoraf Hælfen eller 4 Skippund mjöls ville være til Mat.

Vi få m. a. Ord akkurat samme Resultat, som vi fik ad theoretisk Vei — som det 13de Steg på Tabel I viste som en specifik gulapingsk Gerð.

Vi tage nu en Variant fra Frostapingsloven, F^b Cod. C. 22 qv. i det kongelige Bibliothek i Stockholm, af Lovredaktionen sat til 2den Halvdel af det 14de Aarhundrede². Denne Variant har .ij. mánaðarmatir smørs ok .ijj. sáld mjöls.

¹ N. g. L. ij. S. 40. Anm. 32.

² N. g. L. ij. S. 40. Anm. 32.

Spørgsmålet bliver da, hvormeget et Sæld med Mjøl kan veie. Efter Arnt Berntsen gjør en Tønde eller 6 Skepper Korn (Byg) $6\frac{1}{2}$ Skeppe med Mel. Det går da $\frac{1}{12}$ Tønde Korn's Vegt ifra¹. Regne vi da Sæld korns til 324 norrøne Merkr, få vi Sæld mjøls til at veie $\left(324 \div \frac{324}{12}\right) + x$ Merkr for den Væte, som Melet drager til sig. Fugtigheden kan man trygt sette til 12 Procent, som gamle Kjøbmænd brugte at regne. Samme Tillæg bruge nu for Tiden Træmassefabrikanterne ved Vegtudregning af tør Træmasse.

$324 \text{ ƒ} \div 27 \text{ ƒ} = 297 \text{ ƒ} = 1$ Sæld mjøls, som Melet kommer af det kylnutørkede eller badstutørkede Korn og varmt lige fra Kvernen. 12 Procent af 297 Merkr = 35,64 Merkr. $297 + 35,64 = 332,64$ Merkr = Sæld mjøls. Dette bliver altså lidt for tungt. 11 Procent Vætedyngde giver akkurat 324 Merkr. Dette Regneresultat retfærdiggjør den Regnemåde, man finder hos Arnt Berntsen, når han sætter 1 Tønde Korn eller Miel til 10 Lispund eller 15 Bismerpund². *Reins Kloster* regnede endog 1 Tønde Bygmel til $4\frac{1}{2}$ Våg imod 1 Tønde Korn til 4 Våger³.

Vi ville altså efter denne økonomiske Tradition trygt sætte 1 Sæld mjøls til 324 Merkr eller $4\frac{1}{2}$ Våg eller samme Vegt som 1 Sæld korns.

Indføre vi nu dette Resultat i Frostapingsvariantens 3 Sæld mjøls, få vi 12 Gange 3 Sæld = 36 Sæld til 4,5 Vågir = 162 Vågir. $162:9$ giver 18 Skippund mjøls, hvoraf til Mat 9 Skippund mjøls. Vi se, at også denne Variant giver samme Resultat som det, vi fik ad theoretisk Vei på 25. Steg på Verdistingen, Tabel I.

Herved må vår Theoris Rigtighed ansees for at være fuldt ud bevist, og vi kunne endelig slå fast, at den ved Landsretten satte nye Landsnorm for Udskrivning af Leiðangrsfé kræver i Forhold til 12 Laupar smørs 9 Skippund mjøls eller til den fulde Gerð 24 Laupar smørs og 18 Skippund mjøls, medens der i Gulapingslagen må udskrives henholdsvis 24 Laupar smørs og 4 Skippund mjøls og 48 Laupar smørs og 8 Skippund mjøls til fuld Gerð.

Desværre haves ingen Varianter for Udskrivningen for de andre Lagdøme; men de to levnedede fra Gulapings og Frostapings Lagdøme ere fullgode Bevis for vår Arbeidstheoris Rigtighed, ligesom de godtgjøre, at det ligger et fuldt selvmedvidende videnskabeligt nationalt Búfrøði til Grund for den Ændring, som er gjort i Landsretten, eller m. a. Ord, at Lands-

¹ Arnt Berntsen, l. c. 627, nederst.

² A. B. l. c. 514 og 516.

³ A. B. l. c. 517.

rettens Concipister have været sig bevidste et fuldt nationalt statsøkonomisk System.

Leiðangrparagrafen er dog ikke hermed udtømt. Thi vi have hidtil bygget vår Undersøgelse på Dokumenter, som samtlige ere adskillig yngre end Landsrettens Tilblivelsestid, og gået ud fra Forhold, som kunne være en Følge af Landsretten. Vi have imidlertid dirket Låsen op, og vår Opgave bliver nu at få på det rene: — hvad var i Månaðarmatr smørs?

X.

Mánaðarmatens Størrelse.

Det vil huskes, at vi ved Opløsning af den ældre Gulåbingsret gik ud ifra den algengse Lære om 1 Mánaðarmatr = 72 Merkr smørs. Ved Hjælp af denne og den Lærdom, som kunde hentes af de levnedede historiske Dokumenter, og en systematisk Brug af disse har det lykkedes os at få Tag på det i den senere Middelalder rådende økonomiske System i Norge.

Af samtlige levnedede historiske Brev, som omtale Verdier på en slik Måde, at de kunne bruges, ere kun to ældre end Magnus Lagabøters Landsret¹.

De historiske Dokumenter frembyde derfor et mangelfuldt Materiale til Bedømmelse af de økonomiske Forhold og de af disse udsprungne Verdiudtryk.

Vi have hos Landsrettens Concipister fundet et fuldt og klart Skjøn på disse Forhold — et Skjøn, som viser sig at have været i den Grad bevidst, at det har evnet at forme sig et helt sammenhængende System, som står for enhver videnskabelig Kritik.

Hvis man herimod tvivlende vil spørge, om det kan være muligt, vil selve Loven allerede have svaret, at en slik Ændring, som den er gjort ifra den ældre Gulåbingsret til Landsretten, hvor den indbyrdes Verdi mellem Smør og Mjøl er lempet efter det hele Land — vilde man umulig have kunnet gjøre uden at vide, hvad man gjorde, og de to levnedede Varianter stadfeste fuldkommen, hvad man har villet.

Når man da ved at udføre det af Landsretten fremlysende System har fundet Samklang med de levnedede historiske Brevskab *efter* Landsrettens Indførelse og således har kunnet udvikle det nedad i Tiden, så má man samtidig ligeså trygt kunne føre det *opad* og *bagover* i Tiden for at få Rede på de Verdier eller rettere Verdiudtryk, som lá forud for Landsretten, og de, som Landsretten måtte forlade.

Vi have allerede været inde på dette Spørgsmål under Forklaringen af vár Tabel, hvor vi fandt såkaldte præhistoriske og arktiske Verdiudtryk.

¹ DN. j. 8 — 1225 og j. 63 — ca. 1270.

Tillige vare vi inde på dette under Undersøgelsen af, hvilken Plads i det af Landsretten fremlysende økonomiske System den fra Björgynjar Kálfskinn hentede Pris af 10 Laupar smørs for en Mörk brend naturlig kunde have.

Vi fandt her 1 Eyrir brenz silfrs at være henholdsvis 90 og 80 Merkr smørs, alt eftersom man regnede 8 Aurar eller 9 Aurar i Mörken. Endvidere fandt vi 24 Laupar smørs for 18 Aurar silfrs at være vaklende eller endog »fyrnat«, forældet i Systemet¹.

Men nu sluttede vi ovenfor deduktivt, at til de 4 Skippund mjöls, som Varianten ifra Gulapingsloven gav os til Matargerð, måtte vi have 24 Laupar for at få Æquivalent for Matargerðen *at fornri vistartöku*, 18 Laupar smørs og 6 Skippund mjöls, samt endelig 12 Laupar og 9 Skippund mjöls efter det nye Forhold.

Man kan nu snakke frem og tilbage med vanligt historisk Snak; en positiv Besvarelse kan kun det ved Landsretten satte System give.

Leiðangrparagrafens endelige Løsning afhænger nu af, hvorvidt vi kunne få på det Rene, *hvað* en Mánaðarmatr smørs i Paragrafen var for noget.

Vi have seet, at man på Jæderen havde Mánaðarmatr til 54 Merkr, samtidig som man havde Udtrykket *stinnr Mánaðarmatr*, hvilken i Gárdssalg betaltes tvefoldig af den på Rogaland almindelige Pris for 1 Mánaðarmatarból. Vi have endvidere seet, at 1 Eyrir silfrs til Smørs Indhold kunde gå ned til 45 Merkr smørs, og skulle under Landskyldnævningernes Udredning vise, at den kunde gå ned endog til 36 Merkr smørs.

De samme Svingninger má naturligvis Mánaðarmatren have været underkastet både i Sted og i Tid, såsandt som den betyde en Verdi.

Vår Læsning af den ældre Gulapingsret viste os, at Eyrir silfrs og Mánaðarmatr vare jevngode til Verdi. Det vil derfor være af Betydning at se disse to Nævningers Forhold til hinanden.

For denne Undersøgelse have vi gjort en ny Tabel II, hvor vi på Grundlag af Tabel I have omsat i Auratal og i Mánaðamater Gerden til Mat.

I Kolonne *a* er Smørsgerðen omsat i *Auratal*, i Kolonne *b* i *Mánaðarmater*.

Ved Læsningen af den ældre Gulapingsret² fandt vi, at Eyrir silfrs og Mánaðarmatr vare jevngode i Fjármagn (Verdi, Kjøbeevne). På Grundlag af denne Læsning fandt vi ud, at hver Tylft med Mænd skulde

¹ Ovenf. S. 75.

² Ovenf. Cap. iv S. 31 o. fl.

have til Mat 36 Aurar i 3 Máner, eller 18 Aurar til Smør og 18 Aurar til Mel. Vi kunne altså dividere Smørsgerden med 18 (Aurar) og da finde, hvor stor Eyrir smørs er i de forskjellige Dele af Landet. Denne Division er gjort i Kolonne *a*, hvor vi øverst finde Eyrir = 108 Merkr smørs — på Nyttetgrensen for Agerbruget i Landet. På det 13. Steg med Forholdet 1 : 1,5 finde vi den = 96 Merkr smørs, på det 19. til 72 Merkr, imellem det 23. og 24. gjenfinde vi Jæderens Mánaðarmatr eller Eyrir til 54 Merkr, og på det 25. finde vi Eyrir på 48 Merkr, medens vi imellem 25. og 26. Steg finde Retterbotens Eyrir til 45 Merkr og endelig på 28. Steg den østlandske Eyrir til 36 Merkr smørs. Det er her at lægge Merke til, at vi gjenfinde de fra Fornbrevene og i Jordebøgerne omtalte Kollektivenheder, nemlig i

Eyrir til 72 Merkr	}	<i>þriggja punda laupr, spann</i> i Thrøndelagen
— » 48 —	}	<i>laupr, tveggja punda laupr</i>
— » 36 —	}	det østlandske » <i>spann</i> «, som også — meget karakteristisk i Borgarsysla — kaldes <i>laupr</i> ¹ .

Ligeledes i Viken, hvor de andensteds hjemmehørende Laupar til Adskillelse udtrykkelig nævnes ved sit Indhold, såsom *tveggja* eller *þriggja punda laupar*².

Når vi nu finde Laupen *til tveggja punda* og *halfs annars punds smørs* som Udtryk for Eyrir silfrs indenfor — hvad vi for Letvindtheds Skyld ville kalde for de to sydligste Verdikverve, som Udtryk for Eyrir silfrs til smørs, og vi desuden se, at en *þriggja punda laupr* repræsenterer en Middeleyrir, midt imellem Eyrir til 108 og til 36 Merkr smørs, så er der al Grund til at tro, at der i nordligste Verdikverv har været en Laupr til 108 Merkr smørs eller 4½ Pund og en fjögurra punda laupr til 96 Merkr smørs, indenfor hvilken Kverv et Udtryk som »Skettingr« som Nævning for Middellaupen naturlig kunde synes at skulle have reist sig. Þriggja punda laupr hører likligen hjemme i Thrøndelagen, hvor vi også historisk finde den tidligst. Dette er naturligt, da dette Þinglags Økonomi netop repræsenterer Middelforholdet i Norge, hvilket også våre Prissammenholdinger viste.

Allerede Tilstedeværelsen af disse Laupar, hver indenfor sin visse Verdikverv, indenfor visse geografiske og vextlige Område, er et Bevis for den store Relativitet i Verdien af Landbrugets Afdrát, og det fremgår tydelig — som det også ved Undersøgelsen af Mánaðarmatens Størrelse

¹ Eyst. Jdb. S. 272. „Item Fiskarud j øystræ Morkom laups land ok er laupen sva som span vart“.

² DN. ij. 326.

skal uimodsigelig vise sig —, at þriggja punda laupr repræsenterer en Middeleyrir silfrs til smørs pá eller mäske rettere før Magnus Laga-beters Tid.

Og disse Aurar eller Laupar pá 108 — 72 — (54) — 48 og 36 Merkr smørs má hver i sin Kverv have repræsenteret en Middelstørrelse.

Et lignende Forhold fá vi indenfor Regnesystemet med Mánaðarmater.

Efter Landslovens Bud skal der udredes 2 Mánaðarmatir smørs og 3 Mánaðarmatir mjöls, hvilket vi have seet til fuld Gerd gjorde 24 Mánaðarmatir smørs og 36 mjöls. Den nye Smørsgerd skulde efter den nye Retterskipnad for alt Riget æquivalere de 36 Aurar silfrs, som nødvendig má til.

Til halv Gerd bliver det altså 12 Mánaðarmatir smørs og 18 Mánaðarmatir mjöls. Mánaðarmatr mjöls og Eyris mjöls falder — som det sees, sammen.

Ved nu at dividere Smørsgerden pá samme Máde, som vi gjorde med Divisionen i Eyris, ville vi fá ud Mánaðarmatens Størrelse, nemlig ved at dividere Gerdsbeløbet med 12 (3: Mánaðarmatir).

Resultatet viser Kolonne *b*.

De udkomne Størrelser fra det 10de Steg til og med det 18de Steg melde sig kun som fiktive Regnestørrelser, hvilket viser sig bare af den Grund, at Mánaðarmatr pá 162 Merkr smørs ikke falder sammen med Eyris pá 108 Merkr smørs, hvilket den má ifølge den ældre Gulafingsret. Dette finder først Sted paa det 19de Steg, hvor Mánaðarmaten fremkommer med:

108 Merkr smørs imod Eyris pá 72.

Fremdeles nedover:

81 Merkr smørs imod Eyris pá 54.

72 — — » — » 48.

54 — — » — » 36.

Mánaðarmatr er altså overalt $1\frac{1}{2}$ Gang større end Eyris. Her skulde nu synes at være en Modsigelse af, hvad vi leste ud af den ældre Gulafingsret. Men den Modsigelse er imidlertid netop en Harmoni; thi den fremkommer derved, at Mánaðarmaten hører til en anden Verdikverv, nemlig den gulafingske eller som vi oversigtlig kaldte den nordlige Kverv.

Ved at lese Eyrisregningen sammen med Mánaðarmateregningen se vi ogsá, hvor langt denne går ned — nemlig til 54 Merkr smørs og ikke længer. Den ender med sit laveste Indhold — 54 Merkr smørs — aldeles som vi i Fornbrevene fandt den pá Jæderen.

Vi ville nu se pá Kolonne *b*, hvor Mjölsgerden til Matar er ansat til *Auratal* og *Mánaðarmatatal*.

De 3 Månaðarmatir eller Aurar mjöls multiplicerede 12 Gange give 36 Månaðarmatir eller Aurar til 12 Mand, Til halv Gerd eller *til Mat* bliver det 18 Aurar eller Månaðarmatir. Vi få da som Kvotienter på

10. Steg 108	Merkr mjöls =	Eyrir smørs	108 Merkr (1:1)
13. — 144	» — =	» —	96 — (1:1,5)
19. — 216	» — =	» —	72 — (1:3)
25. — 288 ell. <u>324</u>	» — =	» —	48 — (:6) eller 6,75
28. — 324 ell. <u>360</u>	» — =	» —	36 — (1:9 ell. 1:10) ¹

Eyrir smørs og Eyrir mjöls mødes altså på det 10de Steg, hvor vi fandt Jordbrugets eller i alle Fald Kornbrugets Nyttегrense med Verdiudtrykket *mjölwægr matr*, eller Forholdet imellem Smør og Mjöl er som 1:1. Månaðarmatr mjöls har her altså samme Vegtindhold som Eyrir smørs.

Når vi nu se på det 19de Steg, at Middelleyrir'en til 72 Merkr smørs falder sammen med Månaðarmatr smørs til 108 Merkr smørs, så se vi strax, at denne hører hjemme i en anden Verdikverv — nemlig i den gulafingske, hvor vi netop fandt Eyrir'en at være 108 Merkr smørs. Her paa Gensen af Agerbrugets Ophør har altså »Månaðarmaten« sit Ophav og sin Heim; men dens Regneområde går helt ned til det $\frac{1}{2}$ 24de Steg eller 54 Merkr smørs, — altså langt ned i Eyrisregneområdet, medens dette på sin Side går langt op i hint, til og med det 19de Steg med 72 Merkr smørs, hvor Verdierne krydse hinanden, hvilket gjentager sig på 25. Steg og 28. Steg med henholdsvis 48 og 72 Merkr og 36 og 54 Merkr smørs.

Indenfor det gulafingske Regneområde bliver Middelmånaðarmaten 81 Merkr smørs, medens indenfor Eyrisregningen Middelleyrir'en bliver 54 Merkr eller af samme Størrelse som den mindste Månaðarmatr.

Månaðarmatr eller Eyrir smørs samt Månaðarmatr mjöls til 108 Merkr tilhøre altså Ydergrænsen i det økonomiske Verdisystem for alt Riget, som afsluttes med Eyrir smørs til 36 Merkr og Eyrir mjöls til 360 Merkr.

I Forhold til disse Yderpunkter melder sig Eyrir smørs til 72 Merkr og Eyrir mjöls til 216 Merkr som Middelverdi for det hele Land.

Vi have nu ved det i selve Loven fremlysende System gjort et Skridt bagenfor vår Viden fra de levnedede Fornbrev, hvorved vi ville kunne lese

¹ Dette Resultat er et uigjendriveligt Vidnesbyrd for, at Skippund Byg eller 2 Sæld korns og 2 Sæld mjöls have været regnede til 648 Merkr. Thi vi få på det 13. Steg som Kvotient ud Gulafingsvariantens Vett til 144 Merkr mjöls, og på det 26. få vi ud Frostafingsvariantens Sæld til 324, ligesom vi i Månaðarmaten til 108 Merkr mjöls gjenfinde Vossasældet, som vi så at være $\frac{1}{6}$ Skippund.

Lovene ud ifra deres egne Forudsætninger i de økonomiske Forhold i selve Livet.

Leiðangrslovens Mening bliver da efter Middelveidien, at *nú skulu bóndr gera 2 sinnum 108 marka smørs ok 3 sinnum 216 marka mjöls til hömlu.*

Dette giver 216 Merkr eller 3 þriggja punda laupar smørs og 1 Skippund mjöls til hömlu eller, til fuld Gerd, dette Kvantum 12 Gange, 36 Laupar smørs og 12 Skippund mjöls eller bare til Mat 18 Laupar smørs og 6 Skippund mjöls, — eller med andre Ord, det Kvantum, som Veiledningsspassussen at fornri vistartöku gav!

Ved Brugen af den Theori, som vi fra først af mente at finde skjult i Leiðangrsparagrafen, ere vi altså nu komne tilbage til vårt Udgangspunkt og have fundet dette at være Resultatet af økonomiske Forudsætninger, som de levnedede Fornbrev ikke have fortalt om — uden ved de Floker og Uoverensstemmelser, som våre Prøver på de tidligere Forskeres Lære tilkjendegave.

Veiledningstillægget synes således netop at høre til Paragrafen, da den Mængde, som det nærmere forklarer at skulle være til Mat, netop er Hælften af den, som bydes udskrevet.

Dette Faktum, at den af os brugte Theori har ført os tilbage til Forklaringstillægget, er således et afgjørende Bevis på Theoriens Rigtighed og Tilstedeværelsen af de økonomisk forskellige Forhold, som vi ovenfor have påstået.

En Mánadarmatr smørs er da i Lovbudet = 108 Merkr smørs og ikke 72 Merkr, som man hidtil har troet.

Efter den ældre Gulapingsret har der altså i Gulapingsfylkene været udskrevet til 2 Måneders Leding:

216 Merkr smørs og 216 Merkr mjöls til hömlu eller 18 Laupar smørs og 2 Skippund mjöls til Mat og samme Mængder til Løn i hverja tylft (manna), hvilket for hver Mand i 3 Måneder, om Gulapingsretten uændret havde været bleven Landsret, vilde have gjort 324 Merkr smørs og 324 Merkr mjöls, eller, til 12 Mand i 3 Måneder, —

27 Laupar smørs og 3 Skippund mjöls til Mat og samme Mængder til Løn, eller m. a. Ord akkurat det Kvantum, som vi theoretisk fik ud på det 10de Steg på Verdistingen Tab. I.

I de andre þinglag synes da Leiðangrsgerden før Landsretten at måtte have været udskreven efter hver sine Verdiforhold.

Spørgsmålet bliver da, hvorledes Leiðangren har været udskreven.

Lovconcipisternes Mening synes at have været at respektere de Verdiudtryk, som galt for hver Verdikverv, — at Udskrivningen skulde være

som tilførn. Dette synes at finde Styrke ved de forskjellige Mængder med Mel, som vi fandt i de to Varianter, idet disse netop falde sammen med de Mængder, som vi fik ved Opsætningen af Tabellen, hvorved Månaðarmatr mjöls i Gulapingsloven eller Vetten var sat til 144 Merkr eller Vett mjöls, — som på det 13de Steg på Tabel I og II, ligesom Sæld mjöls i Frostapingsvarianten faldt sammen med Resultatet på det 25de Steg med Månaðarmatr mjöls til 324 Merkr.

I Forhold til disse Varianter er altså Lovens Bud allene at opfatte som en *Normalstandard*, på begge Sider af hvilken Udregningen skulde kunne rettelig foretages.

Efter Landets Forhold vilde en slik Udskrivningsmåde være den eneste rigtige og retfærdige, og dette synes også at have været Lovens Mening — eller for at bruge et andet Udtryk dens Aand, og den synes at være praktiseret slik i Nidaros Biskopsdøme, hvor Erkebiskopperne, som selv havde Len og dertil vare lærde Jurister både i canonisk og verdslig Ret, synes på forskjellige Måder at have været Håndhævere af den norrøne Rets Traditioner indtil sit Endeligt, langt ned i den bedrøvelige danske Unionstid¹.

Denne Udskrivningsmåde synes imidlertid ikke at have holdt sig længe i de andre Lagdøme. Herpå tyder forskjellige økonomiske og retshistoriske Foreteelser.

¹ Jvfr. foran S. 51 o. fl.

XI.

Gerdens Forhold til Landskylden samt Udskrivnings- måden og dens historiske Udvikling som Følge af Tvangskurs.

Vi have seet, hvorledes de 3 gulþingske Aurar eller Mánaðarmatir smørs, som, om Verdierne havde været ens i Landet, skulde have været udskrevet til 3 Måneders Leding, bleve udskiftede med 3 Normalaurar til 72 Merkr smørs hver.

Denne Normaleyfir er ligefrem fastspigret ved Retledningstillægget i Leiðangrparagrafen.

Fra et fehirdsligt og et regnskabsmæssigt Standpunkt ligger det nær at kræve denne Normal indført overalt, og den måtte ved Loven have let for at gå over i den almindelige Bevidsthed som den lovfæstede Eyfir.

Og som sådan kan den tænkes i Landskylden efterhånden at have fortrængt den oprindelige, lokale Eyfir til 108 Merkr smørs. Det er i så Måde eiendommeligt, at i Björgynjar Kalfskinn omkr. 1320 synes den gamle Eyfir eller Mánaðarmatr til 108 Merkr smørs at være forsvunden, idet det der virkelig ser ud, som om Mánaðarmatr der er lig 96 Merkr smørs. — Tillige¹ finde vi der Mörk brend sat til 10 Laupar. Disse kunne imidlertid ikke være 108 marka Laupar og måske heller ikke 4 punda Laupar, men rimeligvis være Normallaupr'en. Eyfir silfrs viser sig herved tydelig at være sunken ned under 108, måske ned til 90 Merkr smørs, om man regner Mörken til 8 Aurar, eller 80 Merkr, om man regner med 9 Aurar. Vi se heraf, at en Synkning åbenbarlig har fundet Sted ifra Eyfir til 108 Merkr hos eller muligens endog før Magnus Lagabøter. — Endvidere finde vi i det 17de Århundrede þriggja punda Laupr'en at være enerådende både i Gulþingslagen og Eidsiva- og Borgarþingslagen, i hvilke samtlige þinglag den egentlig er fremmed, men hvor den altså har fortrængt de lokale Verdimal².

Dette kan allene være Følgen af en Tvangskurs — modsvarende den, som vi så af Retterbøterne gjentagende og gjentagende forsøgt i Slutten af det 13de og i det 14de Århundred.

¹ Foran S. 24 og 75.

² Arnt Berntsen, l. c. S. 514 o. fl.

Leiðangren synes derfor senerehen i det 14de Århundred at være udskreven således:

Steg 27:

108 Merkr smørs	108 Merkr mjöls	1 : 1,5
96 — —	144 — —	1 : 2
72 Merkr smørs —————	216	1 : 3
48 — —	288 (324)	1 : 4 (1 : 4,5)
36 — —	360	1 : 5
	432	1 : 6

Indtil Udskrivningen er endt med at foretages efter Forholdet 1 : 3 over hele Landet, hvilket Gegngerdsregnskabet for 1514 samt Chr. IV.'s Oversættelse af Landsretten tydelig viser.

Herved er imidlertid Systemet brudt, og vi se Forntidens Kongemagt og Fehirder at gjøre sig skyldig i akkurat den samme økonomiske Feil som Nutidens Arbeidere, når de normalisere Verklønnen, hvorved de gjøre alle Verkmenn indenfor hver Yrkesgren eller Yrkesgrad til en og samme økonomiske Verdi. Ved dette naturstridige og uvituge Krav vil Verklønnen om senn bringes ned, fordi paa den ene Side alle Verkmenn til fuld Verdi og all Dygtighed til fuld Verdi og fuld Produktionsevne jages ud, og paa den anden Side det tilbagevendende Udbytte bliver mindre og atter Kapitalen ikke vil kunne holde Følge med Menneskeøgningen — end mindre med øgende Livstarv — og Plads for Dygtighed lukkes.

Denne Skjæbne måtte med Nødvendighed ramme Kongemagten, når den lod sine Fehirder i Strid med Lovbudets Ånd og Mening udskrive Leiðangrsskatten efter Tvangskurs.

Verdierne sprang op af sit System, hvorved dette forskjøves, og en ny og lavere Middelregneverdi fremstod. M. a. Ord — hele den Sænkning, som vi fremstillede i det Foregående¹ under den Forudsætning, at den ophavlige Eyrir smørs var 72 Merkr, gik alligevel for sig — mod Lovens Mening — bare som Følge af Tvangskurs. Når vi i alle Land i Middelalderen finde det tilsvarende Fænomen som i Norge, — at Mynten

¹ Cap. vj og vij.

stadig forringes, så synes da dette at være en naturlig Foreteelse, fordi Forholdene vistnok i Udlandene have været nogenlunde som hos os — få og dårlige Samkvæmsmidler med adskilte økonomiske Forhold og stor Forskjel i Verdierne, som man kortsynet har villet tvinge ind i en Normal.

Et afgjørende Indicium for, at denne Tvangskurs har været brugt, synes Nævningerne Eyrisból og *Merkrból at skorunni* at være. Disse bruges bare på Østlandet og er et jevnside Udtryk med det jæderske *Mánaðarmatarból stinn*. Oprindelsen til Nævningen synes at være Leiðangrsudskrivningen, da man gik ud ifra Stregerne på Skorukeflet, hvor man ifølge Lovbudet først har merket Antallet på de i *Skipreida* værende Auraból efter Middeleyrir — 72 Merkr smørs eller 216 Merkr mjöls — og efter Aurabólenes Antal har man gået iveri med at udskrive så mange Mand, som Antallet af Auraból kunde tillade. Aurabólsantallet, divideret med 6 Gange $\frac{N \text{ Auraból}}{6 (\text{de } 6 \text{ Aurar})}$ har givet Mandskabstallet.

Dette Eyrisból at skorunni eller Middeleyrisból til 72 Merkr smørs betales serkjendelig nok i Salg, på Østlandet, jevnlig tvefoldigen imod det lokalt naturlige Eyrisból.

De sandsynlige økonomiske Følger af Tvangskursen at skorunni ville best fremlyse, når vi først gjøre os Rede for det Forhold, hvor stor Del af Landskylden den fulde Leiðangrsgerð eller $\frac{N \text{ Auraból}}{6}$ var.

Desværre have vi ingen Vidnesbyrd om dette Forhold i Middelalderen; men en Overensstemmelse imellem et Notat i Erkebiskop Olaf Engelbrektssons Jordebog og Arnt Berntsen sammen med de ældre Loves Bestemmelse af Einvirkisbölets Størrelse vil give os positiv Besked. Af Gården Hamar i Skatvals Sokn betales i Tiden omkr. 1532, da Olaf Engelbrektssons Jordebog er skreven, 27 Merkr smørs og 108 Merkr mjöls til Leiðangr af en Landskyld på 3 Spönn eller 216 Merkr smørs¹. Efter hvad vi ovenfor have godtgjort, blive de 108 Merkr mjöls = 27 Merkr smørs og den hele Leiðangrsgerð vurderet i Smør = 54 Merkr smørs. 54 Merkr smørs = 216 : 4, eller en Fjerdepart af Landskylden. Da nu denne Leiðangrsgerð — opført som den er som en årlig Indtægt — kun kan være den almindelige årlige Fredsskat, eller Borðleiðangr, som var Hælfen af full Leiðangr, så bliver *fullr Leiðangr* eller virkelig Krigsskat 108 Merkr smørs eller Hælfen af Landskylden. — Arnt Berntsen siger, at når Kongen udskriver almindelige Skatter, så udgiver Odelsbønderne »til Skat $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{4}$ eller såvijt pábydes« af deres visse årlige Landskyldindtægt².

¹ Olaf Engelbrektssons Jordebog, trykte, men ikke endnu udkomne Udgave, S. 49.

² Arnt Berntsen, l. c. ij. 13.

Med Hensyn til Einvirkisbuets Størrelse have Lovene ganske vist intet positivt Bud; men vi kunne slutte os til dets Størrelse af den ældre Gulaþingsrets § 6, hvis Omtale af *sex kúa bú* Hertzberg fuldkommen ret fortolker som Betegnelse af den ringeste Grad af landøkonomisk Selvstændighed¹. Som Modsætning til dette Bu på 6 sålða såð, befaler Frostþingsrettens IV, 44, at et Bu på 12 Kyr skulle de, som stikke Øinene ud på en Mand, give ham til Underhold. Han má altsá have Tjenestehjælp. Dette má nødvendig have været en fullr Garðr, eller en Fullgerðargarðr. Da en fuld Leiðangrsgærð var 6 Aurar eller 6 Middelaupar til 72 Merkr smørs, má Skylden af en slik Gárd have været 12 Laupar, og følgelig af en Einvirkisgárd 6 Laupar med en Leiðangrsgærð af 3 Laupar, som vi sá netop var denne Mængde for en halv Gerd.

Gá vi nu ud ifra denne Forudsætning, at Leiðangrsgærden var Hælften af Landskylden, sá fá vi, at før Magnus Lagabøter, da Leiðangrstiden var 2 Máner med en Gerd af 4 Aurar eller Manaðarmatir til Mands — i Gulaþingslagen 4 Gange 108 Merkr smørs = tilsammen 432 Merkr, má hver fullr Garðr have været på 8 Mánaðarmata ból, for at kunne gjøre 1 Mand i Leiðangr. Der måtte m. a. O. et Merkr breuz silfrs ból til 12 Laupar til et Mannsverk til Leiðangr. Dette modsvarer fuldkomligen, hvad Snorri siger om Jarlens Leiðangrsskyld — at tjene Kongen med 1 Mand for hver Mörk Skylds Veizla, han havde af Kongen².

Nár nu efter Landsrettens Indførelse 6 Aurar skulde udskrives til Leiðangr og dette skulde gjøres efter en fuldkommen ret Udskrivningsmåde, skulde 12 lokale Auraból overalt have kunnet give Æquivalent for, hvad der behøvedes til Løn og Mat for 1 Mand i 3 Máner, idet jo Kjøbeevnen overalt strak til, selv om Mængden af de udskrivende Vareenheder var forskellige.

På Tabel II D^d vil man finde udført, hvad Gerden med Hensyn til Mængde vilde beløbe sig til efter de lokale Verdier.

I Gulaþingslagen vilde den således variere ifra 9 Laupar lige ned til 4^{1/2}, ja endog måske 4 Laupar smørs, medens den i Verdikverv, hvor Eyrir faldt sammen med Eyrir *at skorunni* til 72 Merkr smørs, vilde være 6 Laupar.

Over det hele Land vilde Udskrivningen for hver Varesort, Smør og Mel, i de forskellige Verdicentre, stille sig således som i Kolonne De udført:

¹ Glossarium til N. g. L., Art. Såð. Tarangers Mening, at et Bu på 6 sålða såð eller et 6 kúa bú er fullr Garðr, synes at være en økonomisk Umulighed. Retshist. ij. S. 72.

² Snorri, Harald Hárf.'s Saga, Cap. 6. Flateyjarbók, H. H.s. S., Cap. 4.

Gruppen	1 : 1	4 ^{1/2}	Vág smørs	+	4 ^{1/2}	Vág mjöls	} hver = 6 Aurar silfrs ¹
—	1 : 1,5	4	Vágir	—	+ 6	Vágir	
—	1 : 3	3	Vágir	—	+ 9	Vágir	
—	1 : 5,4	2,5	Vág	—	+ 13,5	Vág	
—	1 : 6	2	Vágir	—	+ 13,5	Vág	
—	1 : 10	1,5	Vág	—	+ 15	Vágir	

Den eneste Ændring, som Landsretten, rettelig overholdt, behøvede, var da bare at udvide Mannsverket fra 1 Merkrból til halft andet eller 12 Auraból.

Hvormeget et sådant 12 Auraból efter de lokale Verdier udgjør, viser Tabel II Db, hvor vi finde det at være:

1 Mannsverk = 12 Auraból =	18	Laupaból med	9	Laupar fuld	Gerd
	16	} Gulapingsl.	8	—	» —
	15		7,5	—	» —
	13,5		6,75	—	» —
	12		6	—	» —
	9		4,5	—	» —
	9		4	—	» —
	7,5		3,75	—	» —
6	3		—	» —	

Ved nu at kræve Normallaupr eller Normaleyrir gennemført, hvilket Kronen jo ligefrem blev nødt til som en sørgelig Følge af sit stadige Krav på Tvangskurs for sin egen Mynt, så vil det sees, at Kronen tabte 3, 2, 1^{1/2} og ^{3/4} Laups Indtægt i de hordalandske Bygder — eller overalt, hvor den lokale Eyrir efter Naturforholdene var større end Middel-eyrir'en.

På samme Måde, men omvendt, kom den til at tabe, hvor Eyrir'en var mindre end denne.

Udskrivningen efter Tvangskursen måtte her blive rent ødelæggende, idet den krævede 1^{1/2}, 2, 2^{1/4} og 3 Aurar i de Bygder, hvor den var 54, 48, og 36 Merkr smørs, og det turde være likligt, at *hit vohýrilega afbrot*, som Haðer og Ringarikinger, og vistnok Raunverjer og Heiðmerkinger havde gjort sig skyldig i, var en Følge af en økonomisk Krise som Følge af Tvangskursen. En slik *skipan*, som Hertug Hákon her gjør, at *hvar, sem sær minna enn tveggja marka bóli skal gera ein-*

¹ Jvfr. S. 83.

*virkisgerð framnan til þess, er han hefir enn halfrar merkr ból*¹, viser hen hen på Opstandens Orsag.

Retterboten for Þótn og Heiðmörk gjælder naturligvis Gegngerðen, som på Oplandene udrededes istedenfor Leiðangrsgærð, men som var aldeles lik Ledingsskatten, som forresten efter Hirdskræen også der ydedes til de 5 til 2 Mand, som Syslumennene måtte stille Kongen til Traust og Hjælp².

Denne Skipan synes utvivlsomt at være Følgen af Tvangskursen. På Tabel II C finde vi et Merkrból, som ved at tvefaldes akkurat giver 12 Aurar, — nemlig Merkrbólet til 6 Laupar à 8 Aurar til 54 Merkr smørs — eller Jæderens Landskyldseyrir.

Dette Sammentræf med Jæderen er aldeles naturlig; thi intet kan være rimeligere, end at Naturforholdene på Thoten og Hedemarken falde nogenlunde sammen, hvilket de ovenfor S. 57 o. fl. meddelte Prisforhold vise. Thoten står i 1875 med et Smør- og Melforhold som 1:7,59 og Jæderen og Ryfylke med 1:6,38. Jæderen selv står imidlertid meget høiere, men drages ned af det kornfattige Dalene, som fremtidig bør have sin egen Statistik. Da nu Mannsverket på Oplandene skulde være 9 Laupa Skyld, som Hertugen måtte øge til 12, har han altså mistet Gerdshintægten af de tillagte 3 Laupa Skyld.

Han har visselig i andre Bygder mistet Gerdshintægten af 4 og 4^{1/2} Laupa Skyld, hvor Mannsverket naturlig skulde have været 8 og 7^{1/2} Laupa Skyld; men herom ere desværre ingen Brev levnede — uden Salgsbrevene, hvor Prisen på Eyrisból stint at skorunni viser, at samme Skipan *má* have været gjort der som på Thoten og Hedemarken. Vi mene derfor imod P. A. Munch, at her ikke er gjort nogen Lettelse — udenfor Hertugens eget Pengeskrin, men en ligefrem nødvendig Skipan, som Bønderne med Opstands Ret kunde kræve.

Her kan heller ikke — som Professor Taranger³ mener — være Tale om nogen Øgning af Einvirkisþólets Størrelse som sådant — altså i faktisk og økonomisk Mening, men allene om et Arrangement, en Tillem্পning af Mannsverkets eller det lokale Oppebørselsfundament i Forhold til Gerden — som Følge af den hertugelige Tvangskurs.

Efterat vi nu have fået et ret Grundlag til Forståelse af de økonomiske Foreteelser i Middelalderen — istedenfor den galne Lære om Mánaðarmatens Størrelse, kunne vi se med andre Øine på det samtidige økonomiske

¹ Retterbot for Þótn og Heiðmörk 1293, N. g. L. ij. § 14, S. 22, og Retterbot for Ringariki og Haðaland af 1297, ibid. S. 27. Jvnfr. Munch iv. (6), S. 260 o. fl.

² N. g. L. ij. S. 428 o. fl.

³ Udsigt over den Norske Rets Hist. ij. S. 86.

Fænomen her på Oplandene, hvilket vi ovenfor¹ have berørt — nemlig Eyrir smørs i Retterboten om Verkmannalaun på Heiðmörk og Haðafylki. Vi fik denne til 45 Aurar smørs. Dette Resultat fik vi ved at gå ud ifra *Hæfsælda*'ns Størrelse, således som vi have fundet den i enkelte Bygder i det 14de og 15de Århundrede. Med den større Forstaaelse, som vi nu have vundet, er vi nu duelige til at bote på vårt tidligere Resultat.

Det 13de Århundredes Hæfsælda má nemlig have været større end 180 Merkr smørs, hvilket var den største af de 3 Hæfsældur, som rádede i det 14de Århundrede.

Den ældre Hæfsælda i det økonomiske System før Landsrettens Indførelse og før Tvangskursen havde begyndt at virke — má have været 216 Merkr smørs. Det er let at skjønne. Et Sald smørs har været 6 Mælar. *Mælir* brugtes på Oplandene som Nævning for þriggja punda laupr. Arnt Berntsen siger det samme:

$$\left. \begin{array}{l} 1 \text{ Løb Smør} \\ 1 \text{ Mæle} \end{array} \right\} \text{ er } 2 \text{ Spand eller } 3 \text{ Pund.}$$

Vi skulle her først se, hvad gamle Bønder kunne lære os. På Sætrene brugte Sætergjenterne fordum at måle Smør på følgende Måde, når de manglede Vegt, men skulde have Rede på sin Smørsafdrát, som de inddelte i Smørpund til 24 Merkr. De malte da op 6 Potter med Vatn i et eller andet Ilát og merkede med en Kniv eller et Stykke Krid langs Vatssvorden — Vandskorpen. Det Rum, som Vandet fyldte, gjorde omtrent nøiagtig 24 Merker Smør. Da nu Smørets Egenvegt ikke er 1, má Smøret for 60—70 År siden på Hedemarken have været duelig saltet — vistnok mere end i Middelalderen, ser det ud til.

I Liter med bedste Sætersmør have vi ved Veininger til forskjellige Tider fundet at veie 900 Gram. Da 1 Skeppe holder 17,4 Liter, fá vi 17,4 Gange 900 Gr. = 15 660 Gram, hvilket divideret med 216 Gram, som vi fik den gamle norrøne Mörk til, giver 72,5 norrøne Merkr smørs i en Skeppe eller Mælir. Den lille Formon af $\frac{1}{2}$ Mörk kan skrive sig derifra, at Skeppen kan være bleven en liden Smule større, eller den kan komme deraf, at den norrøne Mörk kan have været noget større. 1566 : 72 gjør denne til 217,5 Gram.

Efter dette bliver da 1 Sald smørs 432 Merkr og Hæfsælda'n til 216 Merkr. Når da Retterboten af 1291 siger, at *verkmenn á Heiðmörkinni ok Haðafylki er fulla orku vinna, skulu taka í leigu sína halfa hæfsældu smørs fyrir 2 aura*, så fá vi $\frac{1}{2}$ Hæfsælda til 54 Merkr smørs, hvilket

¹ S. 35.

precist sætter Eyrir smørs der, hvor den efter den økonomiske Udvikling hører hjemme, og nøiagtig falder sammen med vår ovenfor¹ gjorte Slutning, at Mannsverkets Tvefalding netop viste ned til Merkrbolets Størrelse til 6 Laupar smørs.

Det falder nu et tragikomisk Skjær over Retterboten af 1293, som åbenbarer Tvangskursens sørgelige Følger. I Punkt 11 siger Hertugen: *En smørpundari skal vera á þann hátt, at spannn hvar skal vera útvegit at hánum — svá at hvar hæfsælda skal standa halft .v. spannn útvegit allra í millum í landskyldir, kaupá ok at selja.* Da et Spann på Østlandet var 36 Merkr smørs, er Hæfsælda'n altså ved Retterboten minket til 162 Merkr, og da endvidere på Oplandene 1 Merkrbol var 2 Hæfsældur, er Eyrir smørs atter reduceret til 40,5 Merkr.

Her have vi det utvetydigste Vidnesbyrd om, hvorledes Tvangskursen har jaget Verdierne ud.

I Retterboten om Verkmannalaun af 1291 regnes med Eyrir til 54 Merkr smørs, hvilket viser, at Systemet i alle Fald i Lovene endnu er uskiptet, og viser, at der endnu er regnet med Eyrir til 108 Merkr *som Yderverdi*; men i 1293 har det altså ikke nyttet længer; da reduceres den oplandske Eyrir til 40¹/₂ Mörk, hvilket atter viser, at der i Ydervedigrensen er kommen ind en ny Eyrir til 81 Merkr istedenfor den oprindelige Grenseyrir til 108 Merkr. Denne er altså skudt op af Systemet, således som Tabellen Da viser i Forhold til C.

Vi kunne lettelig følge Faldet nedad Bakken.

I den ældre Gulåbingsret § 297 siges: *At almenningi fullum, þá skal gera mann út at sjaunda nefi*, og i sammes § 296 siges: *Nú skal hværr telja í tal með sér börn þau öll, er hafa .iii. nætr hinar helgu* — Børn under 3 Ár² skal altså ikke tælles med, og når Gerden var 4 Aurar, så skulde da et Mannsverk til 8 Aurar til 108 Merkr smørs *hvers eyris* have 7 Nef over 3 — muligens 5 Ár³. Det har altså ialt mindst boet 10 på en slik Fullgård, som har stillet en Mand. Da nu Gerden ved Landslovens Indførelse af Normaleyrir ingen Øgning gjorde for de egentlige gulåbingske Fylke, idet 6 Normalaurar til 72 Merkr smørs netop var = 4 gulåbingske Månadarmatir, har det ligget nær at beholde det gamle Mannsverk uændret. Dette gjorde jo — som Tab. II C og Da viser — netop 12 Laupaból, og det har været såmeget mere fristende til også i Hordalandsfylkene ikke at øge Mannsverkets Størrelse, som det efter Landsrettens Ánd, i omvendt Analogi med Ændringen østerpå, burde have været, fordi Kongen da i Udskrivningen vilde have

¹ S. 90 og Tabellen.

² Efter Froståbingsloven 7 Ár.

³ Jvfr. Munch j. 2. S. 818, Anm.

snydt sig selv for Mandskab i Mandtalet, idet jo da Mannsverket ved den rettelige Øgning vilde have fået $10 + 3\frac{1}{2}$ Nef, altså $13\frac{1}{2}$ Mand, som vilde have sendt en Gut til Leiðangr.

Kongen vilde altså få en Tridjung mindre med Mandskab, hvilket kun kunde hindres ved at lade Mannsverket være, som det havde været *at formu* — før Landsrettens Indførelse. Vi få altså også i Gulþingslagen et Mannsverk, som kan kaldes at være *at skorunni*, men som er mindre end det i Forhold til Lovens Mening med Proportionalitet skulde have været, — medens det på Østlandet måtte blive større. I Forhold til det lokalt naturlige Mannsverk kunde måske *Skettingsbolet* vesterpå spille den samme Rolle som *Eyrisból at skorunni* øster i Landet; men medens det her er mindst tvefoldig større end det virkelige »Eyrisból at skuldarburði«, er det vester ut mindre, hvorfor det i Forhold til eller i sammen med *Mánaðarmatarbólet* altid heder Skettingr annars mánaðarmatar, d. v. s. en Skettingslaup ind i den anden Mánaðarmatr. Men »Skettingr« efter Landsretten bliver mindre, end den var *at formu* — før Landsretten¹, da den faldt sammen med den bygdenaturlige Mánaðarmatr. Vi skulle nu se Minkingen.

Vi have allerede gjort opmærksom på, at vi omkring 1320 finde Eyrir silfrs til 90 eller 80 Merkr smørs; men dette er et eneste Tilfælde i samtlige Dokumenter ifra det 14de Árhundred, og det er fra Hörðaland².

Heldigvis have vi et Vidnesbyrd fra disse Bygder omtrent samtidig med Retterbøterne vedkommende Oplandsfylkene. Dette Vidnesbyrd synes os at måtte være afgjørende.

Det heder således i et Brev ifra 1297³:

»Ollum gudz vinom oc sinum, lifuandom oc uidhir komandom, þeim sem þetta bref sea edhir høyra, sendir *Gautir vngi*, barun herra Eiriks konungs, q. g. oc sina. Wer gerom idhir kunnykt at a þui are, er lidhnir varo fra burdhar tidh vars herra Jesu Christi m^o vettra .cc. vettra lxxx vettra oc vij vætir aa þuatdæighenom i pascha viko, þa sköttom wer herra Eiriki abota at Munkalifue odhall vart tutugha mata leigho i Hoighalande [Haugalandi]; *tiiu mata boll, þat er han køypte af Uluildi* systir varre oc *þat annat tiiu mata boll, er ver seldom honom*. þá scall þetta efuinligha liggia vndir Munkliui.«

¹ Skettingr var altså neppe nogen Mynt — som man altid har troet, heller ikke Þveitet, hvorom senere.

² Björg. Kálfsk. S. 38.

³ DN. xii. S. 8.

I det næste Brev fra 1298 finde vi Retledingen¹:

»Lifuandom oc vidhir komandom ollum gudz vinom oc sinom sendir *Joon abote* i Lysa oc oll conuent q. g. oc sinar pater noster. Wer gerom ollum monnum kunnykt, at wer gerdhom iordha skifte vidhir herra Eirik abota at Munkalifui i Biorgwin oc brødhir hans j iordhu þeire a Framnæsi, ær Haughaland heitir, oc herra Finnir Gauzson gaf till var i prouento firir herra Joon, son sin, i øfra bénom. En þer fengo oss i mothi nædre hwss, *þat manzuerk er þer køypto af herra Gauta vnga.* Scall þetta kaup oc skifte vbrygdalegha standa stadhanna [þ: Klostrene] i mellom om aldir oc æfwe, *þui at herra Gauth hefuir skøyt oc trygkt twau manzuerk æuenligha vndir Munkalif.*«

Af disse to Brev lære vi, at et Mannsverk i 1297 i Hardanger er 10 Månaðarmataból, og dette Tal af 10 giver os et Hugbod om, hvorledes man má have regnet. — De 2 Månaðarmatir smørs ok 3 månaðarmatir mjöls i Landsloven har man uden videre regnet sammen som 2 + 3 og fået ud 5 Månaðarmatir, og da nu Leiðangrsgerdens Forhold til Landskylden har været som 1 : 2, er derved Mannsverkets Størrelse given til — 10 Månaðarmatarból. Disse 10 Bol have da i 1297 haft en Landskyld af 10 Månaðarmatir til 108 Merkr smørs eller tilsammen 1080 Merkr med Smør, hvilke give en Leiðangrsgerd af 540 Merkr smørs. Dette er på sin Måde ret efter Landsloven, idet jo dér de 3 Månaðarmatir mjöls i Normalstandarden gjorde 648 Merkr med Mjöl. Et Øiekast på Tabel I, Forholdstalskolonnen tilhøire, og Tabel II, samme Kolonne tilvenstre, viser, at Middelverdiforholdet i den gulapingske Verdikverv imellem Smør og Mel var 1 : 2 — til hvilket Resultat vár seneste Opdagelse af Månaðarmatens Størrelse til 108 Merkr har ført, og ikke 1 : 3, som vi først fik, da vi gik ud ifra den algengse, men urigtige Størrelse til 72 Merkr smørs. Dette Verdiforhold af 1 : 2 stemmer jo også fuldkomlig med váre Prisnoteringer og serlig den ovenfor givne Prisnotering ifra Bjørgvin med Forholdet imellem *Korn og Smør* som 1 : 3, hvilket efter det før sagte og for alt Landet gjældende Forhold hos Mester Þorbjörn imellem *Mel og Korn* som 2 : 3 giver et Forhold af 1 : 2 imellem Smør og Mel i de hordalandske Bygder.

Med dette givne Forhold have Mjölgerdens 648 Merkr mjöls været udlignede i 324 Merkr smørs (648 : 2), som sammen med de 216 Merkr smørs i Smørgerden gjøre 540 Merkr smørs. Allerede her begynder Synkningen for Kongemagten ved Lovens Gjennemførelse; thi efter de gulapingske Verdier skulde der have været præsteret 324 Merkr smørs

¹ L. c. S. 8 f.

istedenfor 216 i Smørgerden, eller tilsammen 648 Merkr med Smør til 3 Måneders Ledingsferd for 1 Mand, hvorved Mannsverket skulde haft en Størrelse af 1296 Merkr smørs eller 12 gulåbingske Aurar eller, som det lokalt hed, Mánaðarmatir. De 2 Brev tilvise tydelig, at Udskrivningen i 1297 har gået for sig som ovenfor fremholdt, idet Mannsverket da har været 10 Mánaðarmatir. Ved denne Læsning af Leiðangrparagrafen — med en Ydelse til Leiðangr af 5 hordalandske Aurar eller Mánaðarmatir har Synkningen begyndt vesterpå. Bønderne er ved Normalstandardens Gjennemførelse blevet lettede i sin Leiðangrsskyld med 108 Merkr smørs, som altså Kongemagten har fået for lidet. Da nu Lovens Æquivalent i Aurar er 6, vil Regnemåden let have ført til, at de 540 Merkr smørs efterhånden regnedes som en Sum af 6 Aurar til 90 Merkr smørs, hvilken Størrelse for Eyrir silfrs med smør vi allerede ovenfor både theoretisk og ved Citat ifra Björgynjar Kálfskinn have været inde på. Denne Regnemåde med 5 Mánaðarmatir som Gerdens Beløb má imidlertid kun have været Begyndelsen. Thi det kan ikke have været længe, før Lovens rigtige *Normalæquation*: 2 Mánaðarmatir eller 216 Merkr smørs = 3 Mánaðarmatir mjöls og disse 3 Mm. mjöls uden videre ere udskiftede med 216 Merkr smørs, hvorved det hele Smørbeløb derefter korrekt, efter Lovene, er sat til 432 Merkr smørs = 4 egte Mánaðarmatir = 5 Mánaðarmatir efter den begyndte Lesemåde. Herved har man fået $432 : 5 = 86,4$ Merkr smørs, som altså har været Mánaðarmatens næste Synkning, hvilken Størrelse vi også tidligere have fundet.

Vi have altså fået to Synkningsstadier for Mánaðarmaten ifra 108 Merkr til 90 og fra 90 til 86,4 Merkr smørs i Tiden 1273—1297. — Disse Størrelser modsvare en Eyrir på Østlandet til henholdsvis 45 og 43,2 Merkr smørs. De ligge begge indenfor de Synkningsstadier, som vi ovenfor have lagt Merke til i Retterbøterne for Oplandene, nemlig Synkningen ifra 54 til 45 og 40,5 Merkr smørs for Eyrir silfrs.

Men Synkningen måtte nødvendigvis vedblive, indtil den i Hordalandsbygderne havde nåd Bunden, — til den var kommen à pari med Normalkursen — 72 Merkr smørs. Thi det kunde ikke have været særdeles længe, før Gerdsbeløbet i Verdibevidstheden havde sænket sig og sat sig fast i Landslovens Normalpræstation — 432 Merkr smørs = 6 *Laga aurar*. Æquationen til Sølv mængden blev nemlig ikke bare en Regnemængde, men et faktisk Udskifte, — nemlig derved, at af disse 6 Aurar silfrs, som Leiðangrsgerden efter Loven udgjorde, skulde i Krigstid 3 Aurar virkelig udbetales i Sølv — som nedenfor skal påvises — som Løn til 1 Mand i 3 Måneder. Derved er ikke allene Æquationen til Sølv, men også Synkningen ned til 72 Merkr smørs for Eyrir silfrs given. Det kan

derfor ikke have været længe efter 1297, før Verdibegreberne have gennemløbet Størrelsen 81 Merkr smørs — den øvre Verdigrense i Forhold til den før nævnte nedre Verdigrense af 40,5 Merkr smørs i Retterbøterne, — indtil Bunden vesterpå er nåd ved Normalkursens 72 Merkr smørs, — med en tilsvarende Synkning østerpå ned til 36 Merkr smørs for Eyrir silfrs.

Det må da i Gulåpingslagen have opstået *Eyrir at skorunni* eller, som det godt kan have hedet, *Laupr at skorunni* eller *Mánaðarmatr at skorunni* — bare med den Forskjel, at den her, i Modsætning til østerpå, altid var mindre end de lokale Verdiudtryk, som dog nødvendigvis måtte følge proportionalt med Synkningens Stadier. Der må da på de forskellige Trin have været en *Mánaðarmatr at skorunni* til 90 Merkr smørs imod den naturgivne lokale til 108 Merkr smørs, en til 86,4, en til 81 og endelig en til 72 Merkr smørs, som atter har været proportionalt mindre end en ny Lokalverdienhed. — Denne gulåpingske *Eyrir at skorunni* synes allvisst at være identisk med »*Björgynjar Kalfskinns*« *skettingr*, som viser sig at være mindre end *Mánaðarmat*en — ved Udtrykket *skettingr annars mánaðarmatar*, hvilket Udtryk findes mangfoldige Steder i sagde Jordebog¹ og betyder einn skettingr inn i annann mánaðarmat. Jvfr. Udtrykket *eyrisból inn i annat mælissmørsból*².

Men når Verdierne således sprang op ved den øvre Verdigrense, så måtte hele Systemet efter Ligevegtens Lov og alt Livs Had til det tomme Rum følge med og en ny Middeleyrir for alt Landet komme i den gamles Sted — nemlig den til 48 Merkr smørs, som vi ovenfor fik ved at tage Udgangspunkt i de eksisterende, yngre Dokumenter, og den algengse Opfatning af *Mánaðarmat*ens egentlige Størrelse af 72 Merkr smørs, som på Østlandet ved Landsloven blev *Eyrir at skorunni* i Forhold til de mindre lokale Aurar, som gik helt ned til 36 Merkr smørs.

Mannsverkets Landskyld måtte omsider falde ned til 864 Merkr smørs, efter at have fulgt Skalaen ifra 1296 igjennem 1080 Merkr osv. Verdierne sprang op af Systemet ikke bare for Kongen, men for Landdrottnerne, som toge sin Landskyld i Varer.

¹ Björg. Kálfsk. S. 9, 1. og 2. Sp.

— — „ 10, 2. „

— — „ 17, 2. „

— — „ 28, 1. „

— — „ 98.

DN. j. 233 af 8. Aug. 1335.

² DN. x. 68, 1364, Þotn.

Landdrottnerne have søgt at stemme imod. En Tilvisning for denne Formodning finde vi i det utvivlsomme Faktum, at det netop er i denne Tidekverv, at man begyndte med at bøde på de ved Tvangskursen påførte landdrottenlige Indtægtstab ved at kræve Byggselpenge, 3: at Leiglenningen ved Kjøb af Brugstiden — Arðarmáli, Brugskontrakten, má stoppe Jorddrottens minkede Naturalievaluta i Landskylden¹.

Men denne Minken i Naturaliepræstationerne, Sølvets Valuta, — som Følge af den naturstridige Tvangskurs — måtte nødvendigvis tilslut komme til at skade det hele Samfund. Det gik ud over Riget, Kronen, som mistede Indtægter, og som selvsagt derved blev nødt til at tage sin Mon igjen ved at tage Fortjeneste ved at slå dålig Mynt.

Man har udlagt den stadige Myntforringelse i Middelalderen, bade i Norge og i andre Land, som et Udslag af kongelig Egennytte og en økonomisk Uvidenhed. Den var, i og for sig, isoleret seet, — ingen af Delene. Den var en fuldkommen nødvendig og rigtig udført Konsekvents af den engang begyndte Feil — den naturstridige Tvang. Middelkursens Tilblivelse — således som den fremlyser af Leiðangrparagraferne i Magnus Lagabøters Landsret, lest sammen med den ældre Gulapingsret — kan kun skyldes den skarpsindigste Tænkning, men Conceptionens knappe Form har voldet, at mindre kloge Håndhævere have dyrket den knappe Forms Bogstav, og ladet dem gjøre Normen til en *absolut Regel*.

Vi have tydelige og lærerige Vidnesbyrd om, hvorledes Følgerne af denne Misforståelse artede sig. — Landskyldens Vareydelse sank, Jordepriserne sank, Verkmannelønnen sank, og Sølvet skrumpede ind i Mynten. Nye Love, nye Krav skulde stemme imod og gjorde bare ny Ulykke. Alt gik i Ring. Det blev en Krise, og det er uden Tvivl denne Krise, som netop Retterbøterne for Oplandene bære Vidne om, — vistnok den alvorligste og farligste Krise, som vårt Land har kjendt; thi den rammede alle økonomiske Interesseskverver i det gamle norrøne Samfund. Ved sin Langvarighed undergrov den Formuerne, den nødvendige Betingelse for Aristokrati, Dannelse og Intelligents, og Nationalitetstalentet — Selvfølelsen, Modet og Stoltheden, kort den førte til en åndelig og politisk Svækkelse, som ikke kunde finde Begribelse af Orsagen, men veikt gav op og sløvedes under en stadig tiltagende Centralmagt, som gav Love og atter Love, — til Krisen og den økonomiske Anæmi blev kronisk og virkede i Århundred og går igjen endnu.

I Artikel 10 i sin store Retterbot af 1293 for *Heiðmörk* og *Pótn* siger Hertug Hákon på sin Side: »En vm peningh, sëm þer hafuer talat, at

¹ N. g. L. iij, S. 29, Rettarbót f. Ringariki ok Haðaland af 1297, Art. 10.

han gialdær litit (en Variant har *overmåde betegnende* og diagnostisk sandkjendende: *sialdnazt*¹), þa er þæt gudi kunnict ok godom mannum, at han er iamgodær nu, sæm þa er han var bædztaer vm dagha fadurs vars, ok er þæt mæstær skade okkar bæggihæ brødrenne at han er litils værdær, þui at ver takum flesta in.«²

Hertugen har visselig Ret i, hvad han siger om Mynten.

Men Verkmennene i Eiðsivaþingslagen havde på sin Side ikke destomindre oplevet i sin Løn at se 1 Eyrir silfrs i Valuta minket ifra 54 til 45 og endelig 40,5 Merkr smørs³.

Og medens Landdrottnerne søge at tage sin Mon igjen for tabte Valuta ved Bygselspenge, møder Hertugen dem med sin Retterbot af 1297, hvor han i Medhold af sin vistnok uangribelige Påstand om Mynten forbyder slige Bygselspenge, som Almugen (3: Leiglendingerne) havde kjøret sig over, og hvorved han selv var bleven snydt (— nemlig i Vitseyren, som på Oplandene udskreves istedenfor Leiðangrsgerden og efter samme Forhold som denne til Landskylden).

Men hverken Hertugens Forsikring om Myntens Stinnleik og Lødighed eller Hertugens Tilladelse for Landdrottnerne at måtte bygge sine Jorder, som de bedst gat, kunde være nogen Hjælp for Landdrottnerne, som i Egenskab af Landskyldtagere af Naturalia havde fået mindre Valuta, ligesom hans »Tilladelse« om at bygge Jorderne efter deres Verdi ikke allene var grovt stridende imod norrøn Ret, men tillige var praktisk stridende imod Artikel 14 i hans egen Retterbot fra 4 År tidligere, hvor han — som Følge af Tvangskursen i Leiðangrsskatten — havde måttet udvide det østlandske »Mannsverk« fra 1 Merkrból til 2 Markaból⁴.

Der har herved blevet Rivninger i Jordvurderingen i Forholdet imellem Jorddrottnerne og Leiglendingerne.

Disse havde derimod alle Fordele af Verdisynkningen, som Landskyldsbetalere og som Arbeidsherrer. De kunde med Lovbogen i Hånd krangle med Landdrottnerne og med sine Verkmenn, som i 1291 havde fået fastslået sin Eyrir silfrs til 54 Merkr smørs, hvorimod Leiglendingen

¹ Jvfr. hermed DN. viij, 125, 1. Juli 1340, hvor det ligeså karakteristisk heder: at menn skyldi saman kallazst ok tractera nokott vm myntena, hwæria læid hon mætte bezst verda, so at konunginum være vskadaleght, en aalmughanom gagnsamleght ok rikit mætte æi soyrast f brotforslo peningsens. Man er altså fuldt opmærksom på, at dålige Myntforhold jager Sølv ud af Landet!

² N. g. L. iij. S. 22.

³ Jvfr. Retterbot af 1291, N. g. L. iij, S. 19, med Retterbot af 1293, Art. 11, samt ovenfor S. 92 o. fl.

⁴ N. g. L. iij. S. 22.

kunde pege på Retterboten af 1293¹ og give dem kun 40^{1/2} Merkr smørs for 1 Eyrir silfrs.

Disse Leigendingernes Lettelser have atter igjen naturligen måttet lede til dåligere Brug af Jorden, hvorved Nedgangen atter går i Ring.

Der er, som det vil være seet, al ønskelig Forvirring. Det er — som allerede sagt — visselig denne, som er Orsag til Uroen og Opstanden på Oplandene. Krisen er så typisk og formedelst de enkle økonomiske Forhold så klar, at den endog kunde opstilles som det allerbedste Døme i en Lærebog. Ingen Retterbøter kunde hjælpe, ligesålidt som Myntens Stinnleik. Måske ingen økonomisk Krise er som denne fallen til at vise, at Penge er et Middel, som kun har sin fulde Cirkulationsnytte, så længe de ere et frit og sandt Udtryk for Livets egne naturlige Verdiytringer, Verdiudfoldelse, og så længe denne Udfoldelse får Lov til uskiptet at passe sig selv — uden Tvang paa Præstation eller Tarv.

Det var dette System, som Tvangskursen brød isønder.

Det har både af almindelige Historikere og Retshistorikere med Stolt-hed været pegt på Magnus Lagabøters Landsret — som et glimrende Bevis på, hvor Norge har været forud for de øvrige Riger i Europa. Det er sandt; ved disse Love vare vi 3—500 År forud. Danmark fik Landslov først ved Christian den 5tes Lovbog og end da noget for tidligt — selv i det lille Land, og Frankrige først i det 18de Århundrede. Men hvis noget er interessant ved denne Landskodifikation, så er det det Exempel, den frembyder på, hvor farligt det er for et lidet Folk at gå i Spidsen; thi Magnus Lagabøters Landsret anteciperede en Udvikling, som Landet neppelig end idag har nået. Serlig ved Artikelen om Leidangrsgerden med dens iboende normaliserende Tendens måtte Landsretten blive en tvungen Ret i et Land, som var for stort og for »marghåttat« og »marg-svipat« til at kunne tåle den.

Tvangskursen tvang Landets naturlige økonomiske System, og da Forvirringen var indtrådt, blev det et stadigt Fald. De tre Retterbøter ere derfor i Virkeligheden — så velmente de end monne have været — kun Vrøvl og Vas.

Nedgangen vedbliver, og i Retterbot af 1311² se vi *Kong Hákon Magnusson* fremdeles at pukke på Stinnleiken i Mynten sin og at ville have Valuta *at formu*, gammel Verdi i den, uden at hugse, at han gjen-tagende har været nødt til at reducere denne!

Vi have seet Eyrir silfrs svinde ind ifra 108 til 72 Merkr smørs i Gulapingsloven, medens vi i Eidsivapings- og Borgarþingsloven have seet

¹ N. g. L. iij. S. 22. Art. 11

² N. g. L. iij. S. 91 o. fl.

den minke ifra 54 til 40,5 Merkr smørs, medens de gamle Verdibegreber konservativt leve igjen som tomme Regneverdier og som Veiledning for den tilvante Verdifølelse.

Pengene kræves regnede *at formu*, efter gammel Verdi, længe efter det gamle Valutaindhold er sprunget ud af dem. Deraf al den Forvirring i Dokumenterne med Hensyn til Verdiangivelserne, som har gjort dem til Gáder.

Den ved Tvangskursen voldede Valutaændring gik for sig, som om Pengene slet ikke var til, eller vare bare Papir.

Kong Hákon Magnussons Retterbot af 1311 forekommer os at være et interessant Døme på, hvorledes den Bevægelse, som Landsrettens Middelkurs havde voldet, gik for sig — uden Hensyn til alle Lovbud.

Kongen siger: »Weer letum a fyrra dags ok en fyrr meir lysa fyrir yðr, *att mynt uar*, su er nv gengr j landinu ok wer letum gera eptir bænarstað leikmanna ok lerðra manna ollum monnum til nytsemdar, *att haldaðst mette j þeim punt ok stodugleik, sem hann gekk at fornu vm dagha favðr wars ok forelldra, eptir þeim skirleik ok betre, en þa var honn eptir vagh ok stöðu*. Synist oss, at yðr leyðist (!) æigi att briota war bref æða skipanar, þar sem þau liggia fyrir, ok nauðgit oss meir til harðinda j mott yðr, en ver vildum. Huar fyrir er vær fyrirbiðum yðr en a nyan leik, att nokkor penningr gange annar j landinu; — vttan j iardær vilium wer, att gange brent silfr, smiðað ok osmiðað, eptir fornum sið ok hette. Skolu wer ok taka hann, sæm at fornv gekk, j sakaræyri, skuldir ok allan annan varn visæyri. Biðum vær ok ollum monnum, lerðum ok leikum, munkum ok prestum ok ollum klaustra monnum þenna sama penningh at elska, sæm ganga skal ewenligha, ok att engi byggji hus sin till annars, æða skip, en till pennings at fornu. Sua fyrirbiðum wer, att nokkorir mæte varningh æða annat sitt goss till annars en till pennings at fornv, ok att enghin dirfist honvm at neitta. Skal ok huer maðr hann taka j sinar landskyldir att fornv. *Sua fyrirbiðum ver ok þan pret ok suik, er sumir menn gera, att þeir metta sin uarningh dyra, þegar hann skal penningha moti taka, en þa odyra, er hann skal uarningh moti taka, sua segiandi: tekr ek penninga, þa tekr ek halfa mork, en ef ek tekr smior, þa tekr ek laup*¹»

Som det vil sees, forsikrer Kongen, at hans Mynt er helder bedre end før, og byder, at al Vareomsætning skal gå efter Kursregning *at formu*. Da jo Enhver, som overhovedet havde en Mynt i sin Hånd, vilde kunne kontrollere Kongens Påstand, er der for os ingen Grund til at drage dens

¹ N. g. L. iij. S. 91 o. fl.

Rigtighed i Tvivl. — Alligevel går Verdirørelsen Kongens Kurspåbud forbi, idet den, når den skal have Penge, kræver »*halfa mork*«, men får den Smør, tager den tiltakke med en Laup. 1 *Mörk penninga* bliver m. a. O. lig med 2 Laupar smørs — stedenfor at den efter Kongens Kursbud skulde gjælde for 3 Laupar smørs, — og 1 *eyrir penninga* for 24 ned til 18 Merkr smørs, istedenfor *Gildit at fornu* til 27 Merkr smørs.

Intet kan bedre illustrere Bevægelsen. I Landets økonomiske Verdisystem var:

12 L. par sm.) = 1 Mk. silfrs = 216 Gr. ¹ à 8 Aurar til 108 Mk. sm. = 27 Gr. silfrs		36 1 sm. = 9 Gr. silfrs = 1 Eyrir forngildir
9 " ")	{ 8 " - 81 " "	{ 27 " = 9 " "
6 " ")	{ 9 " - 72 " "	
4 " ")	{ 8 " - 54 " "	: 3 = { 18 " = 9 " "
	{ 9 " - 36 " "	
	{ 8 " - 36 " "	12 " "

Som det fremgår af denne Tabel, faldt 1 Eyrir forngildir sammen med 1 Eyrir silfrs østerpå i Landet og holdt 36 Merkr smørs. Denne Regnemåde skriver sig uden Tvivl fra den Tid, da Kongens Fehirdsla var i Björgvin, og den holdt sig længe i Jorderegningen. Derifra skriver sig det forvirrende i Jordebøgerne og Fornbrevene, at en og samme Jord stundom kaldes Eyrisból silfrs og Eyrisból fornt og stundom bare Eyrisból, alt efter som Skylden sees fra fehirdsligt eller lokalt Verdistanpunkt.

Vi kunne ikke her gå nærmere ind på dette interessante Fænomen, men skulle indskrænke os til et Døme, som vi tage iflæng. — I 1297 gav Hr. Audun Hugleiksson Domkirken i Oslo .ij. hæfzællda bol oc mork silfrs i Audunar Formor ². I Biskop Eysteins Jordebog opføres:

J Audunaformo iiij hæfsældor ³.

I Fornbrevene opføres 1 Hæfsælda til en Skyld af 5 Aurar silfrs. Vi have før påvist, at 1 Hæfsælda var 180 Merkr smørs, og ville her til Overflod anføre Erkebiskop Aslak Bolt, som bl. a. har: *Af øfra Noos 3 hæfsældo vel 2¹/₂ marka bool* ⁴. Da nu Erkebiskopsstolen altid regnede 1 Mk. = 3 Spönn til 72 Merkr smørs eller 9 Aurar til 24 Merkr, så blive 2¹/₂ Gange 3 Spönn = 540 Merkr smørs, som divideret med 3 Hæfsældur giver 180 Merkr smørs i Hæfsælda'n. Denne bliver altså i dette Tilfælde en 5 Spanna Hæfsælda.

¹ Mörken er for Letvindtheds Skyld sat til 216 Gram.

² DN. ij. 19.

³ Ejb. S. 219.

⁴ Asl. Bolts Jb. S. 103.

Ved nu at overføre dette på Auðunar-Formór fá vi:

$$\frac{4 \text{ Hæfs.} = 2 \text{ Hæfsældur} + 1 \text{ Mk. silfrs}}{1 \text{ Mk. silfrs} = 4 \div 2 \text{ Hæfs.} = 2 \text{ Hæfsældur.}}$$

Da nu endvidere 1 Hæfsælda = 180 Merkr smørs = 5 Aurar, fá vi 1 Eyrir at være = 36 Merkr smørs i Viken og altså tillige lig med 1 Eyrir forngildir i det uskiplade Verdisystem fra Bergens Fehirdsla.

I Mörk forngild mener da oprindelig 1 Tridjung af 1 Mörk med brendt Sølv efter dennes gamle Smørgilde, Smørvaluta — nemlig 12 Laupar smørs,

Smørreduktionens Forhold til det oprindelige Smørgilde	Sølvmængdens Forhold til det virkelige Smørgilde.	
	Penningr br. silfrs.	forngildir
1 : 3	9 Gr. 0.9 = 15,7635	0,3 Gr. = 5,2545 æs 1 forngild Mörk = 72 Gram (1 : 3)
1 : 4	6,75 " = 11,8226	3,947 æs 1 " " = 54 " (1 : 4)
1 : 4,5	6 " 0,6 = 10,5090	3,503 æs 1 " " = 48 " (1 : 4,5)
		1 " " = 43,2 " (1 : 5)
1 : 6	4,5 " 0,45 = 7,88175	2,62058 æs 1 " " = 36 " (1 : 6)

ålsedes som Mörken *at fornu* har været regnet i Bergens Fehirdsla. Eyrir forngildir har da været 108 : 3 = 36 Merkr smørs. Eftersom man har vænnet sig til den nye Konvertering efter den ved Landsretten indførte Normalkurs — 9 Laupar smørs som Gilde for 1 Mörk med brendt Sølv, har Mörk forngild sunket til 9 Laupar : 8 = 81 Merkr smørs — alternativt i Thrøndelagen 9 Laupar : 9 = 72 Merkr smørs, hvilket Forhold vistnok er meget gammelt der — og Eyrir forngildir således til 81 : 3 = 27 Merkr smørs.

Normalleyrislaget til 27 Merkr smørs udgjør altså 108 : 4 eller en Fjerdedel, istedenfor som i det uskiplade System $\frac{1}{3}$ af Smørgildet til 108 Merkr smørs for 1 Eyrir eller 27 Gram med skirt Sølv; men her måtte naturligvis også det almindelige Varebytte påvirkes, idet jo i Gulapingslagen Smøret blev for dyrt og Sølvet for billigt. Udmyntningen måtte da følge med i Priserørslen og måtte nødvendigvis reducere Penningen i Forhold til rent Sølv ifra 1 : 3 ned til 1 : 4. På Året, når denne Reduktion er foretagen, sakne vi Dokumenter for at bestemme. Toldinspektør Schive mener, at den er gjort allerede under Magnus Lagabøter, og han har kommet til dette Resultat ved at gå udifra en Kurstillvisning i Eirik Magnussons Retterbot af 1282 — om Taxterne i Bergen, i hvilken det heder, at *bolle mungáts skal gjalda fintan penninga vegna eða 10 penninga svartia, meðan þeir ganga*, samt ifra Huguitios Regnskab af 1286 over Pavetienden i Norge, og endvidere de pavelige Collectores Johannes de Serones og Bernard de Ortolis Regnskaber fra Årene 1327 og 28. I Huguitios Regnskab heder det, at *marcha veteris grossae monetæ Regni*

Norvegiæ tenet de argento de bonitate Veneti pro quarta parte et plus 1. Tarenum argenti pro qualibet libra ad pondus Romanum 3: at den norske Mynt i Sølvholdighed forholdt sig til 1 romersk Pund som 1:4 + 1 Taren. — I det senere Regnskab heder det, at i *Norge veies de gangbare Penge*.

Om man nu går ud ifra, at med 15 *Penningar vegnir* menes $\frac{15}{240}$ Merkr, samt at disse skulde være jevtunge med 10 *Penningar svartir*, så bliver der selvfølgelig 160 *svartir Penningar* på en Merkr Våg.

Schives Granskning af Huguitios Regnskab er imidlertid aldeles isoleret. Det vil derfor være nødvendigt at se på dette påny, — serlig fordi det ved det Myntsystem, som fremlyser af det, er meget vel fallet til at stadfæste Rigtigheden af vår ovenfor gjorte Lære om de Verdiforskyvninger og Verdisynkninger, som Magnus Lagabøters Landsret voldede.

I dette Huguitios Regnskab opføres:

Item — v^m marchas veteris grosse monete eiusdem Regni ad numerum — viij. solidis pro marcha qualibet computatis. Verum de eadem moneta marcha ad pondus Romanum requirit et recipit xij. solidos et iij. denarios. De qua moneta facto assagio subtiliter secundum quod potest subtiliter fieri per aurifices et mercatores camere inuenitur quod dicta moneta grossa tenet de argento de bonitate Veneti pro quarta parte et plus j. tarinum argenti pro qualibet *libra* ad pondus. Qua quidem moneta reducta ad purum argentum Venetorum valet iij. viij. libras j. vnciam, viij. tarenos, et vij. grana argenti ad pondus Romanum.

Når det nu huskes, at Posten ovenfor — 4400 marchas monete subtilis ad pondus Regni Norwegie, som siges at have samme Sølvholdighed, — er reduceret til 717 Libræ 8 Unciæ og 8 Taren med Sølv af venetiansk Godhed efter romersk Vegt, og det desuden erindres, at de forskellige Posters Reduktioner til romersk Vegt stemme i Hovedsummen, — vil det strax være påfaldende, at de »v^m (5000) marchas« må være en Feilskrift af den, som har indført Regnskabet i den pavelige Kopibog. Denne Feil er let at konstatere. Thi når det heder, at hver Libra brutto holder af Sølv $\frac{1}{4}$ Libra + 1 Taren, så må de 408 Libræ¹ 1 Uncia 8 Taren og 7 Grana være lig 2820871 Grana med Sølv af venetiansk Gehalt.

Da nu endvidere 1 Libra indeholder $\frac{1}{4}$ Libra + 1 Taren = 1752 Grana med venetiansk Sølv, så giver $6912 : 1752 = 3,9452$; og $2820871 \cdot 3,9452 = 11128900,2692$.

¹ 1 Libra = 6912 Grana.

11128900,2692 : 4460 (1 norrøn Mörk) = 2495,269 eller meget nær 2500 Merkr norrønar. »v^m« må altså være en Feiltagelse for *ijm^{ve}*, hvilket flere Regningsmåder godtgjøre. Hvis vi til Dømes omgjøre den romerske Sølvmasse 408 *℥* 1 Uncia 8 Tareni og 7 Grana til norske Æs og med Schive sætter et romersk Pund til 6912 Grana eller 5857,747 Æs, så bliver den opførte Vegtsum = 2390617,5345827 Æs : 2500 = 956,2470 Æs med venetiansk Sølv i hver norrøn Mörk til 3780 Æs¹, hvilket giver et Forhold til Mörkens Bruttovegt som 3780 : 956,247 = 3,95295 eller omtrentlig det samme Forhold, som Dokumentet selv siger.

Tager man endvidere 4608 Grana (romersk Mark) ÷ 148 = 4460 Grana = norrøn Mörk multiplicerer denne med 2500, få vi 11150000 Grana, som divideret med 4608 give 2419,7048 romerske Merker. 2419,7048 : 3 = 806,5682 . — 806,5682 . 2 = 1613,13652 romerske Pund, som divideret med 3,945 giver 408,9066 Pund romersk eller 5509 Grana formeget.

Tage vi nu atter Dokumentets Sum af 2820871 Grana og multiplicere med kun 3,945 istedenfor 3,9452, få vi 1125278,720, hvilke divideret med 2500 give den norrøne Mörk til 4450,111 Grana eller 10 Grana mindre, end den efter Dokumentets eget udtrykkelige Opgivende skulde være, — d. v. s. den norrøne Mörk bliver reduceret til norske Æs kun 3771,62375 Æs, medens den efter en anden Opgave i Dokumentet er 3782,394 og efter atter en anden bliver 3780,375 Æs!

Vi kunne altså fastslå, at »v^m« er en Skrivfeil.

Denne betydelige Skrivfeil af 5000 istedenfor 2500 sammen med disse forskellige — omend små — Modsigelser opfordrer således til Varsomhed ved Læsningen af Dokumentet, hvor det rette og det urette ligger ikke allene Side om Side, men indpakket i hinanden. Udtrykket *ijm^{ve} marchas veteris grosse monete ad numerum viij solidis pro marcha qualibet computatis* med den udfyldende Forklaring, *verum de eadem moneta marcha ad pondus Romanum requirit et recipit xij. solidos et iij. denarios. De qua moneta facto assagio subtiliter secundum quod potest subtiliter fieri per aurifices et mercatores camere inuenitur quod dicta moneta grossa tenet de argento de bonitate Veneti pro quarta parte et plus j. tarinum argenti pro qualibet libra ad pondus*, — viser således på den ene Side, at her er Spørgsmaal om 2500 merkr norrønna penninga veginna — altså i Vegt, medens på den anden Side *ad numerum viij sh. pro Marcha qualibet computatis* viser, at denne grossa moneta har en anden Verdi tællt. Imidlertid viser Manuskriptet også her at

¹ Efter vår just ovenfor brugte Regnemåde af den norrøne Mörk til 216 Gr. = 3783,24 Æs skulde den romerske Mark egentlig være sat til 3908,78 Æs, hvilket vistnok allermindst har været dens Vegt, eftersom vi ovenfor fik den norrøne Mörk til noget mere end 216 Gram.

have en Misskrivning; thi 8 sh. på en norrøn Mörk kunde umulig gjøre 13 sh. og 3 d. på en romersk. Vegten for den norrøne Mörk er to Gange opgiven, nemlig først at indeholde 12 sh. og 6 pence og dernæst i Forhold til romersk Mörk $\frac{1}{4}$ Unze og 4 Grana mindre end denne. — Posten *520 marchas argenti ad bonitatem sterlingorum nouorum de Anglia* er således reduceret til 503 romerske Merkr 2 Unzer 16 Tareni = 2319360 Grana, hvilke divideret med 520 gjøre den norrøne Mörk til 4460,30769 Grana, istedenfor 4450 i den her omhandlede Post. Det er nu greit, at om man går ud ifra Forholdet imellem den romerske og den norrøne Mörk 4608 : 4460, så få vi $4460 : 8 \text{ sh.} = 4608 : x$, hvorved en romersk Mark bliver 8 sh. 3 pence, og gå vi omvendt ud ifra 1 romersk Mark = 13 sh. 3 pence, få vi den norrøne til ikke fuldt 12 sh. 10 pence. Disse indbyrdes modsigende Resultater, som begge stride imod de precise og klare Opgaver for Vegtmörken, vise tydelig, at vi også her have Misskrivninger af Tal, hvis Mening har været at give Verdien eller Vegten af den Mængde Sølv, som indeholdtes i en *Mörk taldra penninga* eller 240 tællede Penningestykker.

Dette finder ligefrem sin Stadfæstelse ved Udtrykkene om Posten på de 4400 marchas *monete subtilis ad pondus Regni Norwegie*, som ret og slet angives at indeholde en netto Sølvmængde i Forhold som 1 : 3,9452. Der er ikke Tale om noget *ad numerum*. Dette finder sin Forklaring i de 2 Brev af 20 September 1305 om Peterspengene indsamlede i Björgvinjar Biskupsdomi, hvor det heder *in primis de subtili moneta, Vagha sylfr dicta*¹. At balancere heder endnu *att vaga* på nynorrønt og Vagasilfr betyder altså Balancesølv, eller Balancepenge, fordi det giver lige meget med Sølv, hvad enten de veies eller tælles². Derfor ere også de 4400 »marchas monete subtilis« hos Hugutio kun opført *ad pondus* uden anden Bemærkning end deres Lødhed af 1 : 3,9452. Det samme er Tilfældet med de 500 gamle tynde Penningar »*veteris subtilis moneta*«.

Hvis nu det tilvisedede Indhold af 8 shillings i 1 Marcha ad numerum skulde være rigtigt, så vilde der — om 1 shilling regnes til 302,47 norske Æs — være 2419,76 Æs i 1 Mörk tællt og 1 Penningr 10,082 Æs og

¹ DN. iv. 60 og 61.

² Jvf. Schive, Norges Mynter S. 96, Anm. 1, som viser, at S. også er inde på denne Tankegang. I Tillæg og Rettelser har han til denne Anm. føiet: I Dolmers Oversættelse af Hirdskræen, Kbhvn. 1666, omales Pag. 141, at der ved Ordet „Vaage“ blev forud forstået „Kirkegang“, og da Bracteatene i 6te Afdeling med flere ældre og yngre forefindes, enkelte Undtagelser fraregnede, allene i Kirketomter, kunde man antage, at „Vagasilfr“ lod sig oversætte med „Kirkegangssølv“, eller sådant Sølv, som betaltes til Geistligheden. Denne Forklaring, som Schive merkelig nok tiltræder, er dog kunstig og absurd.

følgelig på 1 Mk. veiet 956,237 : 10,082 eller rundt 96 Penningar. — 96.2500 Merkr vegnar giver 240000 Penningar eller 1000 Merkr taldar. Da endvidere 2500 Merkr ad pondus gjorde 1112578,720 = 9428355,58323 Æs, så bliver 1 Mörk veteris grossæ monetæ *ad numerum* i Vegt = 9428,355 og 1 Penning i Bruttovegt 9428,355 : 240 = 39,2 Æs. Hvis derimod 13 sh. 3 pence for den romerske Mark vare ret, bleve 12 sh. 10 pence = 3880,8 Æs, hvilket giver Penningen et netto Sølvindhold af 16,128 eller 60 Penninger i 1 Merkr Vegt, hvorved de 2500 Merkr ville komme til at have indeholdt 625 Merkr rent Sølv eller 150000 Penningar til en Bruttovegt for hver af 62,18 à 63 Æs. Allerede det Tilfælde, at 240 af disse sidste vegtige Penge vilde holde 1 Mörk med rent Sølv, er nok til at vise os, at her foreligger en Misskrivning. Hertil kommer den Omstændighed, at en Mynt som denne, som fuldt kunde fortjene Navnet *grossa moneta* i Forhold til de almindelige små, tynde Penge, og som i Virkeligheden, uagtet den kun er 4-lødig, praktisk talt er en fuldstinā (ren) Mynt og indeholder 1 fuld Penning med Sølv, — ingensinde findes omtalt i Kilderne, hverken i Lovene eller i Fornbrevene, ligesålidt som den nogensinde har været funden i Myntfundene. Derimod har der været fundet 2 Myntstykker, som stå temmelig nær den første af disse to Myntalternativer, den til 39,2 Æs Bruttovegt, nemlig Numer 18 og 19, Planche x i Schives Myntverk, — No. 19 veiende brutto, i sin ved Rust minkede Tilstand, hele 37 Æs med et beregnet netto Sølvindhold af 11,7 Æs, og No. 18, som er affilet, brutto 27 $\frac{1}{4}$ Æs og en Smule bedre til Stinnleik. De tillægges Hákon V Magnusson, vistnok væsentlig af den Grund, at de bære Norges Våben, Løven med Øxen, hvis Brug regnes først at begynde ved hans ældre Broder Eirik Magnusson, medens Magnus Lagabøter brugte Løven uden Øx og Hákon den unge Hákonsson brugte en Ørn. Løven paa de omhandlede Mynter er uden Krone. Uden at ville tillægge dette nogen afgjørende Betydning, da Brugen af både Kronen og Øxen er skiftende, — er der dog efter Huguitios Dokument en Mulighed for, at disse Mynter kunne stamme ifra Hákon IV den gamle. Om dette skulde være ret, så skulde altså xij sh. og iij denarios for den romerske Mörk være en Misskrivning for viij sh. og iij d., hvilket ved Romertal lettelig kan hænde.

Nogen anden Lesning kan vanskelig tænkes; thi de opførte Penningar af *Vagasilfr* udgjøre — enten de ere *taldir* eller *vegnir* — $\frac{1}{3,9452}$ Mörk eller praktisk talt $\frac{1}{4}$ Mörk med rent Sølv og er således at regne for en *þriggja skillinga mörk*, hvilken Nævning er så almindelig i Fornbrevene, at det er unødvendigt at anføre Citat. 956,247 Æs : 302,47 Æs

(1 eng. shilling) = 3,1614 engelske shillings, og 12 shillings og 6 pence, som var Vegten for den norrøne Sølvmörk, divideret med 4, give 3 shillings 1,5 pence. Da nu 1 Mörk veiet *veteris grossæ monetæ* — gammel tyk Mynt — også var en þriggja skillinga mörk, så synes Angivelsen hos Hugutio 8 shillings for 1 Mörk ad numerum af disse større Mynter ikke uliklig. Talt har den været lig $2\frac{1}{2}$ Merkr Vagasilfrs, subtilis moneta, og tillige $2\frac{1}{2}$ Merkr af sig selv, når den har været veiet.

Men efter dette Forhold var den i Virkeligheden også = $2\frac{1}{2}$ forngildar Merkr; thi — som vi ovenfor have sandkjendt, — var den forngilde Mörk i Slutten af det 13de og udover i det 14de Århundrede i Virkeligheden $\frac{1}{4}$ af den oprindelige fullgilde, uforstyrrede Sølvmörk til 8 stinne Aurar eller 12 Middelaurar for alt Riget i Landet, samt tillige praktisk talt = 2 ældre forngildar Merkr til 4 Aurar silfrs hver.

Men om vi med Schive gjøre Huguitios store tykke Penge identiske med de *svartir Penningar* i Retterboten, af hvilke 10 vare lige med 15 Penningar vegnir, så få vi $956,247 : 160 = 5,97654 =$ en svart Penning, idet jo $240 : 1,5 = 160$. — $5,97654 \cdot 240 = 1434,3696$ Æs = 1 Mörk svartra penninga taldra. For Letvindtheds Skyld ville vi nu omgjøre den Quotient, som vi fik for Sølvholdigheden, 3,9452, til et helt Tal, nemlig 4. Derved bliver Sølvængden i Vagasilfret $3780 : 4 = 945$, som dividerede med 160 give 5,90625, som multiplicerede med 240 gjøre Mörk svartra penninga taldra til 1417,5 Æs med rent Sølv.

$1417,5 \cdot 2 = 2835$ Æs = 2 Merkr med talte svarte Penninger = 3 Merkr Vagasilfrs = $\frac{3}{4}$ Þ breuz Silfrs = 1 Mörk Sølv efter det Myntsystem, som vi nedenfor skulle se blev Følgen af Landsrettens Normalkurs.

Om vi nu dividere Multiplumet 2835 Æs med 240, få vi 11,8125 Æs for 1 Penning, hvilket jo stemmer meget nær med det fra Schives Myntverk før omtalte Myntstykke til 11,7 Æs. Hint Resultat må da være 1 *denarius veteris grossæ monetæ*, som Skrivefeil eller Kursregnemåde hindrede os i at få frem.

Vi have da foreløbig fået følgende Myntsorter:

1 Mörk breuz silfrs, umyntet,	. . . =	3780 Æs
1 » veteris grossæ monetæ	. . . =	2835 »
1 » svartra penninga	. . . =	1417,5 » = $1\frac{1}{2}$ Mk. Vagasilfrs
1 » »forngild«	= 240 hvite Pengr. =	1260 » = 160 svarte
1 » subtilis monetæ, Vagasilfrs	. =	945 »

Som det heraf vil sees, forholde $1260 : 3780 = 945 : 2835 = \frac{1}{3}$, medens $945 : 3780 = \frac{1}{4}$.

Mörk veteris grossæ monetæ melder sig altså som en yngre Mörk brenz silfrs, 1 Mörk Vagasilfrs som en yngre forngild Mörk, som er $\frac{1}{3}$ af den nye Mörk silfrs, samtidig som den er $\frac{1}{4}$ af den oprindelige *Mörk brenz silfrs*, af hvilken den gamle forngilde Mörk udgjorde en Tridjung.

Vi have allerede ovenfor vist, hvorledes Smørgildet sprang ud af sine tilsvarende Nævninger i Sølv som Følge af den indførte Tvangskurs, idet denne førte til, at man istedenfor en Ydelse af henholdsvis 108, 96, 86,4 og 81 Merkr smørs ligefrem blev tvungen til at slippe med at betale 72 Merkr smørs for 1 Eyrir silfrs eller 472,5 Æs med Sølv, men derved blev Smøret i store Dele af Landet for dyrt, og der blev ingen Balance i Udgifter og Indtægter hverken for Kronen eller Jorddrotterne, hvis Udgifter nødvendigvis for det meste måtte blive i Penge. Tog de mest ind, som Retterboten siger, så gav de også mest ud. Denne Kontrabevægelse kunde ikke stanse, før Mynten balancerede med sit Smørgilde, hvilket, da der gik 12 Normallaupar på 1 Mörk silfrs brenz, måtte blive $3780 : 12 = 315$ Æs. 9 slige Aurar gjøre netop 2835 Æs silfrs = 1 *Mörk veteris grossæ monetæ, töld*, og er lig et Smørgilde til 9 Laupar þriggja punda smørs, men *vegin* har denne sidste Mörk ligesom 1 Mörk, både *vegin* og *töld*, *subtilis monetæ eller Vagasilfrs*, et Smørgilde af 3 þriggja punda Laupar smørs, medens 1 Mörk svartra penninga har et Gilde af $4\frac{1}{2}$ Laupar smørs. Det vil heraf sees, et den Mörk forngild, som har 3 Laupar eller 216 Merkr smørs Gilde, ikke er, hvad Historikerne have holdt den for, nemlig $\frac{3780}{3}$ Merkr smørs, men $\frac{3780}{4}$, hvad den ifølge hele det økonomiske Skifte ved Landslovens Indførelse må være. Den ældre forngilde Mörk $\frac{3780}{3} = 1260$ Æs med Sølv havde et Smørgilde af $\frac{12}{3}$ Laupar = 4 þriggja punda Laupar smørs = 288 Merkr smørs; men herved serkjender den sig som tilhørende et andet Myntsystem, hvilket vi nu skulle se. (Se Tabellen paa omstående Side).

I dette sammenhængende Myntsystem, som her obenbarer sig, serkjender Mörken 3780 : 3, som hidtil bar været holdt som den forngilde Mörk i Dokumenterne, — som tilhørende et ældre System. Den er derfor fremmed, hvilket viser sig af dens Smørgilde allerede derved, at den er Summen af 3 Laupar til 96 Merkr smørs¹. Denne Laupr er en specifik gulåbninglask Størrelse, som efterhånden har måttet vige for den ved

¹ Efterat vårt Arbeide var færdigt, har vi fundet Vidnesbyrd om denne 96 Marka-Laup i en Optegnelse af Lagmand i Stavanger Morten Nilsen, i hvilken det heder, at »1 Laup en stinde (!) er 4 Pund Smør j Landskyldt«. Lovbogen er udskreven den 22. Marts 1597. *Christiania Universitetsbibliotheks Manuskriptafdeling 5. Fol. S. 270*. Denne Optegnelse stadfæster altså fuldkomnelig Rigtigheden af våre theoretiske Slutninger.

1 Mörk silfrs	= 3780 Æs = 8 gulaþingske Aurar til 108 Mk. sm. = 9 Aurar, yngre gulaþingske til 96 Mk. sm.
1 Eyrir silfrs	= 472,5 Æs = 420 Æs
1 Mörk grossæ monetæ, töld	= 2835 Æs = { 6 . 472,5 Æs = 6 . 108 $\frac{1}{2}$ Sm. =
men vegin = 1 Mk. Vagasilfrs	
1 Mörk svartra png., töld = 1417,5 Æs	= { 3 . 472,5 Æs = 3 . 108 $\frac{1}{2}$ Sm. =
men vegin = 1 Mk. Vagasilfrs	
1 Mörk forn-gild,	=
den ældre, 3780 : 3	= 1260 Æs
	{ = 3 . 420 Æs = 3 . 96 $\frac{1}{2}$ Sm.
1 Mörk subtilis monetæ = 945 Æs	{ = 2 . 472,5 Æs = = 2 . 108 $\frac{1}{2}$ Sm. =
= „ Vagasilfrs	
= 1 ny forn-gild Mörk = 2835 : 3	

Landsretten indførte Normallaup til 72 Merkr, efter hvilken det nye Myntsystem er tilskipet. Vi have et Minde om den i det i Begyndelsen af vårt Arbeide anførte Citat fra Erkebiskop Olaf Engelbrektssons Jordebog om Eyrir'en i Romsdalen til 32 Merkr smørs, som altså er $96 : 3 = 1$ forn-gild romsdalsk Eyrir. Denne ældre Mörk forn-gild til 8 Aurar smörgildir til 36 Merkr smørs er også ubekvem og udelelig, hvorimod 1 Mörk med tællede sorte Penge til 1417,5 Æs indeholder 9 Aurar smörgildir til 36 Merkr smørs, medens 1 Mörk med Vagasilfr både vegin og töld holder hver for sig 6 Aurar smörgildir eller 3 Middellaupar til 72 Merkr smørs.

Alt dette er imidlertid endnu kun i høi Grad sandsynliggjort ved Regning, i hvorvel den sandkjendt rette Forudsætning af Ændringen af Eyrir'en ifra 108 til 72 Merkr Smörgilde skulde kunne tale for, at Resultatet var rigtigt. Det er det også, men kun i Principet, ikke i Detailen.

Det i alle Punkter redegjørende og afgjørende Bevis finde vi i en Gren i selve Retterbøterne, som vedrører en og samme Ting — tilligemed en gammel Lagmandsoptegnelse, som skriver sig fra ingen ringere end Hr. Hauk Erlendsson, i fra den Tid, da han var *Lagmadr* i Gulaþingslagen.

I Kong Eirik Magnussons Retterbot af 1282 om Kjøbskab og Taxter i Björgvin heder det: Gvllsmiðir skolu taka fyrir hueria slett smiða mork, er þeir gera, *halfa mork veghna* ¹.

I Kong Hákon Magnussons Retterbot, af 1314, om Guldsmedene i Björgvin heder det: þar sem þeir (3: gullsmiðir) toku aðr mork forna

¹ N. g. L. iij. S. 14. Art. 10.

= 12 Normalaurar til 72 Mk. smørs = 864 Merkr smørs		
= 315 Æs		
$\left\{ \begin{array}{l} = 9 \cdot 315 \text{ Æs} \\ = 9 \cdot 72 \frac{1}{2} \text{ Sm.} \\ = 8 \cdot 81 \text{ " " } \end{array} \right.$	= 648 — —	
$\left\{ \begin{array}{l} = 4,5 \cdot 315 \text{ Æs} \\ = 6,5 \cdot 72 \frac{1}{2} \text{ Sm.} \\ = 4 \cdot 81 \text{ " " } \\ = 4 \cdot 315 \text{ Æs} \end{array} \right.$	= 324 — —	= 9 Aurar forngildir, ældre, til 157,5 Æs
	= 324 — —	= 8 — — " 40,5 " —
		= 8 Aurar forngildir, ældre, til 157,5 Æs
$\left\{ \begin{array}{l} = 4 \cdot 72 \frac{1}{2} \text{ Sm.} \\ \\ \\ = 3 \cdot 315 \text{ Æs.} \\ = 3 \cdot 72 \frac{1}{2} \text{ Sm.} \\ = 4 \cdot 54 \text{ " " } \\ = \text{friggja spanna Mörk} \end{array} \right.$	= 288 — —	$\left\{ \begin{array}{l} = 8 \text{ — smörgildir " 36 Merkr smørs} \\ = 9 \text{ — — " 32 " — (romsdalsk)} \\ = 12 \text{ — — " 24 " —} \end{array} \right.$
		$\left\{ \begin{array}{l} = 6 \text{ Aurar forngildir, af den ældre Mörk, til 157,5 Æs} \\ = 9 \text{ — — , nye, til 105 Æs} \\ = 6 \text{ — smörgildir, ældre, til 36 Merkr smørs} \end{array} \right.$
		$\left\{ \begin{array}{l} = 8 \text{ — — , nye, " 27 " —} \\ = 9 \text{ — — " " 24 " —} \\ = 12 \text{ — — " " 18 " — (østlandsk)} \end{array} \right.$

fyrir þatt smiði, er stöð mörk af slettv smiði, þar skolu þeir nú taka heðan af .vj. aura fyrir mörk smiðaða ¹.

Og Hr. Hauk Lagmann har endelig: *Mörk af gangssilfri* er gefin till att smiða or mörk skirri.

Denne Notis viser sig at være gjort *efter* Retterboten af 1314, og da dens Authenti er utvivlsom, er den til god Hjælp til Forklaring af Myntforholdene, hvis Genesis vi nu fuldkommen sikkert kunne opstille:

$$\begin{array}{l}
 \left. \begin{array}{l}
 \text{1 Mk. brend} \\
 = 3780 \text{ Æs} \\
 = 864 \text{ Merkr smørs}
 \end{array} \right\} = \begin{array}{l}
 \left(\begin{array}{l}
 8 \cdot 108 \frac{1}{2} \text{ Sm.} \\
 9 \cdot 96 \text{ " " } \\
 12 \cdot 72 \text{ " " } \\
 9 \cdot 72 \text{ " " } \\
 6 \cdot 72 \text{ " " } \\
 9 \cdot 48 \text{ " " }
 \end{array} \right) : 3 = 1260 \text{ Æs} = \begin{array}{l}
 \left(\begin{array}{l}
 3 \cdot 96 \frac{1}{2} \text{ Sm.} \\
 4 \cdot 72 \text{ " " } \\
 3 \cdot 72 \text{ " " } \\
 2 \cdot 72 \text{ " " } \\
 3 \cdot 48 \text{ " " }
 \end{array} \right) = 288 \frac{1}{2} \text{ Sm.} \\
 = 1 \text{ forngild Mörk} \\
 = 144 \text{ " " }
 \end{array} = \begin{array}{l}
 \left. \begin{array}{l}
 1 \frac{1}{2} \text{ Mk. vegin} \\
 = 8 \text{ Aurar forngildir}
 \end{array} \right\} : 8 = 157,5 \text{ Æs} = \begin{array}{l}
 36 \frac{1}{2} \text{ Sm.} \\
 27 \text{ " " } \\
 18 \text{ " " }
 \end{array}
 \end{array}
 \end{array}$$

Vi have tidligere fremholdt, hvorledes Leiðangrsbetalingen måtte føre til, at Bønderne på Vestlandet måtte med Begjærlighed vænne sig til at udligne i Eyriur brend silfrs med 72 Merkr smørs, istedenfor 108 og 96 Merkr smørs, og vi nævnte, hvorledes en sliq Reduktion var dem fordelagtig som Arbeidsherrer, medens det måtte gå udover Verkmennene, som fik sin Løn minket. Retterboten af 1314 er et tydelig Vidnesbyrd om den Konflikt, som derved måtte opstå. $\frac{1}{2}$ Mörk vegin siges at være = 1 Mörk forngild. Nu er det greit, at fra Landskurs- og Rigsmyntstandpunkt kan kun 1 Mörk forngild eller 1260 Æs med brent Sølv

¹ N. g. L. iij. S. 108.

forståes at være = 216 Merkr smørs, som efter gulåpingske Smørpriser imidlertid er forliden, hvorfor Guldsmedene såsom Verkmenn have krævet gulåpingsk Smørgilde, nemlig 8 Aurar til 36 Merkr smørs, hvorimod Guldsmedenes Kunder kun have villet give 8 Rigsmyntsaurar til 27 Merkr smørs Gilde.

Disse Orsager til Strid gjør Retterboten Ende på ved at sige, at þar, sem gullsmiðir tóku áðr 8 aura (nemlig 8.36), skulu þeir nú taka 6 aura = 216 Merkr smørs, hvilket efter Rigsmyntstandpunkt er den sande forn-gilde Mörk. Magnus Lagabøter havde allerede, da Regjeringskontorene vare i Björgvin, ophævet Konflikten imellem dette Smørgilde (= $\frac{1}{4}$ gulåpingsk Mk. brend til Smørs) og Mynten ved at minke Sølvindholdet ifra 1 : 3 til 1 : 4. — Retterboten af 1314 fortsatte denne Kompromispolitik med de lokale Interesser og minkede Verdibegrebet Mörk forngild med hele 2 Aurar, ifra 8 . 157,5 = 1260 til 6 . 157,5 Æs = 945 Æs, hvilket jo akkurat er 1 Mörk *penninga* efter det af Magnus Lagabøter *efter gulåpingske Smørpriser* tillempede Myntsystem. Den bliver derfor høist uegentlig 1 Mörk forngild, idet den i Penge blev for liden i Viken, som den var for liden til Smør i Hordalandsbygderne, medens den akkurat slog til ved Thronhjemsfjorden og rimeligvis på Jæderen og de lavere Bygder på Oplandene.

Faldet bliver da 1260 Æs silfrs = $\frac{1}{2}$ Mörk vegin = 288 Merkr smørs = 8 Aurar fornir > 6 Aurar = 216 Merkr smørs = Mörk gangsilfrs = 945 Æs¹.

Det er denne for vestlandske Verdiforhold uegentlige forne Mörk, som til Adskillelse fra den ældre fullstinne forngilde Mörk kaldes for en *6 aura mörk*, som dog efterhånden grodde ind i Verdifølelsen, fæstnet til visse Verdienheder — under forskjellige Navn. Vi møde den først i et Brev af 1294, fra Tunsberg, i hvilket det heder: váru þá sex aurar firir kú². Her er den imidlertid at opfatte som et vistnok precist Udtryk for en forngild Mörk; men senere nedover findes den, efter først at have hedet *6 aura Mörk* og *Mörk at átta ertoga smørs* 3: 8 Ertogar brenz silfrs til 36 Merkr smørs — efter den bergenske Fehirdsles Regning, under Navn af *forngild Kýrlagsmörk* og *þriggja spanna Mörk*, hvilke Nævninger holdt sig langt op i det 14de Århundrede, længe efter at en ny Verdisænkning havde fundet Sted, — ligesom Tilfældet havde været med den ældre forngilde Mörk, som først i 1314 blev officielt korrigeret og dog end levede en Tid igjen i Regnebevidstheden. Der er nu noget mere at lægge Merke til.

¹ Herom vidne mange Fornbrev efter 1314, bl. a. DN. j. 186, iv. 193, 194, 195, 196.

² DN. j. 82.

Vi så, at $\frac{1}{2}$ Mörk vegin var = 1 Mörk forngild, hvorved vi få

$$1 \text{ Mörk vegin at være} = 2 \text{ Merkr forngildar} = \left\{ \begin{array}{l} 8 \text{ Laupar} \\ 6 \text{ Laupar} \\ 4 \end{array} \right\} = 2520 \text{ Æs} = \frac{2}{3} \text{ Mörk brend.}$$

Denne *Mörk vegin* er altså = 6 Aurar brenz silfrs eller $6 \cdot \frac{3780}{9} = 2520 \text{ Æs.}$ Dette Beløb var det netop, Leiðangrskatten udgjorde.

Det vil derfor skjønnes, at da Fehirdslen i Björgvin havde indladet sig på at lempe Middellaupen til 72 Merkr smørs efter den hordalandske Smørpris til 315 Æs silfrs istedenfor for efter Rigseyrens Indhold til 420 Æs, så indebar denne Tillempning en ny Fare for Skatteindtægten. Denne Fare søger Retterboten at undgå ved at sige »6 Aurar« istedenfor Mörk forngild; men når nu »6 Aurar« efter ældre Forngildregning netop var $6 \cdot 36$, som var 1 Mörk fg. til 216 Merkr smørs = 1260 Æs efter Rignormalkurs, men efter gulåpingsk Smørpris = 945 Æs, så måtte Kravet på en slig Konvertering ikke udeblive. Dette kunde ske så meget lettere, som $\frac{1}{2}$ *Mörk vegin* med *hvitir penningar* netop indeholdt 945 Æs silfrs eller det samme som 1 Mörk vegin Vagasilfrs. 1 Mörk hvitra penninga indeholdt altså 1890 Æs eller $\frac{1}{2}$ Mörk brenz silfrs eller 2 Merkr gangssilfrs, som efter Retterboten i 1314 var lig 12 Aurar til 36 Merkr smørs. Derved måtte de 6 Middellaupar let synke ned til at være lig kun $\frac{1}{2}$ Mörk brenz silfrs, istedenfor $\frac{2}{3}$ efter ret Rigsmyntkurs.

Den hvite Penningr vog nemlig 10,5 Æs brutto med et netto Sølvindehold af 5,25. — $3780 : 10,5 = 360$. — $360 \cdot 5,25 = 1890 \text{ Æs.}$ Dette er stadfæstet ved Myntfund og fuldkommen rigtigt udregnet af Toldinspektør Schive i hans »Norges Mynter«.

Der er altså på den måde indkommet 2 Begreb *Mörk vegin*, et menende $\frac{2}{3}$ Mörk brendt, hvilket er ret, og et andet, som mener $\frac{1}{2}$ Mörk brendt!

Alle Tider have haft sine Lovstuder, som lese Lovene, som Fanden leser Bibelen, og disse Modsigelser måtte absolut indbyde til Krangel, som også virkelig synes at have fundet Sted, hvilket kan skjønnes af Dommen af 16. Februar imellem Kong Magnus Eiriksson og Bønderne på Hedemarken og Romerike om Beregningsmåden af Kongens Vitseyrir og Leiðangr¹.

Det mangler heller ikke på Modsigelser i Lovene som Følge af denne ved Tvangskursen indbragte Forvirring i Pengevæsenet.

¹ N. g. L. iij. S. 171.

I Björgynjar Bøjarlög heder det:

Nu skal græiða att halfum almenninge (o: bordleidangr) .v. þæninga fvegna (mangler i Codices Be, Ta. b, Na, Xa) af mork huerre, bæde af garðleighum oc kaupøyri. Scal konongr taka af .xl. (.lx. i Be, Bi og Xa) marka, en bœar men þat, sem mæira er. — — — En aller aðrer utlændzskir men, er her sitia um vættrum, þa skulu græiða .v. þæninga vegna (Bb, Bc og Bd har silfrs istedenfor vegna, men Bf, Ba, Ta og Xa bare .v. þæninga) af mork huerri (uegenne tilføies Ta) at halfum almenningi¹.

Desuden heder det: *Oc skulu ver með skylldu fa kononge varom .ij. tuitughsæssor af bœ varom².*

De 2 Tvitugsessur udgjøre altså tilsammen 80 Hömlur. Efter vårt Resultat for Leiðangrsgerden få disse 80 Hömlur eller 160 Mand 3 Laupar til Mat og 3 Laupar til Løn hver eller 12 Laupar i Hömlu, hvilket gjør 960 þriggja punda Laupar. Halfr almenningr = $960 : 2 = 480$.

Sætte vi nu ind den ældste *Mörk vegin*, alternativt, gulapingsk = 8 eller efter Landskurs 6 Laupar, få vi $480 : 8 = 60$ *Merkr vegnar*, og efter $480 : 6 = 80$ *Merkr vegnar*, hvilket der burde have stået, om Lovbudet i Landsloven havde været konsekvent opfattet. Nu viser *Varianten 40 Merkr*, som Lovredaktionen har valgt, at her er regnet med *Mörk brend* = 12 Laupar, hvilket på den ene Side viser, at Hensigten med Forandringen af Ledingspræstationen har været at opstille en Norm, på begge Sider eller rettere ud ifra hvilken skulde udregnes de lokale Verdipræstationer, medens det på den anden Side viser, hvor liden Fasthed og Konsekvents der har været i Gjennemførelsen af både den rigtige Opfatning og den urigtige Brug af Tvangskursen; thi da netop Pengevæsenet og hvad dermed hænger sammen viser en tvungen Kurs, éns for alt Landet, er denne Regning af 40 Merkr galen, idét der skulde have været regnet $480 : 9 = 53,33$ Merkr eller 160 forngildar Merkr at 6 *Aurum smørs* eller »at 8 Ertogum smørs«. Som Følge af den Føielighed imod hordalandske Verdikrav har Kongen altså mistet 13,33 Merkr brenz silfrs! Kongen fik altså ved 3 Måneders Leiðangrstitial ikke mere, end han fik, da den var 2 Måneder! — takket være den dårlige Tænkning, som denne Periode bærer Vidne om. Jvfr. nederste Afsn. S. 107 o. fl.

Der er også et andet Moment, som viser Betydningen af dette *vegin*.

Ad forskellige Veie og Måder, som det her vil være for vidtløftigt at gå ind på, — have vi fundet ud, at den fulde Leiðangrsgerd i Landsbygderne udgjorde $\frac{1}{32}$ af Bondens Bruttoindtægt. Da nu vel Krigs-

¹ N. g. L. ij. S. 203.

² N. g. L. ij. S. 206.

skatten i Byerne er udskreven efter samme Forhold, så skulde 10 Penningar *vegnir*, som jo vil være *full Leiðangrsgerð* af hver Marks Indtægt, være = $3780 : 32 = 118,125$ Æs. — Dette gjør 1 Penningr *vegin* = $11,8125$ Æs, hvilket også er $\frac{2}{3}$ Penningr *brenz silfrs*, medens 10 Penningar = $472,5 : 4 = 118,125$ Æs = $\frac{1}{4}$ Eyrir *brenz silfrs*, når Mörken er regnet til 8 Aurar. Vi finde også her en Penning »vegin«, som er $\frac{2}{3}$ af en Penning med *brendt Sölv*. Det er rimeligvis dette *Verdibegreb*, som vi ovenfor finde i *Hugutio's Marca veteris grossæ monetæ*, men indpakket i 3 Gange så meget Kobber, hvorved den i *Vegt* blev 4 : 1.

Dette *Detailspørgsmål* er nu imidlertid kun af *underordnet Interesse*. Hvad der står fast er, at *Lovene selv vidne om stor Forvirring*, idet vi finde *blandede om hinanden de forskjelligste Verdiudtryk* — såsom *Mörk brend* og *Mörk vegin* i et og samme *Lovsted*, medens den ene *Lagmand ansætter Leiðangrsbeløbet til 40 Merkr silfrs* og den anden det *rigtigere til 60!*

Og den *velmente Kursbestemmelse af 1314* var — som allerede påvist — *just egnet til at øge Forvirringen*; thi den står med den ene *Fod i Rigsvalutaen for 1 Mörk forngild* og med den anden i den *bjørgvinske Vareverdikverv*. På *Østlandet* blev denne *Mörk til 945 Æs silfrs for liden*, og den måtte derfor blive *Gjenstand for Kursdepravation*. Det var naturligt, at den i *Bjørgvin*, som var *Nordeuropas største Handelsby*, måtte være *Gjenstand for Spekulation*, uagtet *Byen lå i Hordalandsfylkene*. Men også på *Landet* se vi, at der har været taget *Opgjæld på Pengene*. Det vil erindres, at *Retterboten tillader, at j iarder gange brent silfr, smíðað ok osmíðat*. — Efter at ved et *Skifte på Hundeide i Nordfjord 8 Mánadarmatarból* havde været *mæten til 5 Kyr for hvert Mánadarmatarból*, heder det, *let þa Ommundr vega firir doms monnom tiu merkr brændar ok ærtogh ok fim aura, en j norðnom þæningom tolf merkr vegnar j ganghs þæningum . matu doms menn huæria mork brenda firir .iiij. kyrlogh, en tolf merkr ganghs sylfers firir .viij. kyrlogh*¹. Hvert *Kyrlag* bliver da = 8 Ertogar *brenz silfrs* = 8 Aurar *forngildir* = 12 Aurar *gangssilfrs* eller i *Smørgilde* $8 \cdot 36$ Merkr *smørs* = $288 : 12 = 24$ Merkr *smørs* i 1 Eyrir. $8 \cdot 24 = 192$ Merkr *smørs Gilde* for 1 Mörk *penninga*. For at få den *fullgild efter Verdiforholdene i Smørgilde* må der tages 1 Eyrir eller 24 Merkr *smørs* til i *Agio*, $864 : 192 = 4,5$, hvilken *Quotient* betyder *Agio* og ikke *Myntens Gehalt*, som *Schive* har ment².

¹ DN. iij. 122. 1321.

² Schive og Morgenstjerne, l. c. S. 18.

Thi 1 Mörk brend = 9 Aurar = 864 Merkr smørs. $9 \cdot 4^1 = 36$
 Aurar : 3 Kyr giver ogsaa 12 Aurar gangssilfrs. — $864 : 36 = 24$ $\frac{1}{2}$ Sm.¹ Da
 nu — efter Retterboten af 1314 — $1\frac{1}{2}$ Mörk gangssilfrs skulde være 9 Aurar
 fornir = 324 Merkr smørs til Gilde, er $1\frac{1}{2}$ Mörk gangssilfrs i Forhold
 til rent Sølv kun regnet god til 288 Merkr smørs. $324 \div 288 = 36$;
 $324 : 36 = 9$ eller $\frac{1}{9}$ eller 11,11 Procent ringere, end den virkelig var,
 endogsaa i Nordfjord. Kursen skyldes i dette Tilfælde altsaa ikke Sølv-
 holdigheden, men Kobberblandingen, hvilken gjorde Penningen ringere,
 hvorved denne måtte synke ned til en *Vare* af Sølv, vel fallen til Speku-
 lation.

Denne Agio synes at svare til Regnemåden i Björgvin efter Udsagnet
 i Retterboten af 1311: *tekr ek penninga þa tekr ek halfa mork, en ef ek tekr*
smior þa tekr ek laup, hvilket en Variant udtrykker ved at sige *halfu meir*
 istedenfor *halfa mork*².

Thi hvis Laupen er en gulåpingsk Laupr til 96 Merkr smørs, hvilket
 er likest, sá fá vi 96 $\frac{1}{2}$ Sm. = $\frac{1}{2}$ Mörk og 1 Mörk penninga = 192
 Merkr smørs istedenfor 216.

Virkede nu allerede dette Moment med Kobberblandingen til at drive
 Sølv et ud, sá måtte pá den anden Side *Viken* med sine ved Tvangskursen
 for lave Priser pá Smøret trykke pá i samme Retning, hvorved Kursen
 pá Mynten — sásom Mynt — måtte synke yderligere eller — om man
 heller vil — Agioen blive sá meget større. Den naturlige Pris pá Smø-
 ret var i *Viken* 2 Middellaupar istedenfor 3 Laupar for 945 Æs silfrs eller
 2 Aurar brend silfrs til 472,5 Æs hver — altsaa 33,33 Procent dyrere.
 $11,11 + 33,33 = 44,44 : 2$ giver en beregnet Middelveerdisynkning af hele
 22,22 Procent. Regner man nu bare en Middelage til 20 Procent, har
 den, som har kjøbt Varer for 100 Merkr, kun fået for 80, — et Forhold,
 som måtte virke selvmorderisk i et Land, hvis Handel var i Hænderne pá
 Udlændingerne.

Derved gik Pengene ud af Cirkulationen for at omsmeltes for som
 rent Sølv at virke pá nye til at drage den dálige Mynt til sig.

Allerede Retterboten af 1293 er — som ovenfor pápeget — opmerk-
 som pá dette Fænomen, idet Kongen siger: En vm peningh ssem þer
 hafuer talat, at han *sialdnazt*.

For nu at stemme imod disse mislige Foreteelser blev der endelig i 1340
 nedsat en Myntkommission, hvis Ræsonnement heldigvis er gjemt ved 2
 Brev, som virke som en Dokumentation af, hvad vi ovenfor have frem-
 holdt.

¹ Nemlig br. Sølv : Gangspenning = 1 : 4. Af Regningen fremgaar, at 1 Eyrir br. = 96 $\frac{1}{2}$ Smørs.

² N. g. L. iij. S. 92, Anm. 35.

Hr. Hákon Biskop af Björgvin skriver til Hr. Erling Vidkunsson, at menn skyldi saman kallazst ok tractera nokott vm myntena, hwæria læid hon mætte bezst verda . so at konunginum være vskadaleght . en aalmughanom gagnsamleght ok rikit mætte æi søyrazt j brotførslo peningsens. — I Brevet til Kongen: var þat endalegha samþykkt af ollum þo vndir yðart ifirdøme ok skipan . at mynten sløgezst med sama hætte sem fyr var . þo a þa græin . at þar sem aðer var . fiorda hwær mork tasbrend j . være nu æi mæira . en fimta hwær . þar til . at peninghren þess sijder brottflytizst . ok settizst þo so fegoder . at hwær mork peningha gangi aat forngilldu firir þriggia laupalagh smørs voru ¹.

Minkingen i Myntens Sølvholdighed ifra 4 : 1 til 5 : 1 udgjør altså 20 Procent, hvilket må have været den gjennemsnitlige Disconto for den hidtidige Mynt; thi som vi så, bevægede Discontoen sig imellem 11,11 og 33,33 Procent. Orsagen og Hensigten er altså åbenbar nok — den samme, som i sin Tid havde fået Magnus Lagabøter til at nedsætte Mynten med 25 Procent, — dog med den Skilnad, at medens Kong Magnus Lagabøter også reducerede Smørgildet med 25 Procent — hvilket den ovenfor beviste Minking i Leiðangrsgerden vidnede om, — så lod Myntkommissionen Smørgildet være uminket. Der er altså i Virkeligheden en stor Forskjel, som viser Tilbagegang i Intelligents, hvilket Misforståelsen af Leiðangrsparagrafen og serlig Eirik Magnussons Retterbøter viser de første Tegn på. Ved Tabet af den økonomiske Tryghed måtte Aristokratiet ramle og dermed Landets Aandsliv og Selvstændighed undergraves.

Uagtet at nu — hvad der i den universelle økonomiske Erkjendelse er overmåde interessant, — det norrøne Folk i over 50 År havde været opmærksomt på, at Myntforringelsen jog Sølv ud — hvilken Erkjendelse flere Hundred af År senere jo er bleven kaldet *Greshams Lov*, — kan det ikke undre os, at Myntkommissionen, åndelig nedadgåen, som den viser sig at have været, ikke skjønnede, at Ondet med Sølvets Gåen ud af Landet kun kunde ophæves ved ren Mynt.

Feilgrebet bundede først og fremst i den Misforståelse, at Penge var en Verdi, som var stinn efter det Navn, man havde sat paa dem ved at give dem et visst Gilde i Vare, hvorved Pengene ved den absolute Verdistemmelse netop måtte gå over i sin Modsætning til at blive en Vare i og for sig, en Gjenstand for gold Spekulation, hvilket ydermere begunstiges ved den dålige Gehalt, som blev et et nyt Spekulationsmoment.

Den samme Feil gjordes i Frankrige og i flere Land i Europa, medens Venedig, Florenz, Genua og Hansestæderne ved sit dygtige Kjøbmandsvét, at holde Mynten god, stadig drog en Strøm af Sølv til sig.

¹ DN. viij. 127 og 128.

Fra disse Byer gik det atter over til Orienten som Betaling for Luxus-artikler.

Som man vil have seet, ligger det Rette lige ved Siden af det Urette i Kommissionens Ræsonnement, og det er underligt at iagttage, at det samme Folk, som virkelig har røbet så fin Intelligents i Leiðangrparagrafen, og som har seet Følgerne af dens urigtige Brug, ikke har seet, at Feilen lå i Verdistingen og den deraf følgende Myntforringelse, som netop trykkede Valutaen ud.

Men sandelig, det er ikke underligt, når vi se socialistiske Reformkrævere og seminaristiske Statsøkonomer fra de europæiske Storbyers Baghus gjøre Feilen om igjen — midt oppe i »Videnskabelighedens Tidsalder«.

Virkningen af Kommissionsbeslutningen af 1340 udeblev heller ikke.

Vi have allerede omtalt, at man længe udover regnede med Mörken at 8 Ertogum smørs; dette nye Misgreb måtte lede til nye Reduktioner, og det merkelige er, at de gamle Verdibegreber, Mörk brend og Mörk gulls — istedenfor at være faste Verdiudgangspunkter — falde med Mynten.

Allerede Hauk Erlendsson siger således: Átta merkr gangssilfrs þat er mörk gulls. Og i et Brev af 1326 heder det: atta mærkr gullz, er þat at ræikna til forns markatala fíorar mærkr ok sex tighir marka¹ — istedenfor som man kunde have trodd $8 \times 8 \times 3 = 192$ Merkr fornar. End et Brev: koma fram atta marker redho penninga norene ælla swenske tha ær lukin mark gulz, æn tha ei koma redho peninga fram, tha skal lukaz atta marker boghgildar ok tho tel forngilz æt mæta².

Men ved den stadige Myntforringelse blev tilslut Sølvet så dyrt, at 1 bugild Mörk og 1 Mörk silfrs sank ned til 1 Lod Sølv og Prisen på en Ko, som før Landsloven havde været $2\frac{1}{2}$ Eyrir, ja endog op til 3 Aurar silfrs = 6 Lod med Sølv, sank til 2 Lod med Sølv³. 1 Lod med forgyldt Sølv regnes = 1 Ko = 3 Sognasáld korns = 3 Laupar smørs og 9 Løber Smør, 1 Deker med Hudir og 3 leffuendis Kiør⁴ for 3 Lod med Sølv forgyldt, — isteden 1 Mörk brend silfrs, medens 1 Mörk gulls regnes for 8 Lod silfrs.

Fra denne Tid — det 16de Århundrede til Begyndelsen af 17de — er det, at en gammel hollandsk Forfatter kan sige om Handelen på Norge, at da Penge der ere så sjeldne, kan man sende gamle utslitne Rijxdaalders en Dukaten did; thi om man på virkelig gode Vilkår kan gjøre alle

¹ DN. j. 186.

² DN. iij. 256 — 1348.

— „ 266 — 1349.

— j. 356 — 1358.

³ Chra. Univ.-Bibl. Manuskriptsaml. 5 Fol. S. 268.

⁴ Ibid. S. 270. Jvfr. Arnt Berntsen, l. c. S. 560.

Hånde Kjøb, kan man alligevel med rede Penge gjøre meget bedre Kjøb¹.

En af de første Orsager til Frankriges Svaghed under »Hundredårs-krigene« var den forringede Mynt².

I sin Englands Historie har Lord Macaulay givet en Skildring med en grafisk Fremstilling af de sørgelige Følger, som England led under ved Myntforringelsen i det 17de Århundred³.

Myntforringelsen begyndte i England først ved Henrik viij i 1543, og den blev fortsat i 17 År.

The effect was disastrous in the highest degree, for it impoverished the nation, and for a long time disabled it from filling that place in Europe which it had occupied for centuries before. — The evil, however, which the action caused to England, even for so short a time, was so great that it reduced this country from the position of a first-rate to that of a third-rate power in Europe for more than a century⁴.

Men Norge havde desuden den Ulykke at komme i en svigefuld Union. Alle dets offentlige Indtægter og efter Reformationen Kirkens Indtægter, — alt Overskud af det norrøne Folks Slid gik ud af Landet, som ikke fik andet igjen end fremmede Embedsmænd, som reiste, når de vare berigede, efterladende sig forfaldne Hus, Slot og plyndrede og nedbrudte Kirker, hvorved Folket mistede sine Traditioner, sin Kundskab og Dannelselse og sank sammen til en interesseløs, egoistisk Almue.

17 Ars Feilgreb reducerede England i et Hundred År.

Kan det da være underligt, at Norge lider end idag af disse hundred-årige Blodtapninger?

* * *

Hermed ere vi ferdige med Leidangsparagrafen, forsåvidt selve Leidangsgerdens Størrelse vedkommer. Ved en methodisk Behandling af de levnedede historiske Dokumenter har det lykkedes os at komme bag om disse, således at vi have kunnet løse den Modsigelse i Loven, som Professor Brandt og samtlige Forskere efter ham ikke have kunnet løse.

Vi have fundet Udskrivningen efter den ældre Gulapingsret for 2 Måneder at være 4 Aurar brenz silfrs⁵ eller 4 Månadarmatir til 108 Merkr

¹ Fr. Macody Lund: Fisk, Penge, Kultur og Politik, Tidsskr. Kringsjå, xxij. Bd. 1903, S. 90. Isaac de Long, De Koophandel van Amsterdam, ij. S. 227.

² J. E. T. Rogers, Historical Gleanings, i. S. 97.

³ Macaulay, Hist. of Engl. ch. xxj.

⁴ J. E. T. Rogers, Art. Finance, Enc. Britannica. ix. 178 a og b.

⁵ Jvfr. S. 114.

smørs eller 216 Merkr smørs og 216 Merkr mjöls, eller at m. a. Ord der i Gulapingslagen har været udskrevet efter et Prisforhold imellem Smør og Mel som 1 : 2, hvilket altså har været Middelforholdet i denne Thingforenings vidt forskellige Kornproduktionsforhold.

Ved Magnus Lagabøters Landslov have nye Forhold måttet tages Hensyn til, det kornrige Thrøndelagen og den end rigere Borgarsysla og Viken. Derved blev der udskrevet til Mands 2 Månaðarmatir smørs istedenfor 3, som vilde have blevet Tilfælde, om Verdiforholdene havde været ens i Landet, og vi fik da til Mands for 3 Måneder 3 Laupar smørs og 1 Skippund mjöls eller 6 Aurar silfrs, hvoraf 3 til Mat og 3 til Løn.

Dette Kvantum med Smør og med Mel gav et Forhold som 1 : 3, som altså skulde ramme Middelverdiforholdet for det hele Land.

Vi have ved Varianter påvist, at dette Forhold allene har skullet være at opfatte som en Norm, på begge Sider af hvilken Leiðangrsgerden af Lovkoncipisterne har været ment og af Samtiden har været forstået at skulle udskrives efter de lokale Verdier.

Efterhånden er dels Lovens Veiledningstillæg blevet misforstået og opfattet som et Påbud, og dels have Regnskabsinteresser og Ægennytte hos Rigsstyre og Pengekursinteresser ført til en Tvangskurs, som må have begyndt med, at man har gjort den ene Fod i det blandede Verdifodsystem — Smøret — til en fast Verdi, hvilket Lovmanuskripterne Varianter have ladet fremlyse.

Denne Tvangskurs førte til økonomiske Komplikationer og Oprør i de Landsdele, som rammes værst af denne Tvangskurs, og tvang Kongemagten til at udvide Mannsverkets Størrølse eller Størrølsen af den Landskyld, af hvis Halvpart en Mands Udstyr med Mat og Løn i 3 Måneder udskreves.

Efterhånden har Tillægget stivnet også i Melfoden, således, at også 1 Skippund Mel overalt er blevet udskrevet, hvilket Gegngerden af 1514¹ viser, idet her udskrives 1 Skippund mjöls på 576 Merkr og 192 Merkr smørs. Det afgjørende Bevis for, hvor forskellig Loven har været praktiseret i denne Udvikling, er Christian IV's norske Lov, som — uagtet at Leiðangrsvæsenet allerede var ophævet — dog ved sin Oversættelse visse- lig formelt legalt fastspigrer en længe brugt østenfjeldsk Praxis, når den siger: Bønderne skal vdgiffue til skibs behoff, tre maanitz fetallie: vdi smør, mad oc miel. Paa [huer rode, er til huer tolff mend, huer halff maanit, tre pund biugmel, tre løber smør, tre pund i huer løb. — Altså 18 Laupar smørs og 18 Skippund mjöls! — her er altså Laupr smørs for Skippund mjöls eller et Forhold af 1 : 10.

¹ Norske Jordebøger ved Huitfeldt-Kaas. I.

Vi have her Vidnesbyrd om Fremmedstyrets frygtelige Ulykke for Norge.

Dette Verdiforhold imellem Smør og Mel er ikke Følge af nogen Verdiforskyvning; thi Norges Jordbrug var endog gået frygtelig tilbage i hele Fremmedstyrets Tid og langt ned i vår Tid i Forhold til Middelalderens Jordbrug før 1349, hvorom den store Vegtighed af Bygget er et af mange Vidnesbyrd. Vi så jo, at i 1875 var Forholdet 1 : 6,327 og i 1900 1 : 8,317 for det hele Land, — det uagtet at Bygget er blevet forholdsvis billigere som Følge af mindre Brug og større Import af fremmede Kornsorter og Dyrkning af Jordeple.

Det hele skyldes Snyderi af Lensherrerne, som havde sin Interesse af dette Falskneri. Det er visselig dette Forhold, som giver Orsag til den Memoire til Rigmødet i Bud, hvori der klages »item Leding aukest«. Som bekjendt havde det norske Folk alt da lært Dagsordenens frygtindgydende Politik. Misnøiet gav sig Luft i den, hvorfor dette vikverske Verdiforhold fik Lov til at gro fast i Landskyldudligningen, således at 1 Skippund þunga 3: korns og Laupr smørs bleve ensvirdige.

Dette medførte efterhånden de elendigste Forvirringer i Skyldsætningsvæsenet og derved i Jordbrugsforholdene — både for Jorddrottnen og Leiglendinger, hvorom Rentekammerets Kopibøger ydermere bære Vidne. Vi skulle i så Måde kun indskrænke os til at henvise til »Aktstykker til Leilændingsvæsenets Historie«¹, da vi i denne Udvikling ikke andet end antydningssvis kunne nævne dette i denne generelle Udredning.

Det eneste Lagdøme, hvor Udskrivningen længst har holdt sig i Overensstemmelse med Landsrettens fine og kloke Mening, var Nidaros Biskopsdøme, Erkebiskopssædets Område, hvis Herrer var kloke og flinke Jurister, og ved hvis Kathedralskoles theologiske Fakultet den norske Rets Traditioner og Ånd har været holdt ilive, — indtil Reformationen.

Hermed ere vi dog ikke ferdige med Leidangsparagrafen.

Tilbage står Spørgsmålet om den virkelige Betydning af »til hömlu«, som vi kun have antydnet ved Undersøgelsen af Leidangrsskatten af Björgvin.

¹ Bilag til Leilændingskommissionens Indstilling. Chria. 1881.

XII.

Betydningen af Udtrykket „til hömlu“.

Vi sagde ovenfor, at *Hamla* og *Madr* praktisk viste sig at være det samme, idet vi så, at hvad der ifølge Budet om, hvad der skulde gjøres *til hömlu*, netop nådde til — både til Mat og til Løn. Dette er en stor Fordel ved Lovens Brugbarhed, da man ved bare at multiplicere Gerdsbudet med det Antal med Mænd, som man vil have ombord, altid uden Vanskelighed og Vidtløftighed vil have på det Rene de Verdier, som behøves til en hvilken som helst Udrustning, uden Hensyn til, hvor mange Mand man vil have ved hver Åre. Man kan nemlig sætte 2—3—4—6 Mand ved hver hamla og altid vide, hvor meget der behøves til Mat og Løn, iden den ene Hælf af Gerdsbeløbet vil gå til Mat og den anden til Løn.

Men dermed er det ikke givet, at *Hamla* og *Madr* faktisk er enslydende; thi hvis Udtrykket det havde været, vilde Loven haft en anden og mere ligefrem Redaktion, idet den da på de gamle Loves Vis vistnok vilde have sagt lige ud, at nu *skulu böndr gera två månådarmati smørs ok þrjá mjöls til manns*.

Den rigtige Mening af *til hömlu* er lige så nødvendig at få Rede på som Mængden af selve Leiðangrsskatten; thi først ved dette Udtryk ville vi kunne være istand til at kontrollere Rigtigheden af det ovenfor citerede Notat om Leiðangrsherens Størrelse af 40 630 Mand og derved atter Folkemængdens Størrelse og Rigets Ressourcer.

Lige så enige som de forskjellige Forskere have været om at dømme Leiðangrsparagrafen uløselig med Hensyn til Skattens Størrelse, ligeså uenige have de været om Betydningen af *til hömlu*, eller hvor mange der have siddet på »Toften«.

Som bekjendt regnedes Ledingsskibenes Størrelse efter Antallet af deres »*Sessar*«, deres »*Tofter*«.

Rudolf Keyser forudsætter 2 Mand for hver Sess og får Leiðangrsheren i fuld Almenning til omkring 14 000 Mand, hvilket Antal han holder for det ophavlige og fremhæver tillige, at der intet Spor findes til, at den egentlige Leiðangrsher er bleven øget over hint Tal¹.

¹ Keyser, Norges Stats- og Retsforfatn. S. 222—23 og 227—28.

P. A. Munch regner for hvert Rum eller »Tofte« 4 — samt nogle i Stavn og Løfting — og får for 312 Skibe, hvoraf 1 på tredive, 116 fem og tyve, og 195 tyve Rum, tilsammen 6830 Rum, — et samlet Mandskab af henved 30 000¹.

Brandt regner 3 Mand ved hver Hamle eller 6 Mand på hver »Tofte« — som Professor J. E. Sars kalder det — og får Ledingsmandskabet til ca. 40 000.

Professor J. E. Sars holder det derimod for aldeles tvivlsløst, at Ledingsskibenes Bemanding gennemsnitlig har været 2 Mand for hver Tofte eller 1 for hvert Halvrum, idet han mener at finde fuld Støtte for sin Opfatning i de til vår Tid gjemte Lidatal i Iddar og Skjabergs Skipreiður (DN. iv, 278 o. fl.) og i Kvilda Skipreiða (DN. iv, 305)². Herved får han med Keyser et Leiðangrsmandskab af bare 14—16 000 Mand. Videre påberåber han sig Frostafingsrettens vij. 13, som siger, at »Boge skal liggia vid þofto hveria. þann sculu sessar .ij. fá, þeir er fara, oc streng á«.

Herved gjør Sars sig skyldig i en Misforståelse af Ordet »þofita«, som han opfatter som Toften i våre almindelige små Både, hvor den går i *et*, tvert over Skibet. En sådan Ordning er af praktisk-militære Grunde en Umulighed på et så pas stort Fartøj som et Leiðangrskib, idet den vilde hindre Mandskabet i — såvel under Kamp som Seilmanøvrer — frit og fareløst at kunne løbe for og agterover. Det lille Gokstadskib, som har bare 16 Årer paa hver Side og altså er en 16-Sesse og intet Kampskib, har en Bredde af 16 Fod og 2 Tommer midtskibs over Rælingen. En Tyvesesse må vel sagtens have haft en Bredde af 18 Fod³. — På Gokstadskibet findes ikke Spor af »Tofter«, medens Rogangerne ere vel iorden. Tofterne have nemlig, som Tuxen aldeles ret formoder, ikke gået tvers over Skibet, men kun et Stykke ud ifra Borde på hver Side, og have ikke været længer, end at 2—3—4 og mulig flere — som på Ormen lange, som havde 8 Mand i hvert Halvrum — have kunnet sidde og ro på dem. I Midten af Skibet har der altså været åbent Dæk, hvor Mandskabet uhindret har kunnet gå og springe efter Manøvrens Tarvende, og kun overfor en slig Ordning må Ordet »Halvrum« naturlig have opstået.

En anden Ordning vilde være umulig, og det er ved denne sin forkjærte Opfatning af Toften, at Sars får Frostafingsretten til at mene kun 1 Mand ved hver Åre. Dette vilde også praktisk være en Umulighed,

¹ Munch, D. n. F. H. ij. S. 981 o. fl.

² Norsk Hist. Tidsskrift, 2. Række, 3. Bd. S. 370 o. fl.

³ Kommandør Tuxen: De nordiske Langskibe, Årbøger for Nord. Oldk., II Række, 1. Bd., 1886, S. 134, regner visse for knapt, idet han regner både for få Folk og for lidet med Proviant. Han har 17 Fod. Hans Afhandling udmerker sig forøvrigt ved et godt Judicium.

som det militært vilde være en Uforsvarlighed. Thi ihvorvel det måske intet kunde være iveien for, at 1 Mand kunde håndtere en 19—20 Fods Åre, så vilde han ikke orke det længe — neppe over en Øykt af 3 Timer — og der vilde ikke være Afsløningsmandskab nok. I kritiske Situationer, hvor det har gjældet at komme fort frem eller berge sig i Strøm eller forbi Pynter i en snever Baut, vilde det gjælde Livet. Ikke at tale om det militærtaktisk uforsvarlige ved en slig Ordning under Ro-Angreb, da der ingen vilde både kunne ro og skyde på engang.

Forinden vi nu gå over til at prøve de Tilvisninger, som involveres i, hvad vi allerede hidtil have fået frem i våre foregående Resultater, ville vi se, hvad Sagaerne og Lovene selv kunne fortælle om nærværende Spørgsmål.

Pat eigu at gera:

Víkverir 60	ok Grøna skip firi.	tvitugsessna	= 60 × 40 hömlur = 2400 hömlur eller árar
Egðir 16	skip halfþritug(2: med 25 Sesser)	= 16 × 50	— = 800 — ” —
Rygir 24	” ”	= 24 × 50	— = 1200 — ” —
Hörðar 24	” ”	= 24 × 50	— = 1200 — ” —
Sygnir 16	” ”	= 16 × 50	— = 800 — ” —
Firðir 20	” ”	= 20 × 50	— = 1000 — ” —
Mørir 16	” ”	= 16 × 50	— = 800 — ” —
Raumsdølrir 10	tvitugsessur	= 10 × 40	— = 400 — ” —
Nordmørir 20	”	= 20 × 40	— = 800 — ” —
Þrøndir 80	tvitugsessna	= 80 × 40	— = 3200 — ” —
Naumdølrir 9	tvitugsessur	= 9 × 40	— = 360 — ” —
Háleygir 13	”	= 13 × 40	— = { 520 } — ” —
	ok 1 þritugt skip	= 1 × 60	— = { 60 } — ” —
309 skip			= 13540 hömlur eller árar
1 Grøna skip tvitugt.		= 1 × 40	= 40
			13580

Som allerede af Munch gjort opmærksom på, forudsætte Kongesagaerne 3 Mand i hvert Halvrum som noget vanligt¹, idet han henviser til Omtalen af Slaget ved Konungahella i 1159, i Hákon Herdabreids Saga, hvor Erling Skakke i Anledning af Kong Inges Angrebsplan siger: »Hvis vi skulle gå imod dem og ro op imod denne Ástrøm, når der er 3 Mænd i hvert Halvrum, da má den ene ro, den anden dække ham; og hvad er det andet, end at det bare vil være en Tredjedel af Heren til at kjæmpe?«

Her have vi det militære Syn udtalt imod Sars's Pástand.

Flere Steder i Sverres Saga — som i mange andre Sagaer — nævnes 3 Mand i Halvrummet som noget selvsagt².

¹ D. n. F. H. ij. S. 982, Anm. og S. 895.

² Tuxen, De nordiske Langskibe, gjør udførlig Rede herfor, Árbøger f. Nordisk Oldkyndighed, II Række. 1. Bd., 1886, S. 104 o. fl.

Det samme gjør det tidligere citerede Notat fra før Midten af 14. Århundrede i Perg. Codex 3260 qv., det st. kgl. Bibl., Kbh.

Som vi så, stemte Sars, med Hensyn til Antallet af Mænd på Toften, overens med Keyser, som hævdede, at der i den nyere Landsret intet Spor findes til, at Leiðangrsheren er øget over dens gamle Tal, de 14 000 Mand. Keysers Iagttagelse om Herens uændrede Størrelse er overmåde gavnlig, selvom den er bygget på urigtige Forudsætninger, — til Bedømmelsen af Pålideligheden både af Notatets og Sagaernes Forudsætninger om Mandskabet i Halvrummet.

Notatet fik på 336 Tvitugsessur med 120 Mand på hvert Skib — et Leiðangrsmandskab af 40 630 Mand. 120 Mand på hver Tyvesesse forudsætter 3 Mand i hvert Halvrum eller 6 på hver af Keysers og Sars's

Skipreiðnatalet efter Magnus Lagaboters Testament, DN. iv, 3, jevnført med Lovenes	Minking	Øging	Hamlatal, om Minking i Skipreiðnatalet betyder den tilsvarende Øging af Skibenes Størrelse til 25-Sesser
Rygjarbit—Gautelfr 48 skipreiður	÷	12	2 400 hömlur
Egðafylki 15 —	÷	1	750 —
Rygjafylki 32 —		+ 8	1 600 —
Hörðafylki 32 —		+ 8	1 600 —
Sygnafylki 16 —			800 —
Firðafylki 15 —	÷	5	900 —
Sunnmørafylki 16 —			800 —
Raumsdølafylki 8 —	÷	2	400 —
Norðmørafylki 16 —	÷	4	800 —
Prøndalög, 8 fylki 59 —	÷	21	2 950 —
Naumdølafylki 9 —			360 —
Halogaland 13 —	÷	1	650 —
279 skipreiður	÷	46 + 16	14 010 hömlur
	÷	1	
47 ÷ 16 = 31 færre skipreiður; <u>310 ÷ 31 = 279.</u>			

Tofter, altså beregnet 60 Mand i hverju skipsbordi. 3 Mand i hömlu er altså Normalantallet — akkurat som den selvsagte Forudsætning i Sagaerne.

Det vil nu af Hensyn til Keysers ovenfor anmerkede Iagttagelse være af Interesse at prøve dette Resultat på den gamle Bestemmelse i den ældre Gulapingsrets § 315 om, *hvessu morg skip scolo geraz or hveriu fylki* (se Tabellen).

Hvis vi nu multiplicere disse 13 580 Hömlur med 3 — den selvsagte Forudsætning i Sagaerne af 3 Mand i hver Hamla, så få vi 40 740 Mand, hvilket jo kan siges på en Prik at stemme med Notatet ifra 14. Årh., som fik 40 630, samt med Keysers Iagttagelse af, at ingen Øgning af Leiðangrsherenes Størrelse kan have fundet Sted efter Landsrettens Indførelse.

Professor Taranger får 318 Skib og — med Støtte i Kommandør Tuxens ovennævnte Afhandling et Mandskab på 35 910 Mand. De Minkinger og Øginger af Skipreidernes Antal, som Magnus Lagabøters Testamente viser, mener han at afspeile en tilsvarende Minking og Øging i Folketallet, og Minkingen i Thrøndelagen og Viken mener han må tilskrives en sterk Øging af Geistligheden og det geistlige Gods¹.

Denne Mening have vi vundet for at tiltræde; Reduktionen for *Firda-fylki* vilde da, om Taranger skulde have Ret, betyde en Minking til Folketallet af 25 Procent, — en Minking, som skulde synes utænkelig, og som måtte skyldes Åtburder og Forhold, som vistnok Sagaerne vilde have meldt noget om, med mindre det kunde tænkes, at Firderne kunde have lidt så store Tab i Toget imod Skotland, at en Reduktion kunde have været påkrævet. Dette kan imidlertid ikke have været likligt, som vi strax skulle se.

Ikke mere rimelig kunne vi finde, at en Øging af Kirkegodset skulde kunne haft nogen nævneværdig Indflydelse. Denne måtte da vel nærmest tilskrives de to Sættargerðir i Björgvin og Tunsberg. Den første er som bekjendt af 1. August 1273 og den sidste af 9. August 1277. Men den Ledingsfrihed, som herved stadfæstedes for 100 Mand og 40 Mand for henholdsvis Erkebiskopen og hver af de 4 Lydbiskoper — Björgvin, Stafangr, Ósló og Hamarr, altså tilsammen 500 Mand, — samt hver Prest og 2 Mand af hans Hyski tilligemed 1 Gårdsdreng, som Presten fandt uundværlig, — den Indrømmelse kunde umulig være Orsag til denne Minking af Skibrederne; thi Kirkens Jorder, som ikke Kirkens Mænd bodde på, selv om Godserne øgedes aldrig så meget, vare dog leiðangrskyldige, idet Leiglendingerne gjorde og rodde Leiðangr som alle andre Rigets Ægner, ligesom Leiglendinger på Kronens Jorder gjorde Tiende til Kirken. Der var altså her gjensidig Indrømmelse. Kirkens Skattefrihed skulde således ikke kunne stå i Forhold til en Tilintetgjørelse af 12 Skipreiður i Viken og 21 i Thrøndelagen, medens akkurat den samme Udvidelse, som i Oslo Biskopsdøme, — af 40 leiðangrsfrie Hirdmænd for Biskoperne og deres Prester i Stafangr og Björgvinjar Biskopsdøme ikke allene ingen Virkning skulde have, men endog skulde tillade en Øging af Skipreiðnatlet. Dette skulde synes utroligt. Det må desuden erindres, at Leiðangrsudredningen var regnet minimal, hvilket *Björgvinjar Bøjarlög* viser ved Udtrykket, at bøjarmenn skulu hafa þat, sem meira er, altså Merantallet over Minimalberegningen.

¹ Retshist. ij. S. 295 o. fl.

Om nu denne Indrømmelse til Kirken kan have gjort noget, så ville vi dog våge at påstå, at de færre Skipreiður i Magnus Lagabøters Testamente må have haft en anden Orsag, — nemlig den, at Skibenes Størrelse må være øget.

Man kunde imod denne Betragtning pege på Hirdskræen, hvor det heder: þa skulu lendir men oc væizlu men aller halda konongenom til trauzt .v. men með vapnum af .xv. marka væizlu huer þeirra um .iij. manaðe a sin kost, flæiri ef mæiri er væizla, æftir þui sem tala rennr til. En huerr systumaðr af sinu lene til Rygiarbitz scal halda konongdome-num til trauzt .vj. men af huærri tvitugsessu, en um .iij. manaðe a sin kost ¹.

Men hertil er at sige, at denne Skipan i Hirdskræen er ældre end Landsretten og Testamentet, idet den er gjort i 1273, medens Landsret-tens Vedtagelse daterer sig fra 1274—1277 ², fra hvilket sidste År også Testamentet skriver sig ³.

I denne Tid må denne Åbot på Landeværnet have været gjort, uden at dog Herens Størrelse er øget. En Regneprøve vil sandsyne dette.

I Landsluten *Rygjarbit*—*Gautelfr* må de 60 Tvitugsessur med 2400 Hömlur være ændrede til 48 Halfþritug-(25-)Sessur, hver med 50 Árar eller Hömlur. 50 Gange 48 giver 2400 Hömlur, eller det samme Antal, som da Skibenes Tal var 60. I *Raumsdølafylki* gjorde 10 Tvitugsessur 400 Hömlur; Testamentets 8 Skipreiður kan have gjort 8 Halfþritugsessur, som gjøre samme Hamlatal som de gamle 10 Skib — nemlig 400. I *Nord-mørafylki*, hvor Skipreiðnatalet var minket fra 20 til 16, men 16 Halfþritugsessur gjøre også her samme Hamleantal, som der var før, — 800.

I *Thrøndelagen* minkedes Skibstallet med 21 Skib. Om nu Skibe-nes Størrelse her er øget til 25-Sessur, så få vi 59 Skib til 50 Höm-lur = 2950 Hömlur imod Gulapingslovens Bud om 3200 Hömlur — altså en Mismun af 250 Hömlur eller 5 Halfþritugsessur færre, end vi burde haft. 3200 : 59 giver en Middelstørrelse af omtrent 54 Hömlur pr. Skib — eller m. a. Ord en Størrelse som Kong Hákon Hákonssons Skib i Toget til Skotland.

Forskjellen kan tænkes udjævnet ved, at nogle Skipreider kunne have udredet større Skib — på 54 op til 60 Hömlur, således som vi så var Tilfældet i Hálogaland, ligesom det vel kan tænkes, at Niðaros By er med-regnet i den ældre Ordning med 80 Skib, men nu at være udskilt under *Bojaleidangrinn* — Byernes Skibsudredning.

¹ N. g. L. ij. S. 428.

² N. g. L. ii. S. 178 og Anm. 16, ibid.

³ DN. iv. 3.

I Hålogalands Fylke kan det være muligt, at ingen Reduktion har fundet Sted, idet vi jo have det samme Skipreidnatal. Þritugsessen synes at have været udredet af samtlige eller nogle enkelte Skipreider i dette Fylke. En slik Skipan kan også have været gjort i de 8 thrøndske Fylke. En Øgning af Skibenes Størrelse skulde synes at kunne være Resultatet af Erfaringer fra Toget imod Skotland.

I *Rygjafylki* og *Hördafylki* er Skibenes Størrelse uændret som før Landsrettens Indførelse og deres Tal øget med 8 Skib i hvert Fylke, en høist rimelig Åtgerd, da 24 Skipreider skulde synes for lidet i disse store Fylke, hvis Bygder samtlige ere Sjøbygder, når undtages Røldal og det egentlige Voss, hvilke Bygder — serlig Opheims Sokn, samt Bygderne i det nuværende Dalenes Fogeddøme i Stavanger Amt — før Landsretten kunde være undtagne, men efter denne medtagne i Skibredingen, idet Bestemmelsen om, at denne ikke skal gå høiere op i Landet, end Laxen går¹, synes at måtte være sloifet ved Øgingen af Skipreidnatalet; thi at Folketallet i disse to Fylke skulde have øget med 33 Procent, er umuligt, selv om disse Landsluter netop i dette Tidekverv havde sin bedste Tid både til Folk og til økonomisk Magt. For Rygjafylkes Vedkommende vide vi, at Skipreidnatalet senere har været 23, medens Hordafylket uændret har haft sine 32 Skipreider lige til vår Tid.

Vi ville således hevde, at alle Forhold og Omstændigheder, som våre Talprøver også gjorde likligt, tale for, at omend Skipreidnatalet i Magnus Lagabøters Testamente er mindet, er dog Hamlatalet det samme — 13 540—13 580 Hömlur eller Årer, om ikke større, nemlig 14 010, idet Skipreidnatalets Øgning i Rygja- og Hordafylke gjør en Øging af Hamlatalet af 480 Hömlur. Til disse Tal kommer Byernes Skib. Nyere Bojarrets iij 11 byder: Oc skulu ver með skyldu fa kononge varom .ij. tvitughsæssor af bō varom². Med Taranger ville vi for de 4 Stæder, Niðaros, Björgvin, Tunsberg og Oslo, sætte Byflåden til 8 Skib, idet vi dog ville gjøre opmærksom på, at dette er Minimum, idet det i samme Paragraf heder videre: nema konongr se með bæzstra manna raðe, at mæira þurfi, hvilket også stemmer med § 6 i samme Kapitel: konongr skal taka af 60 marka³, en bōar men þat, sem mæira er. Dette gjælder Børð-leiðangren og er altså Halvdelen af den fulde Gerd til de 2 Tvitugsessur.

¹ Snorre, Heimskringla, Saga Hákonar góða, Cap. 21, ved Unger. S. 98.

² N. g. L. ij. S. 206.

³ Vi have foretrukket Variantens 60 istedenfor 40 marka, da denne Sum er regnet efter Middelkursen 8 Laupar i Marken, medens 40 marka forudsætter den ældre Gulafingskurs 12 Laupar. Disse Variationer stadfæste også Rigtigheden af vår ovenfor gjorte Verdilære. Ligesom Rigtigheden af Løsningen af Leiðangrparagrafen er stadfæstet.

8 slike Sessur gjøre 320 Hömlur, som altså bliver det mindste, som kan lægges til de ovenfor udkomne 14 010. Vi få da 14 330 Hömlur, som da må være Minimum for Hamlatalet på Leiðangrsfláden.

Vi have imidlertid overskredet Tallet i det ofte omtalte Notat, som havde normaliseret Fláden til 336 Tvitugsessur = $336 \cdot 40 = 13\,440$.

Men 40 630 Mand giver 13 543 »Hömlur«. — Ser man nu hen til, at vi efter de ældre Love fik 13 580, så er det Spørgsmål, om denne Overskridelse er noget at regne for; men hvis den betyder noget, så må det være, at den viser en Tilbagegang i Folketallet i det 14de Århundrede i det Hele, hvilket våre økonomiske Redegjørelser ovenfor nok kunne give Ret til at finde rimeligt.

Nu taler likligen Notatet ikke bare om Leiðangrsfláden, men udtrykker — for at bruge et moderne barbarisk Fremmedudtryk — kadrevis allene Størrelsen af Norges Krigsflåde, idet det med: »svá mörg skip ganga út af Noregi« vistnok menes ikke bare Leiðangrsfláden, men også Lendermandsfláden og Hirdfláden, hvis Skib havde Størrelser af 27—30-Sessur, ja mere.

Spørgsmålet bliver nu at få et Billede af Forholdet imellem disse Fládeafdelinger og deres Mandskab.

Hertil kan kun Udtrykket *til hömlu* hjælpe os.

Den rent språglige Mening med Ordet *Hamla* kjender enhver Nordmand, da det jo lever igjen i de allertfleste Bygder, i Betydningen af Keip, Tollegang, Åregang, serlig når Åren er fastet til denne ved en Båndlykke eller Strop af Taug, Vidje eller Læder. Hvis nu dette er Ordets *oprindelige* Mening, hvad vi ikke tro, så viser det, som brugt i Leiðangrsparagrafen, langt bag over til forhistorisk Tid, da Årene lá ovenpå Æsingen, medens de i historisk Tid lá i Huller i Skibssiden. I Loven sigter Ordet til Skibsmandskab; det kan dog aldrig have betydd »en Mand« (se S. 122), men har i overført Betydning været brugt om Mandskabet ved en Åre¹. Udtrykket er da synonymt med *Halfrim*, og der kunde ligeså godt have stået: nú skulu bøndr gera 2 m^m smørs ok 3 mjöls til halfrymis.

Løsningen vil nu falde meget let.

De 6 Laupar smørs, som vi fik at være Æquivalent for, hvad 1 Mand i 3 Mánerer skulde have til Mad og Løn, var Resultatet af de 2 Mánaðarmatir smørs og 3 mjöls, som skulde udredes *til hömlu*; men *Hamla* kan altså for det første på ingensomhelst Måde betyde »Mand«. Dernæst må det merkes, at Budet om Gerden *til hömlu* står ganske for sig selv, uden For-

¹ Hvorfor vi også tro, at Ordet er et sammendraget Ord af *Hafnlega*, som da ophavlig skulde betyde Stedet for Mandskabet, nemlig det i hver Lidakverv eller Höfn udskrevne Mandskab. Skipshöfn betyder jo også Skibsmandskab — kollektivt.

bindelse med Budet om Lønnen, medens det derimod har følgende umiddelbare Tilføielse: Skal við því (2 mm. sm. ok 3 mj.) taka stýrimaðr þann tíma, er leiðangr er úti, ok halda þar af nefndarmönnum *kostnað* þrjá mánaði osv. Denne Tilføielse har i Bøjarretten denne Ændring: skal við því taka stýrimaðr jafnan, þá er leiðangr er *útbodinn*¹. Det vil altså sige, at i Byerne skal denne Gerd kun udredes, når der virkelig er Krigsopbud. Halvdelen af den fulde Leiðangr skal i Byerne altså kun udredes i *Penge*, altså efter Budet om Lønnens Størrelse, som altså også her på det allertydeligste viser sig at være Halvdelen af den fulde Krigsskat, hvilket nu tilfulde skal sandkjendes.

Når vi endvidere ovenfor fik, at 3 Laupar smørs vare nok til Mad til 1 Mand i 3 Máner, så má følgelig de 6 Laupar smørs *til hömlu* være til Mad til 2 *Mænd*, hvilket altså er den indeholdte Mening i »Hamla«, som det er brugt i Paragrafen.

Når da yderligere hver af disse 2 Mænd får 3 Aurar silfrs, fá de i alt i Mad og Løn — begge tilsammen — 12 Aurar eller 12 Laupar eller 1 Mörk breuz silfrs efter ældre gulapingsk Kurs eller rettere 2 Merkr *vegnar* silfrs = 4 Merkr *forngildar* = 1,33 Mörk breuz silfrs efter Middelkursen for alt Riget.

Vi have nu den allerbedste Anledning til at sandkjende dette Resultat med *Bøjarretten*, hvor vi netop så en anden ypperlig Tilvisning af Leiðangrsrettens virkelige Indhold. Vi så, at Borgerne sagde det at være sin Skyld at »fá konungi várum .ij. tvitugsessur« — som vi tilføiende kunne sige: *at minsta lagi* — »af bø várum«, altså at udrede mindst 80 Hömlur. Disse 80 Hömlur ville altså kræve til Løn og til Mad 12 . 80 = 960 Laupar smørs. Halfr leiðangr bliver 480 Laupar smørs. Efter ældre *gulapingsk* Kurs (12 Laupar i hver Mörk) bliver dette 40 Merkr breuz silfrs *gulapingsk* at fornu. Men som vi netop ovenfor² så, skulde Kongen tage disse 40 Merkr til sin Borðleiðangr. I de Codices, som Redaktionen for de gamle norrøne Love kalder Be, Bi og Xa, står 60 Merkr istedenfor 40. De to første er Björgynjar Lögbók, men den sidste er »en Bylov«, som, end dog at Bergen nævnes i Cap. vj, 15 og Bergens Lokaltet antydes i vj, 8, dog sees at være indrettet til at gjælde som en *almindelig* Bylov. Be og Bi ere skrevne henholdsvis 1300—1325, omtrent samme Tid, og Xa 1325—1350³.

480 Laupar : 60 ¶ = 8 Laupar i hver Mörk.

Og *dette* er netop i en *almindelig* Bylovbog, hvor vi altså finde Mörken lagt efter en *Middelkurs*, hvilken sidste dog efter den urigtig praktiserede Tvangskurs má ansees for rigtigere.

¹ N. g. L. ij. S. 205 — § 10.

² S. 128.

³ N. g. L. ij. S. 182—184. Håndskr. redegjørelsen for den nyere Bylov.

Ved således atter at have mødtes med Lovenes Angivelser, tør det vel påstås, at vi have fået det uomstødeligste Sandprov på Rigtigheden af vår opstillede Verditheori og de Resultater, som vi ved denne have skåret ud af de forskjellige Spørgsmål, vi have haft fore.

* * *

Efter at vi nu have fået Rede på, at der ere 2 Menn i hver Hamla, kunne vi således med fuld Tryghed påstå, at Sars har fuldkommen Uret, når han med Keyser siger: I Hensyn på Ledingskibenes Bemanding er der Lovsteder, som afgjort peger på, at den ikke har været 4 eller 6 for hver Tofte, men kun 2¹. Udtrykket: »Boghe skal liggja uið þofsto huæria, þan skulu sessar .ij. fa«² betyder altså: Bogi skal liggja í hverri hömlu eðr hverju halfrymi; þann skulu sessar tveir fá, er í hömlu eigu at vera.

P. A. Munch har derfor Ret, når han af dette Lovbud har lest, at der skulde være 4 Mænd på »Toften«.

Lese vi nu denne Slutning sammen med Nyere Bylovs iij, 6 og 11, som henholdsvis lyder: »Nv skal græiða att halfum almenninge .v. pæninga vegna af mork huærrer, bæðe garðleighum oc kaupøyri. Scal konongr taka af .xl. (Var.: .lx.) marka, en bœar men þat sem mæira er« og 11: »Oc skulu ver með skylldu fa kononge varom .ij. tvitughsæssor af bœ varom, sva skipaðar, sem kononge varom þikkir til hœyra með liði oc vapnum, nema (medmindre) konongr se með bæzstra manna raðe at mæira þurfi«, — så kaster den Lys over vår ovenfor gjorte Påstand om Veilednings-tillæggets Hensigt med at tale om, hvad hver 12 Mænd skal have. Loven selv taler om et Minimum; men dette kan altså overskrides.

Kongens Ombudsmand havde da bare at multiplicere 6 Laupar med 12, 24, 120 eller hvilket som helst Tal og således altid få at vide, hvor meget Fe og Mat han behøvede, for derefter at udligne dette efter Mandtal og Formue³.

* * *

Vi magte nu at få Rede på Forholdet imellem Leiðangrsfláden og de andre Fládelag.

¹ Hist. Tidsskr. ij Række, 3. Bd. 1882 S. 370.

² Frostafingsr. vij, 13. Landsretten iij, 10. Bøjarretten iij, 11.

³ Cfr. Landsretten iij, 6 og 7.

Vi havde ovenfor 14 010 Hömlur. 2 Mand i hver Hamla af 14 010 Hömlur gjøre 28 020 Mænd, hvilket altså bliver det mindste Mandskab.

For at få Svar på Spørgsmålet om Tallet på Lendermændenes Her, vil det være nødvendigt først at gå tilbage til den enkleste Skipan, nemlig den ældste, som selvsagt må have ligget til Grund for de sildigere Ordninger. Derefter ville vi følge Udviklingen i Lovene, som for os *nu* ere vonde at få fuld Rede på, da vi ere uden Kundskab om de forskellige Syslumænds og Ombudsmænds Mængde.

Vi have først *Fylknatalet*, som var:

1 Hålogaland, 2 Naumdølafylki samt de 8 Thrøndelagsfylke, 11 Nordmørafylki, 12 Raumsdølafylki, 13 Sunnmørafylki, 14 Firdafylki, 15 Sygnafylki, 16 Hörðafylki, 17 Rygjafylki, 18 Egðafylki, 19 Vestfold, 20 Vingulmörk, 21 Ranafylki — alle Sjøbygder, — 22 Raumafylki, 23 Haðafylki, 24 Heinafylki foruden Haddingjadalr, Valdres, Guðbrandsdalir og Eystridalar. Vi have derfor mindst 25 Fylke.

I Saga Haralds hins hárfagra Cap. 6 siger Snorre: »Hann (konungrinn) setti jarl í hverju fylki, þann er dæma skyldi lög ok landsrétt ok heimta sakeyri ok landskyldir, ok skyldi jarl hafa þriðjung skatta ok skylda til borðs sér ok kostnaðar. Jarl hverr skyldi hafa undir sér 4 hersa eða fleiri, ok skyldi hverr þeira hafa 20 marka veizlu. Jarl hverr skyldi fá konung í her 60 hermanna af sinum einum kostnaði, en hersir hverr 20 menn«¹. Vi få således mindst 140 Hermænd i hvert Fylke, og *med 25 Fylke få vi ialt 3500 eller uden Overdrivelse en Lensher på rundt 4000* Hermænd, foruden Kongens egne Mænd.

Efter ældre Frostafingsret vij, 14 skulde ármaðr hverr í fylki leggja mat oc fé í hömlor .iij. yfir þvert scip². Ármaðr var som bekjendt Kongens Ombudsmand, hvis væsentlige Opgave var at styre Kongens Godser ved Siden af lavere Polititjeneste. Han skulde altså på Kongens Vegne udruste 6 Hömlur, idet »3 yfir þvert skip« allene kan betyde det hele Rum. Det bliver altså 12 Mænd. Budet gjælder selvsagt hver Skipreíða. Indføre vi dette, få vi

Háleygir . . .	13 Skip,	} (13 . 6 Hömlur)	. . .	78 Hömlur	156 Hermenn
Naumdøllir . . .	9 —			54 —	108 —
Þröndir . . .	80 —			480 —	960 —
Nordmørir . . .	20 —			120 —	240 —
Raumsdøllir . . .	10 —			60 —	120 —

1584 Hermenn

¹ Snorre, Heimskringla ved Unger. S. 52.

² N. g. L. j. S. 202.

³ Ibid. S. 104, § 315.

Overført 1584 Hermenn

Ældre Gulapingslov.

G. 301. Nu skal lendrmaðr æða armaðr gera i homlor .v.

Her komme altså 10 Hermenn i hver Skipreiða:

<i>Mörir</i> 16	<i>Skip</i>	(16 . 5 Hömlur)	80 Hömlur	160 Hermenn
<i>Firdir</i> 20	—		100 —	200 —
<i>Sygnir</i> 16	—		80 —	160 —
<i>Hörðar</i> 24	—		120 —	240 —
<i>Rygir</i> 24	—		120 —	240 —
<i>Egðir</i> 16	—		80 —	160 —
				1160 Hermenn

Vikverir.

Om Ármændenes Udredsler her vide vi intet, da ældre Borgarþingsret jo desværre ikke haves længer; men vi skulde tro det likligt, at Forholdet i Viken eller Borgarþingslagen har været som i Frostþingslagen:

60 Skip 360 Hömlur 720 Hermenn

I alt fra Ármændene 1732 Hömlur 3464 Hermenn

Hertil komme Bidrag fra *Ármænd* og *Lendermænd* på Oplandene, i Jamtaland og Herjardal, hvorfor vi visselig kunne sætte det hele Tal til 2400 Hömlur eller 4800 Hermenn.

Tilsammen have vi da *efter den ældre Ret*:

Lendermændene selv	100
Lendermændenes Huskarler	3500
Ármændenes Styrke	3464

7064

foruden Oplandshjælpen.

Hirdskraen I. 19: Lender men skulu oc hafa uald oc taka ser men til trausts oc kononge sinum til styrks með huskarls nafne. æigi flæiri en .xl., nema konongs löyfi se til².

Med Munch ville vi gå ud ifra, at der var omtrent 4 Lendermænd, ligesom tidligere 4 Herser i hvert Fylke, samt at Antallet af Fylke, eller hvad der kunde regnes lige med Fylke, kan sættes til 30³. Derved have vi Dalir og Jamtaland og Herjardal repræsenterede.

¹ N. g. L. j. S. 104, § 315.² N. g. L. ij. S. 407.³ D. n. F. H. iv, 1, S. 549. Anm. 2.

Vikin, 3 Fylke, 12 Lendirm. med 40 Md., gjøre	240	Hömlur	480	Hermenn
Egdafylki	80	—	160	—
Rygjafylki	80	—	160	—
Hörðafylki	80	—	160	—
Sygnafylki	4 Lendirm. med 40 Md., gjøre	80	—	160
Firðafylki	80	—	160	—
Sunnmørafylki	80	—	160	—
Raumsdølafylki	80	—	160	—
Norðmørafylki	80	—	160	—
8 Fylke i Thrøndelagen, 32 Lendirmenn	640	—	1280	—
Naumdølafylki	80	—	160	—
Hálogalandsfylki	4 —	80	—	160
9 Fyllnalög i Upplönd med Jamtaland og Herjardalr	720	—	1440	—
		2400 Hömlur	4800	Hermenn

Det er åbenbarligt, at selv om Totalsummen her ikke må andet end at være ret, så er der dog Feil i enkelte Poster, således først og fremst for Viken, som fremkommer med bare 480 Mænd, medens det burde have haft 960—1000 Mænd og Oplandene og Jamtaland et lignende Tal, ligesom Hörðaland og Rogaland må have haft flere og Firðafylki færre Mænd.

Både af denne Hovedsums og den næst foregående Hovedsums Lighed med hinanden samt af G. 301 kunde man nu ved første Tanke tro, at her kunde være Tale om et og samme Opbud. Herom kan imidlertid ingenlunde være Tale, efter som der var ligeså stor Forskjel på en *lendr madr* og en *ármadr* som på en Amtmand og en Lensmand i våre Dage.

Udtrykket *lendr madr eða ármadr* i G. 301 må bare være et Forbehold for det Tilfælde, at Kongen enten ingen Ármand havde, som Følge af, at der ingen Krongodser fandtes i nogen Del af et Fylke, eller at der omvendt ikke overalt fandtes nogen Lendermand i hver Fjordung i hvert Fylke.

Den første Hovedsum er således Suppleringsmandskaberne fra Kongens Godser for Kongens Regning, hvilke efter Lovstedernes udtrykkelige Bud have været satte ombord i Bøndernes Skib såsom Stavnboer og Lyftingsmandskab, hvorimod Lendermændene have haft sine Huskarle på egne Skib.

Senere ophøies de simple og af Odelsbønderne vanvirdede Ármenn til Syslumenn, altså ligefrem til Embedsmænd. Ved deres Ophøielse styr-

kede Kongemagten sin konstitutionelle Overmagt imod Aristokratiet og den virkelige Frihed, — Traditionernes og Nationalitetens Styrke.

I Magnus Lagabøters Tillæg til Hirdskræen nyde Årmændene derfor endelig Æren af at nævnes i Hirdskræen, Officerernes og Embedsmændenes Lov, ved Siden af Herserne, Landets gamle Lorder, idet det heder: þa skulu lendir men oc væizlu men aller halda konongenom til traugt .v. men með vapnum af .xv. marka væizlu huer þæirra um .iij. manaðe a sin kost, flæiri, ef mæiri er væizla, æftir þui, sem tala rennr til¹. Man kunde — ligesom Munch — komme til at tro, at herved var *Lendermandsheren* opløst²; men det er åbenbart en generel Regulering af Forholdet imellem Veizlens Størrelse og dennes Byrder, som her fastsættes, da disse efter den gamle Regel om 40 Mand for hver Lendermand let kunde blive, på den ene Side uforholdsmæssig tunge og på den anden for lette, da Veizlen kunde, som Hirdskræen selv siger, være forskjellig. Den efterfølgende, nærmere forklarende Sætning indledes derfor med en Modsætningskonjunktion — således: en huerr systumaðr af sinu lene til Rygiarbitz scal halda konongdomenum til traugt .vj. men af huærri tvitugsessu, en um .iij. manaðe a sin kost.

Som bekendt vare jo — måske allerede siden Demagogen Kong Sverres Tid — desværre også Lagmændene blevne Embedsmænd med en Veizle til 15 Mkr.³, uden at de dog specielt ere nævnte i Hirdskræen.

Lagmændenes Tal var med det allermeste 16⁴, men som dog allermindst have udrustet 80 Hermenn, foruden den Leidangr, som de gjorde at sin private Formue.

Sameledes har Forholdet været med Lendermændene, at de kun af sin Løn af Kronen skulde stille 5 Menn af hver 15 Marks Veizle.

En ret Lovredaktion skulde derfor have kun: Veizlu menn allir osv. eller *Syslumenn allir*, ligesom Håndskr. K., som også i et andet Punkt har en vistnok rigtigere Ordlyd end den af de gamle norrøne Loves Redaktion antagne. Den Codex skriver sig karakteristisk nok ifra Niðaros, hvor Kyndighed i de gamle Love, som selvsagt kunde være, og som vi have seet ovenfor, holdt sig bedst. Dette Håndskrift K., som i Codex er sammenbundet med et Håndskrift af Frostafingsloven fra måske før 1300, er fra Tiden omkr. eller før 1350.

Det heder her ganske logisk:

þa skulu systlomenn aller halda konungdomenum til traugt .v. men með vapnum af .xv. marka væizlu hueri huer þæirra um .iij. manaðe a sin kost,

¹ N. g. L. ij. S. 428, § 36.

² Munch, D. n. F. H. iv, 1. S. 550.

³ Munch, l. c. iv, 1. S. 504.

⁴ Munch, l. c. iv, 1. S. 508.

flæiri, ef mæiri er væizla, æftir þui, sem tala rennr til. En huerr syslumaðr af sinu lene til Rygiarbitz skal halda konungdomenum til trautz .vj. men af huærrri tvitugsessu, en um .iiij. manaðe a sin kost; *en sea!fr skal hann vera með þridia mann aa konungs kost.*

Her tales greit og almindelig om, hvad en Veizlumaðr som sådan skal yde, samtidig som Syslumanden netop kjendetegnes som Kongens Embedsmand ved sin personlige Tjenesteplygt, medens Hirdskräens § 48 på den anden Side udtrykkelig nævner Lendermandens Huskarler, som en fremdeles eksisterende serskilt Lendermandsflokk for sig, som kun skal følge sin Herre og altså ikke kan sættes hverken på Kongens eller nogen anden Mands Skib, — uden at uforvarende Fiendeindfald skulde kræve det, — selv om Huskarlen bor i en *Syslumands* Embedskverv. Lendermandens Skyldighed at udrede 5 menn með vápnum var altså hans Bidrag som Veizlumaðr, ikke sasom Lendmaðr, altså i Lighed med Budet i F. vij. 14 og G. 301.

Denne Mening stadfæstes yderligere længere nede i Paragraf 36, hvor det fortælles¹, at Året efter, 1274, da Kongen havde Høvdingemøde i Björgvin, »var þetta allt stadfæst af nyiu millum konongsens oc syslu manna j Vikinne«, medens det tillige var »skipat millum konongdomsens oc syslumanna, at or Ægða fylki skal halda konongenum til styrks oc sømdar«:

.iiij. menn or hverri skipreiðu	4	menn or hverri skipreiðu	
or Rygjafylki	3	— » »	—
or Hörðafylki	3	— » »	—
or Sogni	3	— » »	—
or Firðafylki, 2 af syðra lut, 3 af norðra lut, .	2.5	— » »	—
or Sunnmøri, 2 » — 3 » — , .	2.5	— » »	—
or Norðmøri	3	— » »	—
or Raumsdali	3	— » »	—
or Þröndheimi, som i Firðafylki	2.5	— » »	—
or Naumudali	3	— » »	1 —
or Hálogalandi	4	— » »	—

men for alle gjælder: þvi frammar, sem meira hefir liðatal, altså flere, som Mandtallet er større.

Syslumændene i Oplandsfylkene skulde tilsammen stille 127 Mænd.

Vi få da

1. Lendermændene selv, 4 af 30 Fylke 120 Mand
2. Lendermændenes Flåde, ovenf. opført med . . . 4800 —

4920 Mand

¹ N. g. L. ij. S. 431.

			Overført	4920	Mand
3.	120 Lendermænd, hver 5 menn konongi til trausts			600	—
4.	Lagmændenes styrke, mindst			80	—
6.	Hirdskr. 36: hver Syslumand 6 menn af hverri twitugsessu. Da denne Bestemmelse skriver sig fra för Magnus Lagabøters Testament, lade vi Skipreidnatalet være uændret.				
	Vikin. 60	Skipreidur, hver 6 menn		360	Mand
	Egðafylki 16	— » 4	—	64	—
	Rygjafylki 24	— » 4	—	96	—
	Hörðafylki 24	— » 4	—	96	—
	Sygnafylki 16	— » 3	—	48	—
	Firðafylki 20	— » 2,5	—	} 1	50
	Sunnmørafylki . . . 16	— » 2,5	—		40
	Raumsdølafylki . . 10	— » 3	—		30
	Norðmørafylki . . 20	— » 3	—		60
	Þrøndir 80	— » 2,5	— ¹		200
	Naumdøllir 9	— » 3	—		25
	Háleygir 18	— » 4	—		52
	Upplönd				127
				1250	Mand

6. Hver Syslumand selv tredie.

Regnes efter G. 301, 8 Syslumænd eller Ármænd i hvert Fylke, og 24 Sjøfylke, få vi (3 . 8 . 24) .	576	—
	7426	Mand

I vår første Regning efter de ældre Provinciallove fik vi

Lendermændenes Huskarler 3500	} afrundet	4000
Lendermændene selv . . . 100		
Ármændenes Styrke. . . 3464		3464
	7064	7464

imod efter de nyere Love 7426.

Tage vi nu i Betragtning, at her overalt er regnet efter den minimale Veizle, kunne vi visselig — uden Spor af Overdrivelse — opsætte Forholdet :

¹ Middeltal af forskellige Talbestemmelser, cfr. N. g. L. ij. S. 471.

Bóndaherr	28 020	Manna
Stýrimenn	279	—
Matreiðumenn (Kokker)	279	—
Leiðsögumenn (Lodser).	279	—
	28 857	Manna
Lendramannaherr	4 000	—
Syslumannaherr	4 000	—
	36 857	Manna
Bøjamannafloti, 320 Hömlur, allermindst	640	—
	37 497	Manna
8 Stýrimenn, 8 Matreiðumenn og 8 Leiðsögumenn	24	—
	37 521	Manna
Hertil komme <i>Kongens egne Hirdmenn og Hersveinar</i> , eller <i>Hirdheren</i> , som han tilsammen vel ikke har turdet have mindre end Lendermændenes,		
	4 000	—
	41 521	Manna

41 521 Mænd = 20 760,5 Hömlur at *Hamlatali* imod Notatets 40 630 Mand, = 20 315 Hömlur at *Hamlatali*.

Når nu selve Leiðangrsláden 279 + 8 Byskib udgjorde 14 330 Hömlur, så má $20\,760 \div 14\,330 = 6430$ være for *Kongsfláden* og *Lendermandsfláden*, og når endvidere Notatet med sine 336 tvítugsessur med 40 Hömlur = 13 440 Hömlur = 26 880 + 837 for Stýrimenn, Matreiðumenn og Leiðsögumenn = 27 717, så er det greit, at der i den Difference af $40\,630 \div 27\,717 = 12\,913$ ligger skjult de ca. 4 800 Mand, som Ármændene eller Syslumændene satte ombord som Suppleringsmandskaber sásom Stavnboer osv. Selve *Bondefláden* bliver da

	27 717	Mand
Ármændenes eller Syslumændenes Suppleringskontingent	4 800	—
	tils. 32 517	Mand

$40\,630 \div 32\,517 = 8113$ Mand, som altså blive tilbage for Hirdheren og Lendermandsheren. Bedre kan man vel ikke få til at stemme!

Både Notatets og Sagaernes almindelige Forudsætning af 3 Mand i hver Hamla er altså fuldkommen korrekt, idet »Hamla« likligen har været et teknisk Regneudtryk tilligemed »Tvítugsessa«, som sagtens også har været et Kadrebegreb, som har været let at regne med.

Derved er Middeltallet 120 Mand på hvert Skib også opstået såsom *Leidangrsskipshöfn* med 3 Menn i *Hafnlegu* (?).

Men det er ikke dermed givet, at en Tyvesesse har 120 Mands *Höfn*. Gjennemsnitlig, — at *medallagi* har den vel haft

	80 Hásetar
Stýrimaðr, Leiðsögumaðr og Matreiðumaðr	3 —
Ármandens Supplering	5 —

88 Hásetar eller måske rundt

90 Mands Besætning. — Efter ældre frostaþingsk Ret havde en thrøndersk Tvítugsessa først	80 Mand
Skipper, Kok og Lods	3 —
Ármandens Styrke	12 —
	tils. 95 Mand.

Suppleringsmandskaberne fra Kronens Godser har vel således været placerede proportionalt med Skibenes Størrelse, som vi jo allvisst vide have været af meget forskjellig Størrelse med *Skipshöfn* i Forhold.

Uden at nævne alle de store Skib fra ældre Tider, som Sagaerne tale om, skulle vi bare pege på det Skib, som ligger vår her omhandlede Tid nærmest — Hákon Hákonssons Skib på Toget til Skotland: »Hákon konungr hafði mjök valit lið á skip sitt. Þessir váru í fyrirrúmi, Þorleifr abóti af Hólmi, sira Askatín, prestar 4 ok aðrir klerkar konungs; þessir leikmenn, Áslákr guss, stallari konungs, Andres af Þyssisey, Andres Hávarðarson, Guthormr Gillason ok Þorsteinn bróðir hans, Eiríkr skota Gautsson ok enn fleiri. Þessir váru í krapparúmi, Áslákr Dagsson, Steinarr herka, Klemet langi, Andres gums, Eiríkr son Duggáls konungs, Einarr lungbarðr, Arnbjörn svæla, Sighvatr Böðvarsson, Höskuldr Oddsson ok Jón höglifi, Árni slyngr. Í þriðja rúmi var Sigurðr son Ívars rófu, Helgi son Ívars af Loflóí, Erlendr skósveinn, Dagr af Suðrheimum, Brynjólfr Jónsson, Guðleikr sneis ok enn fleiri herbergismenn konungs. Andres plyttr var fehirðir konungs. Þessir váru í stafni, Eiríkr kífa, Þorfinnr Sigvaldason, Kári Eindriðason, Guðmundr Jónsson ok enn fleiri skutilsveinar. Víðast váru 4 menn í hálfrymi¹.

Dette Skib havde 27 Halfrúm² og var altså ikke overhændig stort. Munch, som ikke har været opmærksom på denne Angivelse, går udifra en 30-Sessa og regner 300 Mands Besætning. Der må have været 216 Mand i

¹ Kononga sögur ved Unger, S. 465.

² Ibid. S. 463, nederst.

³ D. N. F. H. iv, i. S. 399.

Hömlurne, foruden 50—60 andre. Kommandør Tuxen regner en 30-Sessa til 160 Fods Længde. Dette er for lidet, da han gående udifra »nordiske« og ikke norrøne Forhold tror, at Skibene bestod af bare 3 Hovedrum, medens de må have haft 5. Efter en Fembyrdings Inddeling må en 30-Sessa have haft 180 Fods Længde. Gå vi da ud ifra en Skipshöfn på høist 270 Mand på Kong Håkons Skib, få vi med 54 Halfrüm 5 Mand i *Hamla* gennemsnitlig, eller 135 Beregnings-Hömlur efter Grundregningen, nemlig Lovenes 2 *Mand i hömlu*, bare på 1 Skib. Haves da flere store Skib, og tages ydermere i Betragtning, at den aller mindste Besætning på 1 Tvitugsessa har været ca. 90, — så vil det være let at skjønne, at 336 Tvitugsessur med 3 Mand regnet i *Hamla* ikke er nogen Overdrivelse, men — som allerede sagt — må opfattes som en Kadreangivelse, en Ramme, som Almenningen med sine forskellige Herafdelinger skulde fylde. Men dette er, som det vil have fremgået, allene et Minimumkrav. Det kan efter alt at dømme ikke være Tvivl om, at Heren har kunnet bringes op i 50 000 Mand, uden at nogen Landstorm har været opbudt.

Professor J. E. Sars's Forudsætninger ere således uden Spor af Hjemmel, ligesom hans Folketælling derved må falde sammen.

Behandlingen af denne ville vi først have forberedt ved Undersøgelse af Landskyldnævningernes Mening og virkelige Indhold, m. a. O., om også våre ovenfor gjorte Slutninger virkelig kunne have en økonomisk Basis.

Det havde været vår Hensigt at afslutte dette Arbeide med en Redegjørelse af disse Spørgsmål. Det vil imidlertid formentlig af Læseren være forstået, at Arbeidet har måttet være ligeså langvarigt, som det har været møisommeligt og vanskeligt. Med den ringe offentlige Understøttelse, vi have haft, som desuden en lang Tid har været standset, — have vi hverken kunnet eller villet slide videre uden Løn.

Når Verket derfor ikke fremtræder fuldgjort, som vi have ønsket, — er det ikke Forfatterens Skyld.

